

LAPSEN LÄHEISSUHTEIDEN SÄÄTELY SIJAISHUOLLOSSA

Maiju Taskinen

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

Syyskuu 2016

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

TASKINEN, MAIJU: Lapsen läheissuhteiden säätely sijaishuollossa

Pro gradu -tutkielma, 81 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Aino Ritala-Koskinen

Syyskuu 2016

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen huostaanotettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten läheisverkostoja sekä sosiaalityöntekijöiden työskentelyä läheisverkoston parissa. Tarkoituksena on lisätä ymmärrystä sosiaalityöntekijöiden tekemästä säätelystä ja työskentelyn merkityksestä läheisverkostoissa. Tutkimukseni pääkysymys on kaksiosainen. Ensiksi selvitän, millaisia läheisverkostoja sijaishuollossa olevilla lapsilla on. Sitten tutkin, miten näitä läheisverkostoja säädellään sosiaalityöntekijöiden toimesta, sekä miten tätä säätelyä perustellaan. Tutkimukseni menetelminä ovat käytäntötutkimus ja tapaustutkimus.

Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä määritellään aluksi lastensuojelun toimintaympäristöä ja sosiaalityöntekijöiden tekemää päätöksentekoa lastensuojelun kontekstista käsin. Teoreettisen viitekehksen toinen osa keskittyy kuvaamaan läheisverkoston merkitystä tarkastelevia teorioita ja läheisverkostoja huostaanotettujen lasten elämässä. Tutkimus on laadullinen, ja aineisto koostuu yhdeksästä asiakastapauksesta. Aineisto on kerätty haastattelemalla neljää lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijää. Tutkimuksen aineiston analyysi toteutetaan sisällön analyysin sekä teemoittelun keinoin.

Tutkimukseni tulosten mukaan läheissuhteet paikantuvat tiiviisti sukulaisuussuhteisiin. Jokaisen lapsen läheisverkostot ovat erilaisia. Keskeisin rooli on isovanhemmilla. Biologiset vanhemmat ovat useimmissa huostaanottotapauksissa lasten elämässä mukana, mutta lasten ja heidän suhteensa ovat usein haasteellisia. Sosiaalityöntekijät säätelevät läheisverkostoja ylläpidon ja kontrollin, ohjaamisen, rajaamisen ja aktivoinnin keinoin. Säätelyä perustellaan lapsen edun näkökulmasta sekä muina työhön liittyvinä perusteina, kuten turvallisuudella ja sijaisvanhempien jaksamisella.

Johtopäätöksenä on todettavissa, että läheissuhteet vaikuttavat hyvin merkittävästi lapsen sijoitukseen. Sen vuoksi suunnitelmallista työskentelyä tulee entistä enemmän kohdistaa vahvasti myös läheisverkostoon. Läheisverkostojen olemassaoloa perustellaan kiintymyssuhteiden, sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen pääoman näkökulmasta lasta tukevissa tapauksissa. Toisaalta haastavissa tapauksissa läheisten läsnäolo on lasta painostavaa ja sijaishuoltoon negatiivisesti vaikuttavaa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on silloin huolehtia lapsen edun toteutumisesta säätelyn keinoin.

Avainkäsitteet: Lastensuojelu, sosiaalityöntekijä, läheisverkosto, säätely, kiintymys, läheisverkostosijoitukset

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

TASKINEN, MAIJU: Regulatory actions for children's social networks in foster care

Master's Thesis, 81 pages

Social Work

Supervisor: Aino Ritala-Koskinen

September 2016

This Master's thesis examines the care taken children's social networks of relatives and social worker's operations with these networks. The purpose is to expand understanding of regulatory actions ("säätely") made by social workers in the networks. This study consists of two primary questions. Firstly, what kind of social networks of relatives exist? Secondly, how social workers are dealing with these networks and how they are explaining their regulatory actions? Practise research and case research have been applied as my study methods.

First part of the theoretical framework determines the operational environment of child welfare and the decision making process of social workers in child welfare context. The second part focuses on theories dealing with significance of social networks and kinship care. The research is qualitative consisting of nine client cases. The research data has been collected by interviewing four child welfare professionals. The data has been studied by means of content analysis and categorizing by themes.

According to the results, the social network of children consist of kinships. Every child in foster care has an individual social network. The most significant is the relationship with grandparents. Biological parents have some contacts with their children, but relationship maybe challenging. Social work professionals regulate networks by means of support and control, supervising, containment and activation. Arguments of regulatory actions consists of the best interest of the child and other work related issues like safety and condition of foster parents.

In conclusion, social relations and networks have a profound importance to the child in foster care. Systematic plans and operations carried out by social workers are needed. The significance of relative's social networks is rationalized by affections, social relations and social capital in positive cases. In challenging cases the presence of relatives is oppressive to the child and affects foster care negatively. Social workers have to secure the best interest of the child by means of regulatory actions.

Key words: Child welfare, social worker, social network of relatives, regulatory action, affection, kinship foster care

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 LASTENSUOJELU TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ.....	4
2.1 Huostaanotto ja lastensuojelun sijaishuolto.....	4
2.2 Lastensuojelu lasten läheissuhteiden säätelijänä	8
2.3 Lapsi lastensuojelun keskiössä	11
3 LÄHEISVERKOSTO.....	15
3.1 Sijoitettujen lasten läheiset.....	15
3.2 Läheissuhteiden merkitystä tarkastelevia teorioita	18
3.3 Vanhemmuus ja huostaanotto.....	21
3.4 Läheisneuvonpito ja läheisverkostosijoitukset.....	24
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	29
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	29
4.2 Tutkimuksen metodologinen lähestymistapa	29
4.3 Aineisto	30
4.4 Analyysin lähtökohdat ja vaiheet.....	33
4.5 Tutkimuseettisyys	34
5 LÄHEISVERKOSTOT JA SÄÄTELYMUODOT	37
5.1 Sijoitettujen lasten läheisverkostot.....	37
5.2 Kontrollointi ja ylläpitäminen	40
5.3 Ohjaaminen	44
5.4 Rajaaminen.....	50
5.5 Aktivointi.....	54
6 LÄHEISVERKOSTOJEN SÄÄTELYN PERUSTEET.....	60
6.1 Lapsen etu lähtökohtana	60
6.2 Lapsen ja läheisten oma säätely	64
6.3 Muut tekijät ja työhön liittyvät perustelut	65
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	67
LÄHTEET	74

1 JOHDANTO

Läheiset ihmiset ovat hyvin monella eri tavalla läsnä lasten elämässä. Huostaanoton ja sijoituksen myötä läheisten läsnäolo muuttuu, mutta silti heidän roolinsa lasten arjessa on edelleen merkityksellinen. Lapset kasvavat keskellä ihmissuhteita, ja jokaisella huostaanotetulla lapsella on oma taustansa, josta he tulevat (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 4). Lapselle on tärkeää kuulua johonkin ja olla tietoinen omasta suvustaan ja identiteetistään. Sen vuoksi lastensuojelutyössä täytyy huomioida lasten verkostojen läsnäolo. Lastensuojelussa säädellään lapsen, vanhempien ja valtion välistä suhdetta ideologisella, juridisella, poliittisella kuin arkisellakin tasolla (Eronen 2012, 21). Lastensuojelulain (417/2007, §32) mukaan ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistumaan lapsen tukemiseen sijaishuollon aikana.

Lastensuojelu on ollut koko opintojeni ajan yksi kiinnostavimmista sosiaalityön osa-alueista. Lastensuojelun ilmiöitä koskevat tutkimukset ovat herättäneet mielenkiintoni, joka toimii lähtökohtana myös tälle tutkielmalleni. Opintojeni aikana ja sosiaalityöntekijänä toimiessani olen havainnut sijaishuollossa olevien lasten läheisten mukana tuoman tuen sekä haasteet lasten elämään ja sijoitukseen. Huomioni on kiinnittynyt siihen, kuinka iso merkitys läheisillä voi olla koko sijoituksen onnistumiseen. Sosiaalityöntekijän toiminta ei näin ollen keskity ainoastaan lapseen, vaan huomio kiinnittyy samalla lapsen verkostoihin. Sosiaalityöntekijä vastaa lapsen edun toteutumisesta ja sijoituksen onnistumisesta, mihin perustuen heidän täytyy säädellä tarvittaessa läheisverkoston toimintaa. Tämä työ voi viedä sosiaalityöntekijöiltä paljon aikaa, joten kokemukseni mukaan lastensuojelun suunnitelmallisen työskentelyn tulisi kohdistua myös läheisverkostoon. Läheisverkosto on myös lastensuojelulaissa (417/2007) erityisesti huomioitu, ja laki antaa läheisverkoston kanssa työskentelylle tietyt raamit. Aihe on ajankohtainen ja lastensuojeluntyön kannalta merkityksellinen.

Huostaanotto puuttuu jo itsessään lapsen läheissuhteisiin voimakkaalla tavalla, ja läheissuhteet joutuvat huostaanoton myötä yhteiskunnallisen määrittelyn kohteeksi. Huostaanotto muuttaa aina lapsen ja hänen läheistensä välitöntä suhdetta, kun arkea ei eletä yhdessä (Puustinen-

Korhonen & Pösö 2010, 15). Lastensuojelun sijaishuollossa neuvotellaan lasten moniulotteisten läheisverkostojen kanssa (Atwool 2013, 182). Työskentely lasten verkostojen kanssa on tärkeää, koska läheiset ovat lasten elämässä huostaanotosta huolimatta. Sosiaalityöntekijällä on vastuu lastensuojeluprosessin sujumisesta, joten hän tukee, kontrolloi ja aktivoi työmenetelmillään läheisverkoston läsnäoloa lapsen elämässä lapsen edun ja hyvinvoinnin mukaisesti. Lapsen edun mukaista voi olla läheisten kannustaminen yhteydenpitoon tai toisaalta yhteydenpidon rajoittaminen. Läheisverkostojen jäseniä yhdistää ainakin osittain yhteinen kulttuuriperintö, yhteisyys ja vuorovaikutus (Pelkonen 2013, 3). Kuitenkin suhteet ovat lastensuojelun kontekstista katsottuna harvoin ongelmattomia, joten ne vaativat lapsen hyvinvointia ajatellen seuranta- ja kontrollointia. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on lisäksi huolehtia lapsen biologisen perheen ja sijaisvanhempien välisen hyvän ja rakentavan yhteistyön edellytyksistä (Pelkonen 2013, 4).

Tämän tutkimuksen keskeinen käsite on säätely, joka tarkoittaa sosiaalityöntekijän toimia läheisverkoston tukemisessa, ohjaamisessa ja kannustamisessa sekä tarvittaessa kontrolloimisessa. Työssäni tutkin, millaisia sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostot ovat, sekä miten sosiaalityöntekijä säätelää huostaanotettujen lasten läheisverkostoja, ja miten säätelyä perustellaan. Mielestäni lasta ei tule pääsääntöisesti erottaa läheisverkostostaan, vaikka suhteet ovatkin olleet haastavia ja mahdollisesti turvattomia. Sijaishuollon avulla suhteita voidaan tukea ja ohjata. Yhdessä mielenkiintoni kohteeksi on noussut lastensuojelulasten kiintymyssuhteet läheisiään ja erityisesti syntymävanhempiaan kohtaan.

Lasten läheisverkostot ovat olleet yleisesti sosiaalityön tutkimuksessa esillä lähinnä läheisverkostosijoituksina, mutta muutoin aihetta on tutkittu melko vähän, vaikka läheissuhteiden tärkeys lapsille tiedostetaankin yleisesti. Ulkomaisessa tutkimuksessa on ollut pääasiassa esillä kiintymyssuhteiden merkitys lapselle sekä läheisverkostoon tehdyt sijoitukset, jotka ovat myös osa tätä minun tutkimustani. Tutkimusta on tehty myös yleisesti sijaishuollossa olevien verkostoista, mukaan lukien juuri sijoituksen aikana muodostuneet suhteet. Haluan kuitenkin itse rajata tarkastelemani läheissuhteet jo ennen sijoitusta muodostuneisiin suhteisiin.

Tutkimukseni koostuu seitsemästä pääluvusta. Johdannon jälkeen tutkimukseni toisessa luvussa käsittelen lastensuojelua toimintaympäristönä ja sosiaalityöntekijän päätöksentekoa sekä näkökulmaa lapsesta lastensuojelun keskiössä. Kolmannessa luvussa, ennen tutkimuskysymyksieni tarkastelua, pohdin lastensuojelun ja läheisverkostojen ulottuvuutta lasten elämässä. Läheisverkostolla tässä tutkimuksessa tarkoitan sukulaisia sekä muita lapsen lähipiiriin ennen sijoitusta

kuuluvia ihmisiä. Tarkastelen huostaanotettujen lasten läheisverkostoja sekä läheissuhteita käsitteleviä teorioita. Neljännessä luvussa esittelen tutkimusasetelman. Tutkimukseni metodologisesti perustana on käytäntötutkimus. Käytäntötutkimuksen myötä pääsen keskustelemaan ja haastattelemaan sosiaalityöntekijöitä tutkimukseni lähtökohdista. Tämä lähestymistapa rikastuttaa ja antaa uusia näkökulmia omalle ajattelulleni sekä auttaa samalla sosiaalityöntekijöitä reflektimaan omaa toimintaansa. Viides ja kuudes luku pitävät sisällään tutkimukseni empiirisen osuuden. Etsin vastauksia siihen, millaisia ovat sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostot, ja miten sosiaalityöntekijät säätelevät läheisverkostoja. Kuudes päälukuni keskittyy vastaamaan kysymykseen, miten sosiaalityöntekijät perustelevat säätelyä. Viimeinen luku koostuu tutkimukseni johtopäätöksistä.

2 LASTENSUOJELU TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

2.1 Huostaanotto ja lastensuojelun sijaishuolto

Lastensuojelussa tarvitaan monipuolista ja toimivaa palvelujärjestelmää vastaamaan ihmisten tarpeisiin ja käytännön avuntarjoamiseen niin aineellisella, sosiaalisella kuin henkisellä tasolla. Tarve apuun voi olla tilapäinen tai pitkäkestoinen. (Bardy & Heino 2013, 20.) Yhteiskunnallisena instituutiona lastensuojelu nähdään ihmisoikeussopimusten ja lainsäädännön määrittämänä perhe- ja sukupolvisuhteiden sääntelynä (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 4). Yleisenä tavoitteena on lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tarvetta vähentävä lapsi- ja lastensuojelupolitiikka, jolloin tarkoituksena on tuottaa perheille matalan kynnyksen tukea jo ennen kuin he ovat lastensuojeluasiakkaita (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 4). Lastensuojelun perustehtäviksi nähdään lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja varsinainen lasten suojelutehtävä (Lastensuojelun käsikirja/Mitä lastensuojelu on? 2016).

Lastensuojelu on lakisäateistä toimintaa ja lastensuojelulaki on säädetty raamittamaan sosiaalityöntekijöiden työtä lastensuojelussa (Bardy 2009, 71). Lastensuojelulain (417/2007) avulla on pyritty yhdenmukaistamaan käytäntöjä sekä tuomaan struktuuria lastensuojeluun (Bardy & Heino 2013, 26). Pösö (2007) jaottelee institutionaalisen lastensuojelun neljään ulottuvuuteen. Ensinnäkin lastensuojelu on yhteiskunnallinen lakiin, yhteiskuntapolitiikkaan ja sen järjestelmiin kiinnittyvä perhe- ja sukupolvisuhteita ohjaava julkinen instituutio. Toisena ulottuvuutena lastensuojelu toteuttaa tehtävänsä nojaamalla sekä ammatilliseen että maallikkotietoon. Kolmanneksi lastensuojelu on lasten, isien, äitien ja muiden asianosaisten yksityisiä kokemuksia. Neljäntenä ulottuvuutena lastensuojelun todetaan olevan kulttuurinen teema, joka muokkaa lapsuutta koskevaa kuvaa. Yhteiskunnallisena instituutiona lastensuojelun nähdään olevan lainsäädännön ja ihmisoikeussopimusten määrittämää perhe- sekä sukupolvisuhteiden säätelyä. (Mt., 66–67.)

Sijaishuollossa oleva lapsi voi olla sijoitettuna kodin ulkopuolelle huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevalla päätöksellä (Räty 2010, 295). Lastensuojelussa sijoitettuna voi myös olla avohuollon sijoituksella tai kiireellisellä sijoituksella, mutta tässä tutkimuksessa keskityn huostaanotettuihin sijaishuollossa oleviin lapsiin. Lapsen huostaanotto ja sijaishuolto ovat lastensuojelun viimesijaisia interventioita. Viimesijaiseen, lapsi- ja perhekohtaiseen työhön kuuluvat lastensuojelutarpeen selvitys, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto, sijaishuolto ja

jälkihuolto (Lsl, 417/2007, §3). Huostaanottoon turvaudutaan ainoastaan silloin, kun mikään muu toimenpide ei ole enää riittävä turvaamaan lapsen hyvinvointia. Syyt huostaanottoon ja sijoitukseen ovat aina yksilöllisiä (Pösö 2007, 66–67). Huostaanoton viimesijaisuutta kuvastaa se, että suurin osa lastensuojelua toteutetaan avohuoltona (Puustinen-Korhonen 2010, 12).

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanottoon voidaan ryhtyä silloin, jos avohuollolliset toimenpiteet eivät ole tuottaneet tulosta ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edunmukaista. Kun lapsi on otettu huostaan, sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. (Lsl 417/2007, §40, 45.) Huostaanoton ja sijaishuollon tavoitteena on pyrkiä poistamaan lapsen elämää kuormittavia tekijöitä ja turvata lapsen myönteiset kasvu- ja kehitysedellytykset. Lasten tilanteet ja syyt huostaanotolle ovat hyvin erilaisia, joten sijaishuollon tulee vastata kaikkien lasten yksilöllisiin tarpeisiin. Toisille lapsille turvallisen arjen takaaminen riittää tarpeisiin vastaamiseksi, kun taas toiset tarvitsevat enemmän terapeutista ympäristöä. (Eronen 2013, 25.)

Maritta Törrönen ja Sirpa Taskinen (2004) ovat pohtineet huostaanoton laatuksikriteereitä. Huostaanotolla on useita eri ulottuvuuksia, koska huostaanotto on sekä psykologinen, sosiaalinen että juridinen tapahtuma. Huostaanotto prosessin ja sen vaikuttavuuden laatua voidaan arvioida lapsen edun sekä laillisuus- ja subjektiivisen kokemuksen kriteereillä. Lapsen edun kriteereitä määrittävät usein lyhyen tai pitkän aikavälin tavoitteet, joiden tulee edistää lapsen kasvua ja kehitystä. Esimerkiksi huostaanoton tulisi varmistaa pitkällä aikavälillä tarkasteltuna lapsen kehitys vastuulliseksi aikuiseksi. Täysin onnistuessaan huostaanotto katkaisee mahdollisesti jo sukupolvien yli ulottuvan huono-osaisuuden kierteen, ettei seuraavien sukupolvien lapset tarvitse lastensuojelullisia toimenpiteitä. Juridisiin kriteereihin kuuluu se, että huostaanoton, sen valmistelun ja lopettamisen tulee noudattaa lastensuojelulain asettamia säädöksiä. Subjektiivisen kokemuksen kriteereitä on kaikista haastavin määrittellä, koska lapsen, vanhempien ja työntekijöiden tunteita on vaikea mitata. Huostaanottoon johtavissa tilanteissa ei ole useinkaan mahdollisuutta välttää ristiriitoja, hätää tai epätoivoa, mutta niiden hoitaminen onkin koko prosessin kes-

keinen koetinkivi. Huostaanotto on ihmisen elämässä kriisi ja kriiseissä ihmisen subjektiivinen kokemusmaailma muuttuu, eikä tilanteita voida mitata samanlaisten mittapuiden mukaan kuin muutoin elämässä. Kriisistä selviytyminen vie usein paljon voimavaroja. (Mt., 16–17.)

Huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi ja perheen jälleenyhdistäminen tulee nähdä tavoitteena jokaisessa tilanteessa. Huostassapidon lopettaminen on herättänyt paljon keskustelua muun muassa lapsen etuun liittyen. Viranhaltijan tulee tehdä päätös huostaanoton lopettamisesta heti, kun huostaanoton edellytykset ovat lakanneet. Harkittaessa lapsen etua huostassapidon lopettamista koskevassa asiassa on otettava lastensuojelulain 4 §:n 2 momentissa mainitun lisäksi huomioon sijaishuollon kesto aika, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiansa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide. (Lsl 417/2007.) Huostassapidon lopettamista tarkastellaan lapsen edun näkökulmasta.

Jälleenyhdistämisen valossa lapsen ja vanhempien yhteydenpidon tukeminen on tärkeää. Kivistö ja Hoikkala (2015, 5) toteavat, että perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävä tai muu perhesuhteita ylläpitävä työskentely on hyvin moniulotteinen asia. Lapsella pitäisi olla mahdollisuus olla yhteydessä läheisiinsä ja toisaalta myös suojautua niiltä tarvittaessa, koska sijaishuollon tehtävänä on lapsen kasvun ja kehityksen turvaaminen sekä vakaiden ja turvallisten olosuhteiden takaaminen. Tutkimuksessa todettiin, ettei perhesuhteiden huomioon ottaminen, ylläpitäminen ja vahvistaminen arkisessa lastensuojelutyössä ja nykyisissä palvelurakenteissa ole ongelmatonta, vaan siihen liittyy omat haasteensa. Sijoitus pitää sisällään emotionaalisesti sekä konkreettisesti isoja muutoksia lapselle, joten jälleenyhdistämistä täytyy tarkkaan harkita. (Kivistö ja Hoikkala 2015, 4-5; Hoikkala & Heinonen 2013, 28.) Myös Miia Pitkäsen (2008, 67) tutkimuksen mukaan Suomessa alle 18-vuotiaiden lasten huostassapidon lopettamiselle lapsen näkökulmasta ajateltuna suurin syytekijä on toimiva arki sekä vanhemmuuden sisältöinä turvallisuus ja luotettavuus. Erityisen tärkeänä lähtökohtana on myönteiseksi muuttuneiden kasvuolosuhteiden lisäksi lapsen ja äidin välinen yhteys sekä tukitoimien merkitys (Mt., 130). Suomen käytäntö huostaanoton voimassaolosta poikkeaa muiden pohjoismaiden käytännöistä, koska muualla huoltajuus mahdollisesti siirtyy määräajan kuluttua sijaisvanhemmille. Myöskin monessa maassa yhtenä lastensuojelutoimenpiteenä on adoptio, jota perustellaan pysyvyydellä. Suomessa lähtökohtana on kuitenkin aina tilanteen väliaikaisuus ja toistaiseksi voimassaolevuus. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 14.)

Lastensuojelun sijaishuolto järjestetään perhe- tai laitoshoidon. Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon tai huolenpidon järjestämistä kodinomaisessa ympäristössä. Kodinomaisen hoidon lisäksi tavoitteena ovat perusturvallisuuden ja sosiaalisten suhteiden edistäminen. Perhehoitoa toteutetaan perhehoitajan yksityiskodissa, hoidettavan omassa kodissa tai ammatillisessa perhekodissa. (Perhehoitolaki 263/2015.) Perhehoidon yhtenä vahvuutena on ihmissuhteiden vakaus (Puustinen-Korhonen 2010, 4). Perhehoitoa antavia henkilöitä kutsutaan nimellä perhehoitaja. Perhehoitaja-nimike otettiin käyttöön vuonna 1992, kun perhehoitajalaki syntyi. Lastensuojelussa perhehoitajalla tarkoitetaan henkilöä tai henkilöjä, jotka hoitavat omassa kodissaan huostaan otettuja tai avohuollon tukitoimin sijoitettuja lapsia tai nuoria. Usein heistä puhutaan kuitenkin lastensuojelussa nimellä sijaisvanhempi. (Ketola 2008, 18–22.) Perhehoitajana voi toimia henkilö, joka on koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella siihen sopiva (Perhehoitolaki 263/2015, §6). Perhehoito mahdollistaa lastensuojelussa lapsille perheenjäsenyyden, pysyvät ihmissuhteet sekä elinympäristön, jossa lapset voi osallistua tavallisiin arjen toimintoihin. (Ketola 2008, 18–22.) Perhehoitajalaki edellyttää sijaisvanhempien etukäteisvalmennusta, mutta valmennuksen muoto vaihtelee riippuen organisaatiosta sekä käytettävissä olevista resursseista. Valmennus voi olla perhekohtaista kotikäyntien sekä toimistotapaamisten muodossa tai ryhmämuotoista valmennusta kuten Pride-valmennusta. Pride-valmennuksen tavoitteena on antaa sijaisperheeksi ryhtyvälle perheelle tarpeeksi tietoa ja mahdollisuutta ennalta perehtyä asiaan, jotta jokaiselle lapselle voisi taata tasavertaisen mahdollisuuden päästä hyvin valmentautuneeseen perheeseen. (Pride-kouluttajan opas 2006, 8–9.) Perhesijoitusta on pidetty perinteisesti ensisijaisena vaihtoehtona pienille lapsille. Nykyisin, yhteiskunnan muuttuessa, sijoitettavien lasten tarpeiden näkökulmasta toimivan ja vakaan perhesijoituksen rakentumisen on havaittu olevan haasteellista työtä. (Ketola 2008, 22; Vähämaa 2008, 9.)

Perhesijoituksen ohella toisena sijoitusvaihtoehtona on laitoshoidon. Sijoitettavien lasten ongelmien ja erityistarpeiden lisääntyessä on yhä useammin katsottu, ettei tavallinen perhe enää ole kykeneväinen vastaamaan niihin, joten lasten sijoitusten lisääntyminen siis katsottu tarkoittavan käytännössä laitossijoitusten kasvua (Bardy & Heino 2013, 25; Vähämaa 2008, 10). Laitokset toimivat aluehallintavirastojen myöntämällä laitosluvilla. Laitokset voivat olla kunnallisia, yhdistyspohjaisia tai yksityisiä yrityksiä. Myös pienryhmäkodit tai vastaavalla nimityksellä toimivat yksiköt ovat pääsääntöisesti laitoksia. (Ketola 2008, 19.) Lapselle löytynyt sijaishuolto paikka ei välttämättä ole sama koko sijoituksen ajan, vaan lapsen tarpeiden muuttuessa voi myös lapsen sijaishuolto paikka muuttua. Tavoitteena kuitenkin olisi, että sijaishuolto paikat voisivat muuttua lapsen tarpeiden mukaan, mutta tämä ei aina ole mahdollista. Paikkaa ei tosin muuteta

ainoastaan laitoshoidossa, vaan muutos saattaa tapahtua myös perhehoidon puolella. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12.)

2.2 Lastensuojelu lasten läheissuhteiden säätelijänä

Lastensuojelu on byrokraattista työtä, johon liittyvät vahvasti organisaatorakenteet sekä asiantuntijakulttuuri. Yhteiskunnan tehtäväksi nähdään ennen kaikkea vanhempien tukeminen kasvatustehtävässään, mutta tarvittaessa tehtävänä on myös puuttua perheen elämään ja itsemääräämisoikeuteen, mikäli lapsen etu niin vaatii. Näin ollen lastensuojelu sisältää samanaikaisesti lapsille ja lapsiperheille suunnattua palvelua sekä puuttumista yksityisiin vanhemmuus- ja perhe-suhteisiin. (Pösö 2007, 65.) Lastensuojelun painoituksena voi olla hyvinvointi- ja suojelupainotteisuus. Suojeluun painottuvassa lastensuojelun päätöksenteossa toimitaan todettujen riskien ja ongelmatilanteiden poistamiseksi lapsen elämästä. Se perustuukin pääosin vastentahtoisein toimenpiteisiin. Hyvinvointia painottava lastensuojelu pitää suojelua yhtenä tehtävänä, mutta ei ainoana. Siinä pyritään tavoitteellisesti parantamaan lapsen ja perheen hyvinvointia heidän tarpeidensa pohjalta. (Pösö 2007, 72–74.) Suomi edustaa hyvinvointipainotteista lastensuojelumallia, jossa lastensuojelun tehtäväksi ymmärretään niin lasten kuin perheiden hyvinvoinnin tukeminen. Tämä hyvinvointipainotteinen malli rakentuu sosiaalityöntekijöiden ammatillisen työskentelyn varaan. (Heino 2009, 210.)

Tavoitteena lastensuojelussa ja sosiaalityöntekijän työssä on perheen juridishallinnollinen ongelmien kategorisointi sekä muutoksen aikaan saaminen perheessä ja/tai lapsen elinoloissa (Eronen 2012, 23). Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulee palvella sekä tukea lapsia ja vanhempia vanhemmuussuhteisiin liittyvissä asioissa. Samanaikaisesti työntekijän tehtäviin kuuluu arvioida, valvoa, muokata ja mahdollisesti uudelleen järjestää vanhemmuussuhteita. (Pösö 2007, 65.) Sosiaalityöntekijän tehtävä vaatii tasapainottelua yksityisten ja julkisten vastuiden sekä lasten oikeuksien välillä, mikä synnyttääkin osaltaan sosiaalityöntekijän työhön lisäksi monia eettisiä jännitteitä (Hurtig 2003, 10).

Kaikki monimuotoiset lastensuojelulliset toimenpiteet vaativat sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoa. Päätöksenteko on yksi tutkimukseni ytimistä, koska sosiaalityöntekijät joutuvat päivittäin erilaisten päätöksentekotilanteiden eteen, ja säätely vaatii itsessään eritasoisia päätöksiä. Sosiaalityöntekijällä on viranomaisena vastuu suorittaa tehtävänsä lastensuojelulain määräysten mu-

kaisesti (Heino, Korhonen & Possauner 2004, 63). Päätöksenteko on monitasoista ja sen yhtenä perustana on tieto. Tieto voi olla tiedostettua tai hiljaista tietoa, joka muodostuu muun muassa kokemuksen tai koulutuksen kautta. Tieto voi olla lähtökohdiltaan teoriaperustaista, kokemukseen pohjautuvaa tai hallinnollista tietoa. On hyvin erilaisia tapoja luoda pohjaa päätöksenteolle, koska jokaisella päätöksentekotavalla on omat perustelunsa. Tilanteesta riippuen aika ja paikka luovat sille lisäksi omat edellytyksensä. (O’Sullivan 2011, 84.) O’Sullivan pohtii myös intuition ja analysoinnin antia päätöksenteossa. Osa päätöksistä tarvitsee tarkempaa pohdintaa sosiaalityössä, mutta intuitiota tarvitaan lisäksi tiedon merkittävyttä harkitessa. Sosiaalityöntekijöiden on siis samalla kehitettävä kapasiteettia analyysin tekoon kuten myös intuitiivista erityisosaaamista. (O’Sullivan 2011, 92.) Eileen Munro (2008) nostaa esiin teoksessaan päätöksentekoteoriaa, jossa ajatuksen viitekehystenä toimivat erilaiset vaihtoehdot. Tätä viitekehystä varten sosiaalityöntekijän täytyy kerätä erilaisia avaintekijöitä, jotka vaikuttavat mahdollisesti lopputulokseen sekä pohdintaa siitä, millaisia niiden mahdolliset seuraukset ovat. Lähtökohtana on valita vaihtoehto, joka heijastaa parhaiten sosiaalityöntekijän arvoja ja ajatuksia lapsen kannalta hyödyllisimmästä vaihtoehdosta. (Mt., 95; O’Sullivan 2011, 112.)

Munro (2008) esittää yhtenä päätöksentekoa kuvastavana menetelmänä ”päätöksentekopuun”, joka on tehokas tapa organisoida päättelyä ja analysoida ongelmaa. Siihen liittyvät kysymykset: 1. Mikä päätös pitää tehdä? 2. Mitä vaihtoehtoja on olemassa? 3. Mitä tietoa tarvitaan helpottamaan päätöksentekoa? 4. Mitkä ovat todennäköiset seuraukset jokaisessa vaihtoehdossa? 5. Kuinka todennäköinen jokainen seuraus on? 6. Mitkä ovat hyvät ja huonot puolet jokaisessa seurauksessa (mikä niiden hyötyarvo on)? 7. Lopullinen päätös. Päätöksentekopuussa aika kuluu vasemmalta oikealle. Puuhun voidaan merkitä useita seurauksia ja niitä seuraavia päätöksiä. Munro argumentoi rationaalisen päätöksen olevan sellainen, joka sisältää yhden valitun ratkaisun mahdollisen lopputuleman, ja kuinka todennäköinen tämä tulos on. Päätöksentekopuun rakentaminen vaatii sekä muodollista että intuitiivista tietoa. (Mt., 104–106.)

Suomessa lastensuojelua toteutetaan tuen ja kontrollin muodossa. Toimenpiteitä on useita hyvin erilaisia, kannustavia ja tukevia. Kun interventio perheeseen on tapahtunut, mukana tulee myös lastensuojelullinen kontrolli. Lastensuojelussa tukea ja kontrollia ei kuitenkaan tulisi ainoastaan nähdä vastapareina toisilleen, vaan ne kulkevat ajoittain myös käsi kädessä (Heino ym. 2004, 62). Pösö (2007, 65) toteaa, ettei lastensuojelusta voi puhua joko palveluna tai kontrollina, vaan sen luonteeseen kuuluu molempien toimien samanaikaisuus. Tuki ja kontrolli voivat ilmetä kokemusten kautta hyvin eri tavoin. Myllärniemen (2007, 36) tutkimuksessa tutkitaan kontrollin

ja tuen jännitteistä käsiteparia, jonka ilmenemismuodot voivat olla eri lähtökohdista käsin hyvin eri tavalla ymmärrettävissä. Sosiaalityöntekijät ja asiakkaat kokevat ajoittain tuen ja kontrollin hyvin eri tavoin. Kun sosiaalityöntekijä määrittelee asiakkaalle tarjoamansa palvelun perheen tukemiseksi, saattaa asiakas itse määritellä ja kokea saman palvelun kontrolliksi. Kontrolliin liittyen esiin nousee helposti kysymykseksi myös vallan näkökulma. (Heino ym. 2004, 62.) Mylärniemi (2007) toteaa, että myös tuki voidaan nähdä epäsuorana kontrollina. Se on joidenkin prosessien, kuten perheen sisältä löytyvien positiivisten asioiden tai perheenjäsenten vahvuuksien etsimistä, näkyväksi tekemistä ja vahvistamista. Kokonaisuudessaan tarkoituksena on tuen ja kontrollin muodossa pyrkiä saamaan muutosta aikaiseksi. (Mt., 37.)

Yhtenä päätöksenteon kohteena sosiaalityöntekijät säätelevät päätöksenteollaan läheisten läsnäoloa huostaanotettujen lasten elämässä lapsen edun mukaisesti. Tässä tutkimuksessa puhun säätelystä, jolla tarkoitan sosiaalityöntekijän toimia tukemisesta, ohjaamisesta, rajaamisesta ja kannustamisesta. Myös läheisverkoston kanssa työskentelyä voidaan ajatella tuen ja kontrollin kontekstissa. Kontrolliin liittyen läheissuhteissa käytetään usein tilannekohtaista harkintaa. (Pelkonen 2013, 4.) Tuija Eronen (2013, 66) mukaan vanhemmuuden kontrollointia tapahtuu paljon sijaishuollon arkisissa käytännöissä. Vanhemmalla ja sosiaalityöntekijällä on usein toisistaan poikkeavat käsitykset lapsen arjesta, jonka vuoksi vanhemmat kokevat sosiaalityöntekijän läsnäolon toisinaan turhana ja negatiivisena (Törmikoski-Hampf 2008, 190). Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijä vastaa lapsen sijoituksen valvonnasta ja tukemisesta, lapsen ja läheisten yhteydenpidon tukemisesta sekä tarvittaessa yhteydenpidon rajaamisesta. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on myös huolehtia biologisen perheen ja sijaishuoltopaikan välisen hyvän ja rakentavan yhteistyön edellytyksistä. (Pelkonen 2013, 4.) Tavoitteena lastensuojelussa olisikin, että lapsen ja hänen läheisverkoston yhteydenpito tapahtuisi säännöllisin väliajoin. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida lapsen ja läheisten yhteydenpitoa lapsen edun kannalta, ja sen myötä joskus yhteydenpitoa on rajattava. Jokaisen lapsen kohdalla määritellään erikseen, kuka kuuluu lapsen läheisverkostoon, johon lapsi pitää yhteyttä sijaishuollossa olon aikana.

Tuija Eronen (2013) on tutkinut huostaanotettujen lasten institutionaalisia polkuja, joihin on yhtenä osa-alueena liittynyt yhteydenpidon järjestäminen. Tutkimuksen mukaan lasten yhteydenpito ja verkostot muodostuvat hyvin perinteisen biologista sukulaisuutta korostavan mallin mukaisesti. Muutokset vanhempien ja lasten välisessä yhteydenpidossa liittyivät joko vanhempien tilanteen huononemiseen tai paranemiseen. (Mt., 66.) Vanhempien tilanteen huonommassa vaiheessa mahdollisesti tarvitsee rajoittaa yhteydenpitoa. Lapselle erityisen vahingollista on sellai-

nen yhteydenpito, johon liittyy ristiriitoja ja riitelyä aikuisten välillä. Lapsi joutuu tällaisissa tilanteissa lojaliteettiristiriitaan. (Pride-kirja viides tapaaminen, 15.) Joskus myös lapsen oirehdinta voi olla yhteydenpidon haasteena. Voimakkaasti oirehtivan pienen lapsen yhteydenpito omiin vanhempiinsa on sosiaalityöntekijälle vaikea ja haastava kysymys. Biologiset vanhemmat voivat tulkita lapsen oirehdinnan lapsen osoittamana kaipauksena, ja heidän näkemyksensä mukaan asia hoituu tiiviimmällä yhteydenpidolla, kun taas sijaisvanhemmat voivat yhdistää pienen lapsen oirehdinnan suoraan yhteydenpitoon biologisiin vanhempiin. Sosiaalityöntekijä on suurelta osin päätöksiä tehdessään sijaishuoltopaikalta saamansa tiedon varassa ja tällöin kysytään sijaishuoltopaikalta suurta ammatillisuutta kyetä näkemään lapsen kannalta oikein kyseiset asiat. Eri-tyisesti pienen lapsen kiinnittyä sijaisperheeseen voi biologisten vanhempien tapaaminen aiheuttaa lapsessa voimakasta negatiivista reagoitua, mikä on sijaisvanhemmille asia, jota he eivät halua edistää. Sosiaalityöntekijä joutuu tällöin punnitsemaan lapsen etua, koska välttelevästi kiintyneen lapsen edun mukaista on todennäköisesti pitkä sijaishuolto. Se saattaa merkitä alkuvaiheessa yhteydenpidon voimakasta rajaamista lapsen läheisiin, jotta lapsella on rauha kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan ja aikaa toipua traumaista. (Sinkkonen 2001a, 62, 63.) Lapsen tunteet voivat olla täynnä ristiriitaa läheistään kohtaan, ja kontakti läheisten kanssa voi nostaa pintaan ristiriitatunteet. Tämän vuoksi traumatisoituneiden lasten kanssa tulee erityisesti ottaa huomioon nämä yhteydenpitoon liittyvät riskitekijät. (Atwool 2013, 188.)

Päätöksenteko sekä muu sosiaalityöntekijän toiminta vaativat refleksiivisyyttä, johon liittyy muun muassa oman toiminnan seuraaminen ja erilaisten vaihtoehtojen punnitseminen sekä havaintojen tekeminen. Aikaisempi kokemus auttaa työntekijää päätöksenteossa. Päätöksenteon luonteeseen perustuen on haastavaa pohtia asioita pitkän aikavälin tuloksellisuutta ajatellen. (O'Sullivan 2011, 10–11, 97.) Lastensuojelun päätöksenteon tavoite ei ole ainoastaan pienentää vaaraa, vaan yhtäläillä myös maksimoida lapsen hyvinvointia (Munro 2008, 1). Esimerkiksi Kleinin teorian mukaan kokenut päätöksentekijä tunnistaa samankaltaisuudet nykyisten ja aikaisempien ongelmien välillä sekä kykenee ratkaisuun ja asioiden priorisointiin sitä kautta (Klein 1999, sit. O'Sullivan 2011, 126).

2.3 Lapsi lastensuojelun keskiössä

Lapsi on asetettu suomalaisessa yhteiskunnassa keskiöön, ja lapsen oikeuksiin kuuluu oikeus erityiseen suojeluun. Suomalaisessa yhteiskunnassa on yhä enemmän korostunut näkemys lap-

sesta ihmisenä, kunnioitettavana ja osallisena yksilönä (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 6–8). Lapsikeskeiseen näkökulmaan liittyy myös hyvin vahvasti käsitys lapsesta yksilöllisenä, omien oikeuksien kantajana ja aktiivisena osanottajana (Winter 2011, 397). Lapsen etu on lapsia koskevan päätöksenteon tärkein virallinen periaate (Hiitola 2015, 30). Lapsen ensisijaisuus lastensuojelullisessa työskentelyssä ilmenee lapsen puolella olemisen lapsen turvan, suojelun ja muiden tarpeiden ensisijaisena pitämisen kaikissa tilanteissa (Tulensalo & Muukkonen 2014, 307). Lapsi ja hänen yksilölliset tarpeensa ovat myös vanhempien kanssa tehtävän työn keskipisteenä (Päkkilä 2008, 163). Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010) argumentoivat sijaisten olevan lapsia kuten muutkin ja heillä on tarve samoista asioista kuin muillakin ikäisillään. Heidän joukossaan on yhtälailla sairaita, vammaisia, reippaita, ujoja, herkästi murtuvia tai vahvoja selviytyjiä. Lapsen huostaanotto on kuitenkin rikkonut jatkuvuutta ja pysyvyyttä jossain suhteessa. Lapsen edun vuoksi pysyvyyttä ja jatkuvuutta tulee vahvistaa sijaishuollossa tehtävillä ratkaisulla. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 7.)

Miia Pitkänen (2008, 134) puhuu institutionaalisesta lapsuudesta, jonka lähtökohtana on lapsen mahdollisuus olla lapsi huostassapidon ja sijaishuollon avulla. Se perustuu lapsen oikeuteen hyvästä lapsuudesta. Institutionaaliseen lapsuuteen liittyvät hyvin vahvasti tukimuodot ja se muodostuu refleksiivisestä suhteesta normaalilapsuuteen. Lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi saa oman sosiaalityöntekijän, jonka toimiin institutionaalisen lapsuuden päätökset perustuvat. Lapsen kotikunta on velvollinen järjestämään lapselle ja hänen perheelleen ne sosiaalihuollon palvelut, jotka lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi asiakassuunnitelmassa välttämättömiksi lapsen terveyden ja kehityksen kannalta. (Bardy 2009, 67.)

Ei ole yksittäistä määritelmää tai teoriaa siitä, mitä lapsen etu on, vaan lapsen etua joudutaan tulkitsemaan ja pohtimaan erilaisista lähtökohdista käsin. Lapsen etu käsitteen rinnalla on puhuttu lisäksi lapsilähtöisyydestä ja sen toteutumisesta lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijät tavoittelevat lapsen etua toimintansa kautta, joten lapsilähtöisyys on myös tässä tutkimuksessa ensisijainen lähtökohta. Lapsen etu -käsitteen rinnalla saatetaan käyttää myös käsitteitä ”lapsen näkökulma” ja ”lapsen oikeudet” rinnakkaisina tai toisiaan täsmentävinä termeinä. Tarveteoreettisen koulukunnan näkemyksen mukaan lapsen etu toteutuu hänen tarpeidensa toteutumisen kautta. Suomessa lapsen edun käsite vakiintui viimeistään 1980-luvun lapsilainsäädännön myötä, kun vuoden 1983 lastensuojelulaki (683/1983) asetti lapsen edun kaikkea toimintaa ja päätöksentekoa ohjaavaksi periaatteeksi. (Pösö 2012, 76–77.) Pösö (2012) toteaa kuitenkin, että lapsen edun käsitteellä ennemmin ohjataan katsomisen, toiminannon ja päätöksenteon orientaatiota, eikä niinkään määrittellä päätöksenteon sisältöä, mutta sen käyttämistä velvoitetaan juridis-

hallinnollisesti. (Mt. 81, 89.) Hanna Päckilä (2008) argumentoi lapsilähtöisyyden tarkoittavan lapsen näkemistä itsenäisenä, ainutlaatuisena ja yksilöllisenä persoonana, jolloin kunkin ikävaiheen tarpeet ja vaatimuksen tulee ottaa huomioon. Työskentelyn tarkoituksena on tukea, suojella, vahvistaa ja eheyttää lasta. Päckilä toteaa, että lapsilähtöisyyden tulee näkyä myös sijaishuollossa muun muassa lastensuojelupalveluiden toimivuudessa ja onnistumisessa, kun kyse on yhteistyön laadusta lapsen, hänen vanhempiensa ja muiden häntä hoitavien aikuisten välillä. Yhteistyön nähdään olevan erityisen tärkeää silloin, kun lapsi asuu muualla kuin vanhempiensa luona. Sosiaalityöntekijä onkin avainasemassa lapsen etujen valvojana. (Mt., 162–163.)

Lastensuojelun keskeisinä periaatteina lastensuojelulain mukaan on edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Yhtenä tärkeänä kohtana laissa mainitaan lapsen mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan. (Lastensuojelulaki 417/2007, §4.) Lastensuojelutoimenpiteiden tulee edistää Lasten oikeuksien yleissopimuksen kolmannen artiklan mukaan lapsen etua. Viranomaisten on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu toimissaan, jotka koskevat lasta. Lapsen etu saa sisältönsä riippuen lapsen iästä, kehitystasosta ja lapsen sen hetkisestä elämäntilanteesta. Hyvään hallintoon kuuluu myös päätösten perustelevuus lapselle. Viranomaisen on myös aktiivisesti selvitettävä lapsen tai nuoren mielipidettä ja kiinnitettävä mielipiteisiin huomiota lasta koskevan asian käsittelyssä. (Räty 2012, 10–12.) Tärkeää on siis tilan ja paikan luominen lapsen äänelle, kokemuksille ja osallistumiselle (Pitkänen 2011, 14). Sosiaalityöntekijän tehtävänä on työskennellä lapsen kanssa ja olla lasta varten koko asiakkuusprosessin ajan. Lapsen omien kokemusten ja tarpeiden pitäisi tulla kuulluiksi ja tehdä lapsi sen myötä näkyväksi kaikessa sosiaalityössä. Lapsikeskeisiin tavoitteisiin pyritään ensisijaisesti kuulemalla, kohtaamalla ja tukemalla lasta sekä pitämällä lapsi ja kunkin lapsen yksilölliset tarpeet vanhempien kanssa tehtävän työn keskiössä. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 4-5.) Lapsikeskeisessä sosiaalityössä ei enää tyydytä ainoastaan vanhempien kertomaan tietoon lapsesta, vaan lapsi voi myös itse tuottaa tietoa omista asioistaan, koska sitä tietoa ei kukaan muu pysty kertomaan. Lapsen tietoa ja kokemusta ei myöskään saa koskaan vähätellä, vaan häntä tulee kannustaa oman näkemyksensä esille tuomiseen. (Tulensalo & Muukkonen 2014, 306, 312.) Jokainen tuottaa tietoa omasta näkökulmastaan, joten on arvokasta huomioida kaikkien näkemykset (Holland 2009, 232). Maarit Törmikoski-Hampf (2008, 176) argumentoi yhdeksi sijaishuollon tehtäväksi voimaannuttaa lasta ja auttaa lasta arjessa selviytymiseen sekä hallitsemaan elämäänsä, joten esimerkiksi osallistaminen luo mahdollisesti juuri voimaantumisen kokemuksia.

Lapsen elämään liittyvät pulmat yhdistyvät erilaisiin ulottuvuuksiin hyvin- ja pahoinvoinnin saralla, ja ammatillaiset vastaavat huolen koordinaatiston määrittämisestä. Tyypillistä lastensuojelun prosesseissa on aikuisvetoisuus ja aikuisten sopiminen toimintatavoista keskenään. Tämä tuo esiin lastensuojelun lasten aseman problematiikan lastensuojelun ammattikäytännöissä näkökulmana siihen, että lapset jäävät sivuosaan työprosessien keskittyessä työntekijän ja vanhempien yhteistyön rakentamisessa. Kuitenkin tässä aikuisjohtoisuudessa tavoitteena on lapsen hyvinvointi ja lapsen edun toteutuminen. (Hurtig 2003, 11; Päckilä 2008, 164.) Osallisuuden ja suojelun välillä vallitseekin tämä keskinäinen dikotomia. Kuitenkaan suojelu ei välttämättä merkitse lapsen osallisuuden huomiotta jättämistä, vaan molemmat osa-alueet voivat olla läsnä lastensuojelussa. (Dillon 2016, 72.) Lastensuojelun ensisijainen tehtävä on huolehtia lapsen edun turvaamisesta ja sosiaalityöntekijöiden työn lähtökohtana kaikissa toimissaan on lapsen etu, johon liittyy hyvin tiiviisti lapsen suojelu. Sosiaalityöntekijä kantaa vastuuta lapsen hyvinvoinnista, johon kuuluu osaksi se, ettei lapsi kanna liikaa huolta aikuisten asioista. Lasten mahdollisuuksien suojeleminen on välttämätöntä, jotta oikeudet hyvään huolenpitoon, riittävään elintasoon, terveyteen ja koulutukseen sekä kulttuuriin toteutuisivat. Lapsia on suojeltava kurjuudelta, hyväksikäytöltä ja kaikkinaiselta pahalta. Käytännön tasolla sosiaalityöntekijän täytyy olla askeleen edellä esimerkiksi pohtiessaan, voiko lapsi osallistua tulevaan asiakassuunnitelma-neuvotteluun, tarkastella sovittujen asioiden vaikutusta lapseen tai onnistuuko yhteydenpito läheisverkostoon lapsen edun mukaisella tavalla. Merkityksellisintä on löytää tasapaino näiden kahden tärkeän näkemyksen välille, joista kumpaakaan ei voida täysin sulkea pois. Olennaista on lapsen kokonaisvaltainen huomioiminen, koska sijoitus lapsen elämässä muuttaa melkein kaiken. Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden sekä kasvu ympäristön merkitys on huostaanotetulle lapselle usein erityisen suuri, koska hänellä on jo sijaishuollon alkaessa ollut taustallaan epävakaita kasvuolosuhteita (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12).

3 LÄHEISVERKOSTO

3.1 Sijoitettujen lasten läheiset

Perhe- ja sukulaisuussuhteet ovat yksi tärkeimmistä ihmisten elämään vaikuttavista suhteista. Niitä määrittävät usein yhtäaikaisesti, mutta jännitteisesti biologiset, sosiaaliset, moraaliset, taloudelliset ja emotionaaliset ulottuvuudet. Perhesuhteet eroavat muista tärkeistä ihmissuhteista niihin liittyvien velvoitteiden, lojaaliuden ja vastuiden takia. (Sevón & Notko 2008, 13.) Hannele Forsberg (2003) kuvaa perheen olevan yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien tuote. Perhettä pidetään usein itsestään selvänä ja luonnollisena ilmiönä. (Mt., 8-9.)

Sijoitetun lapsen läheisiin voi kuulua biologisia sukulaisia ja muita hänen lähellään olevia ihmisiä. Läheistä ei siis määritellä ainoastaan sukulaisuuden perusteella. Lastensuojelulaissa läheinen on määrittelemätön käsite, joka edellyttää jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti tarkempaa selvittämistä siitä, ketkä ovat lapselle merkityksellisiä ihmisiä. Sijaishuollossa neuvotellaan sijoitettujen lasten moniulotteisten läheisverkostojen kanssa (Atwool 2013, 182). Huostaanotto ja sijoitus huostaanoton jälkeen laitokseen tai perheeseen määrittelevät perhesuhteita ja luovat elämälle uuden tilan, jossa elämää sijoituksen jälkeen eletään (Eronen 2013, 25). Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010) toteavat lastensuojelun perustuvan ajatukseen siitä, että sijaishuollossa lapsella on sekä omat perhesuhteensa että sijaishuoltoajan ihmissuhteet. Perheen jälleenyhdistämistavoitteen sekä huostaanoton väliaikaisuuden vuoksi sijaishuoltoajan suhteita pidetään kuitenkin väliaikaisempina kuin biologista vanhemmuutta ja siihen kytkeytyviä perhesuhteita. Tämän vuoksi lapsen läheissuhteita ja niiden välistä yhteydenpitoa tulee tukea mahdollisimman paljon. (Mt., 2010, 15).

Läheisten ja huostaanotettujen lasten yhteydenpitoa on tarkasteltu useista eri teoreettisista näkökulmista. Pohdinnassa on ollut muun muassa erilaisten geneettisten ja kulttuuristen sidosten merkityksellisyys. Sosiaalityössä on vuosien varrella ollut useanlaisia näkemyksiä siitä, miten lapsen niin kutsuttuja ”luomuverkostoja” otetaan huostaanoton jälkeen huomioon. Muutama vuosikymmen sitten ajateltiin, että on lapsen edun mukaista erottaa lapsi biologisista verkostoistaan ja juurruttaa hänet mahdollisimman nopeasti sijaisperheeseen (Kujala 2003, 17). Sitten näkökulma on muuttunut ja lastensuojelua ohjaavien periaatteiden mukaan sijaishuollon on nimenomaan taattava lapselle tärkeiden ihmissuhteiden vahvistaminen, edistäminen ja ylläpitäminen. Käytännön tasolla se tarkoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä ja tavata vanhempiaan, sisa-

ruksiaan tai muita läheisiä henkilöitä. (LsL 417/2007, 54 §.) Yhteydenpito biologiseen perheeseen ja muihin läheisiin on tärkeää muun muassa jatkuvuuden säilymisen näkökulmasta (Pelkonen 2013, 6). Erosen (2013) tutkimuksessa on tarkasteltu yhteydenpitoa vanhempien ja lasten välillä. Lasten yhteydenpito ja verkostot muodostuivat kuitenkin hyvin perinteisen biologista sukulaisuutta korostavan mallin mukaisiksi. Lasten verkostoon tutkimuksen mukaan kuuluu äiti (72 %), sisarus (68 %), sukulaisia (63 %), ystäviä (62 %) ja isä noin puolella. Mitä vähemmän lapsella tai nuorella on tietoa omasta historiastaan ja perheestään, sitä todennäköisimmin hän pyrkii luomaan sen omissa mielikuvissaan. (Mt., 66.) Pahimmillaan hän voi pyrkiä ilmentämään mielikuvia kadotetuista vanhemmistaan tuhoavalla käytöksellään (Koisti-Auer 2008, 74). Tämän näkemyksen taustalla on kiintymyssuhdeteoria, jonka valossa läheisten läsnäoloa täytyy ylläpitää. Verisiteiden merkitys korostuu myös omien juurien tuntemisessa ja yhteydenpito omien sukulaisten kanssa voi vahvistaa tunnetta kuulua johonkin ja läheiset nähdään lapsen sosiaalisena pääomana. Lapsen täytyy saada myös itse osallistua määrittelyyn, keitä hänelle läheiset ihmiset ovat, ja keitä hän haluaa tavata. On tärkeää kunnioittaa lapsen itse tärkeiksi kokemaa ihmissuhteita ja turvata ne. Yhteydenpitoon liittyy tapaamisten lisäksi muun muassa puhelimitse, postin ja sähköpostin välityksellä tapahtuva yhteydenpito. (Lahtinen 2013, 18; Pridekirja viides tapaaminen, 6.)

Kati Hämäläinen (2012) nostaa väitöskirjassaan esille sisarusuhteet. Sisarusukset voivat olla toisilleen turvan lähde sijoituksen aikana. Hämäläisen mukaan sisarusukset erotetaan kuitenkin aivan liian usein toisistaan. Yhdessä pysyessään sisaruus voi olla ainoa pysyvyyttä tuova asia lapsen elämässä sijaishuollon aikana. Kuitenkin erillään asuessaan sisarusten yhteydenpito useimmiten saattaa jäädä vähäiselle tai sisarusukset eivät halunneet olla yhteydessä keskenään. (Mt., 123.) Ei ole kuitenkaan yhtä tapaa, miten lapsen sijoituksen vaikutukset näkyvät lapsen läheissuhteissa. Lapsen sijoitus saattaa venyttää suhteita biologiseen perheeseen ja vähentää yhteydenpitoa, mutta se voi myös vahvistaa ja tukea näitä suhteita. Toisaalta vahvat ja tukea antavat siteet uusien verkostojen kanssa saattavat korvata heikentyneet siteet entisiin verkostoihin ja antaa psyykkistä suojaa lapselle. (Perry, 2006, 371–391.) Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010) ovat artikkelissaan tuoneet esille eri vaihtoehtoja, mitä lapsen pysyville ihmissuhteille tapahtuu sijaishuollon aikana. Suhteet vanhempiin ja muihin läheisiin säilyvät ja ehkä mahdollisesti jopa paranevat sijaishuollon aikana, suhteet sijaishuoltoapaikan aikuisiin täydentävät ja tukevat lapsen suhteita vanhempiinsa ja muihin läheisiin, suhteet sijaishuoltoapaikan aikuisiin korvaavat lapsen olemassa olevia suhteita vanhempiin, suhteet sijaishuoltoapaikan muihin lapsiin korvaavat tai täydentävät

olemassa olevia suhteita tai joissain tapauksissa lapselle ei rakennu pysyviä suhteita, jos sijoitusta edeltäneet suhteet eivät jatku, eikä uusia korvaavia suhteita synny. (Mt., 15.)

Lapsella on biologisten vanhempien lisäksi muuta läheisverkostoa, jotka ovat sekä biologisia että muiden toimesta luotuja, ja joiden läsnäolo voi kannatella lasta haastavissakin tilanteissa. Hämäläinen (2012) nostaa tutkimuksessaan keskusteluun relationaalisuuden käsitteen. Tämä käsite on tärkeä, koska se nousee perhesuhteiden rajojen yläpuolelle. Käsite huomioi myös sen, että ihmiset ovat suhteessa toisiinsa, jotka eivät ole sukua biologian tai avioliiton kautta. Nämä suhteet saattavat muodostua hyvin tärkeiksi ja läheisiksi. Hämäläisen tutkimuksessa sijoitetut lapset nostavat tärkeimmäksi suhteikseen juuri suhteet niihin ihmisiin, jotka ovat heille biologisesti sukua. (Mt., 41, 125.) Läheiset nähdään yleensä suojaavana tekijänä lapsen elämässä (Pelkonen 2013, 6). Vaikka lapsi on sijoitettu, hänellä on aina suhde läheisiinsä. Atwood (2013, 182) argumentoi yleisesti tutkimusten osoittaneen, että lapset haluavat jatkaa yhteydenpitoa läheisiinsä sijoituksesta huolimatta. Sen vuoksi läheisten suhtautuminen sijoitukseen onkin yksi avainkysymyksistä (Koisti-Auer 2008, 80, 120). Toinen Hämäläisen (2012) väitöskirjassa esiin noussut käsite on sidoksellisuus. Hämäläinen puhuu sidoksellisuudesta tutkiessaan perhehoitoon sijoitetujen lasten antamia merkityksiä kodeilleen ja perhesuhteilleen. Hämäläisen tutkimuksesta käy ilmi, että vaikka sijoitettujen lasten vanhempiin ja kotiin liittyy turvattomuuden tunteita, ovat sijoitetun lapsen oma perhe ja biologiaan perustuvat perhesuhteet lapselle tärkeitä, joten lapsen sidoksellisuus saa uudenlaisia muotoja huostaanoton ja sijoituksen myötä. Kaikilla sijoitetuilla lapsilla ei kuitenkaan ole olemassa läheisverkostoa tai kontakti niihin läheisiin, jotka ovat olleet hänen elämässään jo ennen sijoitusta, on kadonnut. (Mt., 35, 113.) Jokainen tilanne ja sijoitus ovat erilaisia. Joskus lapsi voi olla tyytyväinen siihen, ettei kontaktia ole, kun taas toisilla halu läheisten luo on valtava (Atwood 2013, 184).

Läheisten läsnäololla on myös omat haasteensa. Lastensuojelussa läheiset voivat nousta suureenkin osaan lastensuojelutyössä ja sosiaalityöntekijän aika voi mennä läheisten asioita pohdittaessa, kun taas itse lapsi jää silloin sivuun. Tästä näkökulmasta ajatuksia herättää se, kuka itse asiassa on lastensuojelun keskiössä. Terence O'Sullivan (2011, 42) puhuu primaarisista ja toissijaisista asiakkaista. Ensisijaisena asiakkaana on henkilö, jonka hyvinvointia pääasiassa sosiaalityöllä tavoitellaan. Lapsikeskeisessä sosiaalityössä luodaan kuitenkin aina työskentelysuhde sekä lapsen että vanhempien kanssa. Lastensuojelussa ensisijainen asiakas on kuitenkin aina lapsi. Vanhempia ja muuta läheisverkostoa nimitetään sekundäärisiksi asiakkaiksi. Toissijaisilla asi-

akkailla on keskeinen rooli ensisijaisten asiakkaiden elämässä, eikä lapsen puolella oleminen sulje vanhempia työskentelyn ulkopuolelle, vaan heidät tulee ottaa lasten lisäksi lastensuojelullisessa työskentelyssä huomioon. (Emt., 42; Tulensalo & Muukkonen 2014, 307; Hall & Slem-brouck 2009, 467.)

3.2 Läheissuhteiden merkitystä tarkastelevia teorioita

Tässä luvussa tarkastelen läheisten merkityksestä lapsen elämässä kolmen erilaisen näkökulman, kiintymyssuhdeteorian, sosiaaliset verkostojen sekä sosiaalisen pääoman teorian, kautta. Lastensuojelun sijaishuoltoa on pohdittu useassa eri lähteessä kiintymyssuhdeteoriaan liittyen, koska läheisten läsnäoloa on perusteltu muun muassa juuri kiintymyssuhdeteorian kautta. Kiintymyssuhdeajattelun perusteet ovat syntyneet John Bolwbyn ajatuksesta 1960-luvulla koskien ihmislapsen varhaiskehitystä, jota säätelevät turvallisuuden tarve ja pyrkimys pysytellä vaaratilanteissa mahdollisimman lähellä hoivaavaa aikuista. Avainasemassa on hoivaajan sensitiivisyys eli kyky virittäytyä tunnistamaan lapsen tarpeet sekä vastata niihin asianmukaisesti ja oikeaan aikaan. Ihmislapsella on siis synnynnäinen tarve suuntautua toista ihmistä kohti (Hautamäki 2011, 29-30) . Kiintymyssuhdeteoriassa vauvan ja hoitajan välille syntyy aina jonkinlainen kiintymyssuhde. Mary Ainsworth jaotteli kiintymyssuhteet yhdessä tutkijatovereidensa kanssa kolmeen eri kategoriaan. Ainsworth ja kumppanit esittelivät kolme kiintymyssuhdekategoriaa, joista yksi arvioitiin turvalliseksi (kirjainsymboli B) ja kaksi turvattomiksi. Turvallisessa kiintymyssuh-teessa ollut lapsi on elänyt ympäristössä, jossa asiat ovat tapahtuneet johdonmukaisesti, ja jossa tunteiden ilmaiseminen on johtanut hoivaajan myötätuntoiseen lähestymiseen ja sitä kautta lap-sen huojennukseen. Välttävässä kiintymyksessä (A) tunteiden ilmaiseminen on vähäistä. Tun-teiden hillitseminen voi aiheuttaa yhteyden menettämisen omiin tunteisiin kokonaan. Kolmante-na kiintymyssuhdetyyppinä on ristiriitainen kiintymyssuhde (C), jossa hoivaaja on impulsiivi-nen ja epäjohdonmukainen. Myöhemmin on puhuttu vielä organisoitumattomasta kiintymyssuh-teesta (D), koska on havaittu, etteivät jotkut lapset ole löytäneet kasvuympäristönsä kaoottisuu-den takia mitään toimivaa kiintymysstrategiaa. (Main & Solomon 1990, ref. Sinkkonen 2004, 1866–1867, 1870.)

Yleisesti tutkimukset ovat osoittaneet kiintymyssuhdemallin siirtyvän sukupolvelta toiselle. Ta-sapainoisilla aikuisilla on muita useammin turvallisesti kiintyneitä lapsia. Sitä vastoin riskiper-heiden lasten kiintymyssuhteilla ei näytä olevan samanlaista jatkuvuutta ja muutokset tapahtuvat

useimmiten turvattomampaan suuntaan, mikä herättää pohdintaa juuri lastensuojelun viitekehystä. Biologiset vanhemmat ja muut läheisverkostot ovat ennen sijoitusta olleet lapsen ensisijaisia hoivaajia, joten lapselle on muodostunut luultavammin heidän kanssaan jonkinlainen kiintymyssuhde. Myös esimerkiksi rakastava isovanhempi voi biologisten vanhempien sijaan olla lapsen turvallisuuden lähde. Kiintymyssuhteet eivät kuitenkaan muodostu verisukulaisuuden vaan psyykkisen merkityksen varaan. Siksi ymmärtäväisen opettajan tai isällisen jalkapallovalmentajan osoittama lämpö saattaa olla merkittävä kokemus lapselle, etenkin jos hän on lainlyöty tai muuten elänyt ahdingossa. (Waters ym. 2000 & Weinfield ym. 2000, ref. Sinkkonen 2004, 1870.)

Sijoitetut lapset ovat huostaanotettuja, joten heidän perheessään ovat turvalliset suhteet jo aiemmin pettäneet turvattoman ja tasapainottoman ympäristön vuoksi. Sijaishuollossa olevilla lapsilla voi muodostua kiintymyssuhde myös sijaisvanhempien kanssa. (Sinkkonen 2004, 1870). Kuitenkaan aina syystä tai toisesta pysyvät ratkaisut sijaishuoltoapaikan suhteen eivät ole mahdollisia, ja myös se aiheuttaa lisää haastetta lapsen kiintymyssuhteen muodostamiselle. Lastensuojelua onkin moitittu siitä, ettei se kannata pysyvyyden periaatetta. Oikeastaan pysyvyyttä kyllä korostetaan, mutta kyse on nimenomaan lapsen ja biologisen vanhemman välisen suhteen säilyttämisestä. Samanlaisesta pysyvyydestä ei voida puhua esimerkiksi lapsen ja sijaisvanhemman välisen suhteen yhteydessä, koska siinä on kyseessä vain toistaiseksi voimassa oleva suhderatkaisu. (Sinkkonen 2001b, 171–172.) Teoksessaan ”Lapsen puolesta” Sinkkonen (2001a, 64, 65) kirjoittaa juuri lapsen siirtelystä sijaishuoltoapaikasta toiseen. Jos lapsi on ensimmäisten elinvuosien aikana siirretty paikasta toiseen ilman, että hän on ehtinyt kiintyä kehenkään, voi hänelle tulla vakava kiintymyssuhdehäiriö niin sanottu laitoslapsen syndrooma. Turvattomasti kiintyneillä lapsilla voi esiintyä muun muassa ylikiltteyttä, vetäytymistä, aggressiivisuutta, uhmakkuutta tai ylivalppautta ja joskus tavalliselta näyttävät asiat voivat palauttaa lapsen mieleen traumaattisen kokemuksen. Moni huostaanotettu lapsi tarvitsee apua tunteidensa säätelyyn, kuten niiden tunnistamiseen, nimeämiseen ja käsittelyyn. (Välivaara 2010, 4.) Sijaishuollossa olevilla lapsilla on tutkimusten mukaan muita suurempi riski menettää kyky solmia kestäviä ihmissuhteita ja reaktiivisen kiintymyssuhdehäiriön riski kasvaa. Etenkin juuri siirtäminen sijaishuoltoapaikasta toiseen voi olla vauriollista lapselle, koska kaltoinkohdeltu lapsi joutuu ponnistelemaan muutenkin siedettävän tasapainon löytämiseksi. (Sinkkonen 2004, 1871.) Kiintymyssuhdeajattelu sijaishuollossa on tosiaan haasteellista. Tämän tarkastelun myötä voidaan kuitenkin todeta, että kiintymyssuhteen luominen ei määriy ainoastaan lapsen ennen sijoitusta olleiden läheisverkostojen kautta, vaan kiintymyssuhde voi syntyä myös sijaishuoltoapaikkaan.

Kiintymyssuhdeteorian lisäksi lastensuojelututkimuksessa on nostettu esiin sosiaalisten verkostojen teoriaa liittyen lasten läheissuhteisiin. Sosiaaliset verkostot –käsite on peräisin sosiaaliantropologian puolelta. Sosiaaliset verkostot voidaan nähdä läheisverkostoja laajempänä käsitteenä, mutta ne pitävät sisällään myös kaikista läheisimmät ihmiset. Työskentely sosiaalisten verkostojen kanssa on yksi sosiaalityön työmenetelmistä (Törrönen 2014, 234). Sosiaalisen verkoston teoria kiinnittää huomiota erityisesti kyseisellä tietyllä hetkellä olemassa oleviin ihmissuhteisiin. Lapsen läheisverkosto muodostuu yleensä pääosin sukulaisuussuhteista, mutta läheisverkostoon voi yhtäläillä kuulua läheisiä ilman verisidettä. Sosiaalisella verkostolla ei tässä tapauksessa ole johtajaa tai organisaatiota. Siinä ei myöskään ole tiettyä ydintä, vaan jokainen ihminen voi itse määrittää sen. (Svedhem 1991, 21.) Sosiaalinen verkosto käsittää yhtäläillä perheen ja sukulaiset, mutta myös ystäviä, naapureita ja muita lähellä olevia ihmisiä. Sosiaaliset verkostot ajattelu lähtee siitä, että jokaisella ihmisellä on omat sosiaaliset suhdekokonaisuutensa. (Seikkula & Arnkil 2009, 50–51.) Ihmisellä on koko elämän ajan voimakas tarve läheisiin ihmissuhteisiin erityisesti perheenjäseniin. Ihmisillä on tietynlaiset odotukset itseään sekä muita kohtaan vuorovaikutustilanteissa. Tällaiset tarpeet tulevat selvimmän esiin esimerkiksi pienen lapsen suhteessa vanhempiinsa. Tarpeet ja odotukset vaihtelevat kiintymyssuhteen mukaan. Perhesuhteiden lisäksi lapset sekä aikuiset tarvitsevat ystäviä, joiden kanssa emotionaaliset ja sosiaaliset tarpeet tulevat täytetyksi. Ihminen toimii yleensä useissa eri yhteisöissä, joissa tapaa ihmisiä. Erilaisista toimintapiiriin osallistujista (Laine 2005, 140–141.) Sosiaalisten verkostojen avulla ihminen ylläpitää omaa sosiaalista identiteettiään ja vaikuttaa ihmisen minäkäsitykseen. Huostaanoton ja sijaishuollon myötä lapsen sosiaaliset suhteet kokevat muutoksen, kun aikaisemman lähipiirin lisäksi lapsen elämään astuu uusia kasvoja. (Törmikoski-Hampf 2008, 176.)

Kolmantena teoriana nostan esiin sosiaalisen pääoman teorian. Sosiaalinen pääoma –käsite pohjautuu ajatukselle siitä, että luottamukselliset ihmiset voivat parantaa (Ruuskanen 2002, 221). Sosiaalisen pääoman käsitteestä on muodostettu useita erilaisia näkökulmia. Kuitenkin kaikkien erilaisten teorioiden ja näkemysten taustalla on yhteisenä käsitys sosiaalisen pääoman kiinnittymisestä sosiaalisiin verkostoihin, normeihin ja luottamukseen. Sosiaalinen pääoma auttaa käyttämään sen voimaa resursseina. Sosiaalisen pääoman ajatellaan liittyvän sosiaalisiin verkostoihin, mutta tavallisimmin sen syntyminen on liitetty tiettyyn toimintaympäristöön, kuten perhekoulu- ja asuinyhteisöihin. (Ellonen & Korkiamäki 2006, 224.) Markku T. Hyypä (2011, 17) toteaa sosiaalis-kulttuuristen suhteiden mallin periytyvän varhaislapsuuden kasvu ympäristöstä ja peruskulttuurin määrittämästä elämäntavasta.

Tarja Tolonen (2013) on tutkinut nuorten sosiaalista pääomaa, etenkin tutkimuksen kohteena ovat olleet perheensä menettäneiden nuorten sosiaalisen pääoman lähteet silloin, kun ne näyttävät erityisen niukalta. Esimerkiksi kriisitilanteet ovat vaikuttaneet nuorten kykyyn solmia sosiaalisia siteitä oman lähipiirin ulkopuolelle. Myös mahdolliset useat siirtymät sijaishuoltopaikasta toiseen vaikuttavat emotionaaliseen kiintymiseen. Yhtenä merkityksellisenä sosiaalisen pääoman lähteenä nuoret nostivat sijaisperheen, jonka kiintymyssuhde on luonut nuorelle sosiaalista pääomaa. Osa tutkimuksen nuorista kertoi oppineensa sijaishuoltopaikassa sosiaalisia taitoja, jotka kerryttävät sosiaalista pääomaa. Myös ajatus kahden perheen –mallista, jossa lapsella on useita merkityksellisiä suhteita, tuo sosiaalista pääomaa. Se mahdollistaa kasvun johonkin paikkaan, perheeseen ja sosiaaliseen yhteisöön. Tolosen tutkimus kuitenkin osoittaa, että suurin osa lähisukulaisverkostosta puuttuu nuorten puheista lähes kokonaan ajatellen sosiaalisia suhteita. Puheissa läsnä sen sijaan esiintyivät laajasti viranomaisverkostot sekä sijaisvanhemmat sosiaalisen pääoman lähteinä. (Mt., 181–183, 194.)

3.3 Vanhemmuus ja huostaanotto

Lapsensa jokapäiväisen kasvatusvastuun menettäminen huostaanoton kautta koskettaa noin 10 675 lapsen vanhempaa (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinninlaitos 2014). Lapsen ohella myös vanhemmat tarvitsevat tukea kriisitilanteessa, jonka huostaanotto aiheuttaa. Vanhemmuus ei katoa mihinkään huostaanoton myötä, mutta se muuttaa muotoaan. Lastensuojelun myötä vanhemmuusrooli muuttuu ja institutionaalistuu. Yleisesti ensisijainen vastuu lapsesta on hänen vanhemmillaan. Kuitenkin lastensuojelun intervention myötä vanhemmuus rakennetaan kokonaan uudelta pohjalta lähtökohdista, joiden keskiössä ei enää ole lapsen ja vanhemman välinen hoiva- ja huolenpitosuhde. Lapsen ja vanhemman elämän muodosta neuvotellaan tällöin yhdessä lapsen vastuusoisaalityöntekijän kanssa. Vanhemmuus tulee näin arvioiduksi ulkopuolisten taholta ja ammatilliset määrittelyt usein edellyttävät sijoitetun lapsen vanhemmalta muutoksia omien elämäntilanteiden järjestämisessä. (Pitkänen 2011, 19–20.) Vanhemman huoltajuus säilyy kuitenkin läpi huostaanoton, ja huoltajana vanhemmalla on edelleen asema lapsen edunvalvojana. Huoltajalla on edelleen oikeus käyttää lapsen puolesta puhevaltaa kaikissa lapsen omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevilla asioissa, kuten nostaa varoja lapsen pankkitililtä. Lapsen huoltajilla on myös oikeus päättää lapsen uskontokunnasta samassa laajuudessa kuin aikaisemmin. Huostassapidon aikana vanhemmat voivat sopia siitä, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yh-

teisesti, tai että lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle, kuten voi ennen huostaanottoakin ollut. Toinen vanhemmista on voinut olla yksinhuoltaja tai vanhemmilla on voinut olla yhteishuoltajuus. (Lastensuojelun käsikirja, 2016/ Huoltajan oikeuden sijaishuollon aikana; LsL 417/2007, §46.)

Maarit Törmikoski-Hampf (2008) on tehnyt tutkimusta sijoitetun lapsen arjesta ja sosiaalisista suhteista. Tutkimuksen mukaan sijoitettujen lasten tunneside omiin vanhempiin on vahva. (Mt., 176.) Jari Sinkkonenkin (2001a, 179) toteaa, ettei koskaan pidä väheksyä lasten ja vanhempien välisen biologisen siteen voimaa. Törmikoski-Hampf (2008) tutkimuksen lapset ovat sopeutuneet sijoitukseen sijaishuoltopaikassaan, mutta toisaalta kaipaavat vanhempiensa luokse, mikä luo lapsille ristiriitaisia tunteita. Ristiriita on ollut joissain tilanteissa läsnä jo ennen sijoitusta sekä lapsen kokemus vanhemman ja lapsen suhteesta saattaa olla nurinkurinen ja ongelmallinen. Perustavanlaatuisin ristiriita on suhteessa hoivaan ja hoivattavuuteen viittaa lapsen hoivasta vanhempaansa kohtaan. Suhde saattaa olla myös kaverillinen, jolloin kokemus huolta pitävästä vanhemmasta puuttui täysin. Sijoituksen myötä lapsi ikään kuin eroaa vanhemmistaan, jotka eivät kenties ole pystyneet turvaamaan lapselle riittävän hyvää kasvuympäristöä. (Mt., 181.) Myös Atwool (2013) puhuu lapsen lojaliteettiristiriidasta syntymäperheen ja sijaishuoltopaikan välillä, koska usein molemmat perheet ovat lapselle tärkeitä, ja he ovat yhtä aikaa kahden perheen jäseniä. Tiukimmin sijaishuoltopaikkaan kiintyneillä lapsilla on tutkimusten mukaan kaikista vähiten lojaliteettiristiriitoja. Sijaishuoltopaikka toimii näin lapsen turvaperustana syntymäperheen aiheuttamia jännitteitä vastaan. (Mt., 182–185.) Toisaalta lapselle esimerkiksi kahden äidin olemassaolo ei ole samalla tavoin ongelmallista kuin se aikuiselle voi olla. Biologisen vanhemman voi olla hankala kohdata tilanteita, joissa lapsi ilmaisee kiintymystä sijaisvanhempaansa kohtaan esimerkiksi menemällä sijaisvanhemman syliin. (Kujala 2003, 41.) On osoitettu, että vaikka vanhemmat itse tiedostaisivat huostaanoton tarpeellisuuden, ei lapsen menetyksestä aiheutuvaa surua voida välttää. Varsinkin tahdonvastaisessa huostaanotossa sosiaalityöntekijöihin kohdistuu usein aggressiota ja vihamielisyyttä, jolloin asiakkaan tuen vastaanottaminen ja kriisin käsittely vaikeutuu (Lastensuojelun käsikirja/Huostaanotto, 2016). Kujala (2002, 11) toteaa, että vanhempien on vaikea usein ottaa tukea taholta, joka on joutunut tekemään heidän lapsensa sijoituspäätöksen. Sen vuoksi valitettavan usein yhteys vanhempiin vähenee tai katkeaa kokonaan, jolloin he jäävät kriisissä ilman tukea. Kriisituki voitaisiin ainakin osaksi hoitaa muissa palveluissa tällaisessa tilanteessa ja ohjata perhe esimerkiksi perheneuvolaan, aikuispsykiatriaan tai perhetyön palveluihin. (Lastensuojelun käsikirja/Työskentely vanhempien ja läheisten kanssa, 2016.)

Biologisen vanhemman tilanne huostaanoton jälkeen voi olla haastava ja esimerkiksi vanhemman voimavaroja kuluttava elämäntilanne, mielenterveysongelma tai päihdeongelma voivat hankaloittaa vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa. Vanhemmuus ei kuitenkaan lopu, vaikka lapsi olisikin poissa arkipäivästä, vaan yhteydenpidon keinot on järjestettävä uudella tavalla. Säännöllinen yhteydenpito vanhempaan antaa lapselle turvallisuuden ja jatkuvuuden tunteen. Jos vanhemmalta puuttuu käsitys oman vanhemmuutensa merkityksestä lapselle ja tietoa lapsen normaaleista kriisireaktioista, voi vanhemman olla vaikeaa toimia etävanhempana tyydyttävällä tavalla. Vanhempi voi ajatella, että on parempi, jos hän pysyy poissa lapsen elämästä. (Kujala 2003, 18.) Kujala (2003) kuitenkin toteaa, että pahinta lapsen kannalta olisi joutua vanhemman hylkäämäksi. Lapsen kannalta on tärkeää vanhemman tuki sijoitukselle sekä lupa asettua uuteen sijaishuoltopaikkaan ja hyväksyä jaettu vanhemmuus sijaisvanhempien kanssa. Näin vanhemman tukeminen on myös lapsen edun mukaista, koska lapsi haluaa varmuuden siitä, että vanhempi selviytyy ja saa tukea. On ymmärrettävää, että lapsen luona vierailu tai lapsen tapaaminen omassa kodissa herättävät biologisissa vanhemmissa monenlaisia tunteita, koska lapsen tapaaminen voi olla aina muistutus siitä, ettei vanhempi voi pitää lasta luonaan. Vanhemman ei kuitenkaan tarvitse torjua omia mustasukkaisuuden tai ulkopuolisuuden tunteita, vaan niistä on hyvä puhua. (Kujala 2003, 17–19, 41–42.) Kujala (2004, 42) toteaa, että tällaisessakin asiassa biologisilla vanhemmilla on erilaisia kokemuksia. Toiset kokevat, että sijaisvanhemmat ovat ottavat biologiset vanhemmat hyvin huomioon lapsen vanhempina ja lapsen asioista kulkee riittävästi tietoa puolin ja toisin, kun taas osan kokemukset ovat päinvastaisia.

Kiraly ja Humpreys'n (2015, 106) tutkimuksessa etenkin äidit toivoivat saavansa lasten huostaanoton jälkeen palveluita, jotka ovat enemmän voimaannuttavia ja kunnioittavia, kuin sellaisia palveluita, jotka saavat heidät tuntemaan itsensä huonoiksi vanhemmiksi. Lapsen huostaanotto on iso koetus äidin minäkuvalle. Äidit tuntevat suurta surua ja syyllisyyttä lastensa menetyksestä, kun taas tutkimuksessa olleille isille jokapäiväisen vanhemmuuden menetys ei vaikuttanut heidän ajatusmaailmaan niin radikaalisti. Äidit kokevat myös jäävänsä ulkopuolisiksi omien lastensa asioista päätettäessä. Tutkimukseen osallistui vanhempia, joiden päihteiden käyttö oli ollut syynä lasten huostaanottoon. Huostaanoton koetaan olevan kriittinen hetki vanhempien elämässä, jolloin päihteiden käyttö usein lisääntyy (Mt., 109–112). Myös huostaanoton jälkeinen tilanne asiakassuunnitelmineen osallistaa enemmän äitejä mukaan. Äidit ovat harvoin poissa asiakassuunnitelman neuvotteluista, kun taas isillä poissaoloja neuvotteluista on paljon enemmän. (Sanders & Mace 2006, 99.)

Hämäläisen (2012) tutkimuksen mukaan sijaisäiti ei pysty täysin korvaamaan omaa äitiä. Huostaanoton myötä suhde biologiseen äitiin onkin merkittävä muutos lapsille, koska esimerkiksi yhteydenpito täytyy järjestää uudelleen. Yhteydenpitoa toivotaan mahdollisimman paljon, ja äiti on suurempana yhteydenpidon kohteena kuin isät. Kuitenkin on tunnistettu jatkuvat yhteydenpidon toinen puoli erityisesti haastavissa tilanteissa, koska ne saattavat repiä auki kaiken sen, mitä sijaishuollossa on rakennettu. (Mt., 122–132.) Äitien tärkeys korostuu myös Erosen (2013) sekä Atwoolin (2013, 182) tutkimuksessa sisarusten ohella. Äidin ensisijaisuus aiheuttaa kuitenkin ristiriitaa siitä näkökulmasta, ettei äiti ole pystynyt huolehtimaan lapsesta erilaisista syistä johtuen, mutta silti ikävän tunteet kohdistuivat biologiseen vanhempaan ja omaan kotiin (Hämäläinen 2012, 133). Yhteydenpidon intensiteetti ja luonne muuttuvat usein sijoituksen aikana. Muutokset yhteydenpidossa liittyivät joko vanhempien tilanteen huononemiseen tai paranemiseen. (Eronen 2013, 67.)

Riitta Laakso (2012) on tutkinut sijoitettujen lasten vanhempien kanssa tehtävää työskentelyä lastenkodissa. Lasten vanhemmuussuhteiden todettiin olevan hyvin moninaisia ja vaihtuvia. Vanhemmat ovat hyvin erilailla läsnä lastenkodissa olevien lasten elämässä. Sen vuoksi lastenkodin työntekijät työskentelevät erilaisilla tavoilla heidän kanssaan. Laakso on jakanut vanhempien kanssa tehtävän työn kolmeen eri ulottuvuuteen, jotka on nimetty käytännölliseksi kasvatuskumppanuudeksi, vanhemmuuden kontrolloinniksi sekä vanhemmuuteen houkutteluksi. (Mt., 28–40.) Ulottuvuuksiin kuuluvat muun muassa vanhempien ja lasten yhteydenpidon sääntelyä, tukena toimimista sekä vanhemman tilanteen ja kunnon arviointia. Perherakenteisiin liittyen Laaksonen (2009) puhuu verkostoperhe-käsitteestä, johon kuuluu isän ja äidin avopuolisot. Verkostoperheessä lapsi elää vuorotellen eri kodeissa useamman aikuisen huolenpidon kohteena. Samaa käsitettä voisi soveltaa myös sijaishuoltoon sijoitetun lapsen kohdalla, jossa biologiset vanhemmat eivät ole ainoat huolehtijat. (Mt., 202.)

3.4 Läheisneuvonpito ja läheisverkostosijoitukset

Lastensuojelulliset tilanteet lapsen elämässä saavat läheiset aktivoitumaan ja osallistumaan lapsen auttamiseksi tehtyyn työhön. Läheisneuvonpito on yksi läheiset huomioivat työskentelytapa. Läheisneuvonpito on alkuperältään Uudessa-Seelannissa kehitetty malli, jossa tukeudutaan läheisverkoston kesken löytyneisiin ratkaisumalleihin. Läheisneuvonpidossa esiintyy kysymys

vastuusta ja sen jakamisesta. Neuvonpidon keskeisenä ajatuksena lastensuojelunkontekstista on pitää lapsen etu ensisijaisena, eikä vanhempien ongelmiin puututa tarvetta enempää. Tämä lapsen edun pitäminen keskiössä on edellytyksenä sille, että toimiva ratkaisu löytyy ja tarpeettomalta vanhempien ongelmien penkomiselta sekä vanhempien syyllistämiseltä on välttytty. Olenaiseen, lapsen etuun, keskittyessä ratkaisu löytyy paremmin. Sosiaalityöntekijällä on viranomaisena vastuu lastensuojeluprosessista ja sen tehtävistä lastensuojelulain määräysten mukaisesti. Kuitenkin läheisille annetaan läheisneuvonpidossa mahdollisuus tuoda omia voimavarojaan ja ratkaisujaan ilmi lapsen tilanteen turvaamiseksi. (Suomela 2004, 38; Heino ym. 2004, 63.)

Läheisneuvonpito alkaa valmisteluvaiheella. Siinä sovitaan lapsen huoltajan ja lapsen kanssa siitä, mitä lasta koskevia asioita siellä käsitellään, ja keitä tahoja kutsutaan paikalle. Läheisneuvonpidon tarkoituksena on tuoda yhteiseen keskusteluun keskeiset huolenaiheet ja kysymykset perheen tilanteesta sekä tehdä päätöksiä ja suunnitelmia tilanteen parantamiseksi perheen ja heidän läheistensä kesken. Koko läheisverkosto otetaan aidosti mukaan, koska on usko siihen, että ratkaisu ongelmiin voi löytyä yhdessä pohtimalla. Läheisneuvonpidon vetää sosiaalityöntekijän pyynnöstä ja perheen suostumuksella ulkopuolinen. (Reinikainen 2007, 13.) Varsinainen läheisneuvonpito sisältää kolme vaihetta: tiedonanto, läheisten oman neuvonpidon ja suunnitelman esittelyn. Läheisneuvonpidon pitäminen ei kuitenkaan ole edellytys kartoituksen alkamiselle. (Taskinen 2007, 38.) Heino ym. (2004) toteaa, että läheisneuvonpidoista saatu kokemus osoittaa, että läheisverkoston suunnitelmat kontrollin osalta ovat olleet huomattavasti tiukempia kuin sosiaalityöntekijät ovat yleisesti odottaneet. Esimerkkinä Heinin ym. artikkelissa nostettiin esiin läheisten ehdotelma siitä, että päihteitä käyttävien vanhempien osalta on annettu avaimet läheiselle, joka käy päivittäin perheessä tarkastuskäynneillä tai muutoin, miten tilannetta kontrolloidaan ja seurantakokous sovitaan. Tällaista kontrollia ei sosiaalityöntekijä itse pystyisi toteuttamaan ilman läheisten ehdotelmaa. Myöskin sosiaalityöntekijöiden ja verkoston huolet tapauksen suhteen ovat olleet samansuuntaisia. Läheisneuvonpito ei muuta virallista päätöksenteon osuutta, eikä vaikuta sosiaalityöntekijän asemaan päätöksentekijänä, koska sosiaalityöntekijä vastaa edelleen siitä, että asia on selvitetty asianmukaisesti ja perustellusti. Ratkaisutapa on vain vaihtoehtoinen, kun ratkaisuehdotus ei tule sosiaalityöntekijältä. Näin läheisneuvonpito tuo uuden laadullisen perspektiivin ratkaisun valmisteluun. (Mt., 63,67.)

Yksi hyvin konkreettinen tapa läheisverkoston läsnäololle ovat läheisverkostosijoitukset, jotka ovat viimeisimmän lastensuojelulain (417/2007) myötä lisääntymässä. Läheisverkostosijoitukset

ylläpitävät kiintymyssuhteita, jotka ovat huostaanotetuille lapsille tärkeitä. Lapsella on oikeus tavata läheisiä henkilöitä vastaanottamalla tai vieraillemalla sijaishuoltoapaikan ulkopuolella tai olemalla puhelinyhteydessä läheisiinsä (Saastamoinen 2008, 127). Kokonaan puuttuvat suhteet läheisiin voivat olla lapselle yhtä vakava suru kuin ongelmalliset suhteet (Koisti-Auer 2008, 74).

Lapsen kodin ulkopuolista sijoitusta harkittaessa Lastensuojelulain 32 §:n mukaan lapsen läheisverkosto tulee kartoittaa, jos joku lapselle läheinen henkilö voisi ottaa lapsen luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen (Lsl 417/2007). Lapsen läheisverkoston kartoittaminen tapahtuu asianosaisten, lapsen ja hänen huoltajansa suostumuksella. Huostaanottoon liittyvää valmistelua varten verkostoa voidaan kartoittaa huoltajan kiellosta huolimatta. Avo-
huollon sijoitukseen tarvitaan aina huoltajan lupa. Läheisverkoston kartoittamisessa työmenetelmänä voidaan käyttää esimerkiksi läheisneuvonpitoa. Siinä selvitetään, ketkä henkilöt ovat osallistuneet lapsen arkeen ja huolenpitoon aiemmin, ja ketkä ovat olleet lapselle merkityksellisiä ja turvallisia aikuisia. (Räty 2012, 254.) Laissa ei ole kuitenkaan säädetty, että sukulaisille tai muille läheisille sijoittaminen olisi ensisijaista, vaan jokainen tilanne harkitaan parhaalla mahdollisella tavalla lapsen edun kannalta (Saastamoinen 2008, 103).

Perhehoitoliiton julkaisujen mukaan läheisverkostosijoitukset ovat kasvussa ja läheisverkostokartoituksia tehdään yhä enemmän sekä huostaanoton alkuvaiheessa sijaishuoltoapaikkaa etsiessä tai sijaishuoltoapaikan muutoksissa (Nurminen 2012, 8). Tutkimusten mukaan sukulaissijoitukset ovat kannattavia, koska ne eivät katkea, niin usein kuin muut sijoitukset. Tunne ja kiintymys lasta kohtaan ovat jo olemassa ennen sijoituksen alkua. (mm. Arkimies 2008, 125; Font 2014, 2074). Arkimies (2008, 125) argumentoi sijoitusta helpottavan sen, että sukulaisperheet ovat lapselle entuudestaan tuttuja ja samalla suku on osa lapsen identiteettiä. Onnistumisen edellytyksenä nähdään myös sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien toimivan yhteistyön ja keskinäisen kunnioituksen. Hyötynäkökulman lisäksi läheisverkostosijoitukset ovat saaneet myös kritiikkiä osakseen. On todettu, että sijoitus aiheuttaa enemmän stressiä sukulaissijaisvanhemmissa muihin sijaisvanhempiin verrattuna sekä lasten kaltoinkohtelun vaaran on argumentoitu olevan isompi kuin muissa sijaisperheissä. Sukulaissijaisvanhemmat ovat oikeutettuja samanlaisen tukeen kuin muutkin sijaisperheet. He käyvät myös Pride-valmennuksen kouluttautuessaan sijaisvanhemmaksi. (Koisti-Auer 2008, 28, 82.)

Läheisverkostosijoitukset ovat puhututtaneet paljon ja aiheuttaneet argumentointia sekä puolesta että vastaan. Stephanie Brown, Don Cohon ja Rachel Wheeler (2002, 55–57) ovat tutkimukses-

saan kyseenalaistaneet koko sijoitusjärjestelmän läheisverkostosijoitusten kohdalla. He argumentoivat, että laajemmalla perhemuotojen ajattelulla voitaisiin hoitaa lapset ilman sijaishuoltoa kuten aikaisemmin. Idealisoitu ydinperheajatus on Brownin, Cohonin ja Wheelerin (2002, 55–57) mukaan erottanut laajemmasta sukuverkostosta, joka kuitenkin pystyisi tuomaan stabiiliutta elämään. Usein haastavissa elämäntilanteissa lapset ja hänen vanhempansa ovat jo saaneet apua lähipiiristä. Kuitenkin läheisverkostosijoituksissa on myös omat haasteensa. Haasteita sijoituksen alkamiselle luo usein esimerkiksi sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen, joka nähdään yhtenä lasten hyvinvointiin liittyvänä riskitekijänä, eikä näin ollen sopivaa sijaishuoltopaikkaa läheisverkostossa ole, koska samat ongelmat ovat koko läheisverkostossa. Lastensuojeluasiakkuuden on tulkittu usein olevan sukupolvet ylittävää (Kataja, Ristikari, Paajanen, Heino & Gissler 2014, 42). Ylisukupolvisuudelle on eri tieteenaloilla erilaisia määritelmiä. Sarah Landy ja Rosanne Menna (2006, 10) jaottelevatkin riskiperheitä (multi-risk families) puhuessaan lasten hyvinvointiin vaikuttavat riskitekijät lapseen liittyviin tekijöihin, vuorovaikutuksellisiin tai vanhemmuuteen liittyviin tekijöihin, vanhempien nykyiseen tilanteeseen ja taustaan sekä perheen tilanteeseen, sosiaalisiin suhteisiin, yhteisöön ja yhteiskunnallisiin tekijöihin. Monien riskitekijöiden nähdään jatkuvan sukupolvelta toiselle. Tarja Tolonenkin (2013) toteaa etenkin tyttöjen parissa tapahtuvan varhaisen vastuunoton, vanhemman alkoholismin ja väkivallankokemusten alentavan hänen kykyään luoda omia sosiaalisia verkostojaan ja käyttää niitä menestyäkseen. Usein sosiaalinen pääoma on jo lapsuuden perheen kautta hyvin vähäinen. Tämä entistään johtaa alisuoriutumiseen ennemmin kuin kulttuurisen pääoman kartuttamiseen. (Mt., 193.) Koisti-Auerin sijaisperhetutkimuksessa läheisverkostosijoitukset eivät toteutuneet muun läheisverkoston osalta aina tasapuolisimpana yhteydenpidon kohdalta. Tutkimuksessa ilmenee, että riippuen siitä, kumman vanhemman läheisverkostossa lapsi on sijoitettuna, näkevät lapset sen puolen vanhempaa enemmän. Sen lisäksi sukulaiset kuvaavat suuremmalta osin oman suvun vanhemman ja lapsen yhteyttä hyväksi. Äidinpuolen sukuun sijoitetun lapsen yhteydenpitoa äitiin tuetaan enemmän kuin isään ja toisinpäin. Tutkimuksen mukaan sukulaisten syyt sijaisvanhemmiksi ryhtymiseen läheisverkostossa ovat halu auttaa lasta, halu auttaa lapsen vanhempia, kiintymys lapseen sekä halu pitää lapsi suvussa. (Koisti-Auer 2008, 59, 69.)

Sarah A. Fontin (2014) artikkelissa vertaillaan tavallisia ja läheisverkostosijoituksia aikaisempien tutkimusten kautta. Läheisverkoston sijaisvanhemmilla todettiin tutkimusten mukaan olevan enemmän terveysongelmia ja keskimääräistä alempi koulutus, jonka uskotaan mahdollisesti vaikuttavan lapseen. Vaikeuksien on todettu usein rajoittavan läheisverkostosijoituksissa läheisverkoston sisäisiä voimavaroja. Ei-läheisverkostosijoituksissa sijaisvanhemmilla nähdään ole-

van enemmän resursseiltaan kapasiteettia ja kykyä panostaa lapsen hyvinvointiin. Monien kaltoin kohtelun muotojen, kuten psyykkisen terveyden ja väkivallan, todettiin periytyvän biologian tai ympäristön kautta. Läheisverkostosijoituksissa todettiin myös harvemmin olevan toista huolenpitäjää lapselle, joka aiheuttaa haasteita erityisen haavoittavassa tilanteessa olevan lapsen valvonnalle. Usein todetaankin esimerkiksi tunne- ja kehitystason ongelmista kärsivän sijaislapsen tarvitsevan vielä erityistä huolenpitoa verrattuna tavallisessa perheessä kasvavan lapsen tarpeisiin. Fontin tutkimuksessa kiinnitetään huomiota myös sijoitettavan lapsen ikään, koska on todettu, mitä nuorempi lapsi on, sen suuremmat negatiiviset vaikutukset voivat olla kognitiiviseen kehitykseen läheisverkostosijoituksissa. Pienemmät lapset ovat herkempiä köyhyyteen ja materiaalisiin varjopuoliin, joita tutkimuksen mukaan tavataan useammin läheisverkostosijaisperheissä verrattuna ei-läheissijoitukseen. (Mt., 2075–2076, 2087.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tutkin huostaanotettujen ja sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostoja, ja sosiaalityöntekijän säätelyä läheisverkostojen parissa. Tutkimuksessani haluan selvittää, millaisia sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostot ovat, sekä miten lastensuojelussa läheisverkostoja säädellään ja mitkä asiat aktivoivat sosiaalityöntekijöiden säätelyn tarpeen sijoituksen aikana. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoa ja yhteistyötä läheisverkoston kanssa on tutkittu hyvin vähäisesti. Tämän tutkimuksen avulla saadaan tietoa siitä, miten läheisverkostojen läsnäolo sijoitettujen lasten elämässä tulisi tukea, ja miten läheisverkostojen läsnäolo vaikuttaa lasten sijoitukseen, ja mitkä tapahtumat aiheuttavat sosiaalityöntekijöille läheissuhteiden säätelyn tarpeen. Kaiken kaikkiaan tarkoitukseni on nostaa tutkimukseni avulla esille se, miten lastensuojelun työskentelyn tulisi kohdistua myös läheisverkostoon, ja mikä merkitys tällä työskentelyllä on.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia ovat huostaan otettujen, sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostot?
2. a) Milloin ja miten lastensuojelussa säädellään huostaan otettujen lasten läheissuhteita?
b) Miten tätä säätelyä perustellaan?

4.2 Tutkimuksen metodologinen lähestymistapa

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen. Alasuutari (2011, 55) argumentoi laadulliseen tutkimukseen perustuvan ymmärtävään selittämiseen, jossa ei ole tarkoitus esittää universaaleja lainalaisuuksia, vaan keskeistä on selittää ilmiö paikallisesti. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Lähtökohtana tutkimukselle on todellisen elämän kuvaaminen (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2007, 157).

Tutkimukseni on aineistolähtöinen, ja tutkimukseni metodologiseksi lähestymistavaksi olen valinnut viitteitä käytäntötutkimuksesta, jossa korostuu sosiaalityöntekijän ja tutkijan yhteistutkimus. Käytäntötutkimus-termin ohella samasta asiasta puhutaan käytäntölähtöisenä tutkimuksena sekä käytännöntyöntekijätutkimuksena. Käytäntötutkimus on saanut aikanaan vaikutteita pragmatistisesta tietoteoriasta, jonka mukaan tieto muodostuu aposteriorisesti tarkoittaen sitä, että tieto on jotakin, joka syntyy käytännön, toiminnan ja kokemuksen jälkeen. Käytännön työntekijät ovat tutkimuksen keskiössä, ja sen myötä olennainen osa tutkimusta. Käytäntötutkimuksessa ongelmanasettelu liittyy sosiaalityön käytäntöihin. Käytäntötutkimuksen tavoitteena on luoda valmiuksia tutkia ja kehittää työkäytäntöjä sosiaalityössä. Myös oppimisen aktiivinen ja muuttuva luonne on käytäntötutkimuksen kannalta tärkeää. (Saurama & Julkunen 2009, 294–296, 299.) Käytäntötutkimus nähdään osana yhteistoiminnallista dialogia eri toimijoiden kesken (Socca 2016). Karvinen-Niinikoski (2005, 85) toteaa tiedonmuodostuksen nousevan käytännöstä reflektiivisen työtteen kautta, ja käytännöntutkimuksessa ollaan luomassa sellaista, jota ei vielä ole. Kriittinen reflektio kuuluu sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen ja ammattikäytäntöjen muotoutumiseen. Käytäntötutkimus tarkoittaa pyrkimystä tehostaa sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön yhteyttä, jossa ajatuksena on sosiaalityön ammattilaisten osallistuminen tutkimukseen, koska tutkimukseni kiinnittyy asiakastapauksiin. Sosiaalityöntekijät pohtivat kriittisen reflektion kautta omia työtapojaan ja niiden toimivuutta. (Rantanen 2006, 405.)

Tutkimuksessani on viitteitä myös tapaustutkimuksesta. Käytäntötutkimus toimii työni suurempana viitekehyksenä, mutta tapaustutkimus resonoi etsimiäni tapauksia tässä tutkimuksessa, koska haastatteluaineistoni koostuu lastensuojelun tapauksissa. Tapauskohtainen sosiaalityö on yksilöllinen työtapo, joka perustuu tapauskohtaiseen harkintaan ja räätälöintiin. Tapauskohtaisessa sosiaalityössä muutos hahmotetaan yksilöiden toiminnan kautta. Yksilön ja perheen lisäksi ryhmä sekä yhteisö saattavat olla tapauksia. (Toikko, 2009, 271, 281). Tapaustutkimus on tutkimustapa, jonka sisällä voidaan käyttää erilaisia aineistoja ja menetelmiä. Tapaustutkimuksessa usein kohteena on ilmiö tai tapahtumakulku. Tarkastelussa on ainoastaan yksi tai pieni joukko tapauksia. (Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 9.)

4.3 Aineisto

Aineistonkeruun aloitin ensin keskustelemalla erään suomalaisen kunnan sosiaaliasemalla sosiaalityöntekijöiden kanssa mahdollisesta kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan. Käytäntötutki-

muksessa keskeistä on yhteinen tahtotila luoda jotain uutta tietoa. Sosiaalityöntekijöiden kiinnostuksen myötä ja johtavan sosiaalityöntekijän luvalla jatkoin tutkimusprosessiani hakemalla tutkimuslupaa. Tutkimusluvan saatuani otin yhteyttä sosiaaliaseman johtavaan sosiaalityöntekijään uudelleen ja toivoin saavani haastateltavaksi 4-5 sosiaalityöntekijää, jotka työskentelevät huostaanotettujen sijaishuollossa olevien lasten parissa. He valikoivat itse joukostaan neljä työntekijää, jotka suostuivat haastateltaviksi. Päädyin aineistonkeruumenetelmänä asiakastapausten kulkuun liittyvien haastattelujen tekemiseen, joten tutkimukseni aineisto koostuu sosiaalityöntekijöiden haastatteluista. Haastattelu eroaa tavallisesta keskustelusta sen institutionaalisen luonteen vuoksi. Haastattelussa on päämääränä tiedon intressi, johon haastattelija pyrkii. Tiedon intressin vuoksi haastattelija tekee kysymyksiä ja aloituksia sekä ohjaa keskustelua tiettyihin teemoihin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 9–11.) Haastattelu on aineistonkeruumenetelmänä joustava. Haastattelijalla on mahdollisuus muun muassa toistaa kysymyksiä, oikaista väärinkäsityksiä ja selventää ilmausten sanamuotoa. Haastattelussa voidaan myös esittää kysymykset siinä järjestyksessä kuin tutkija sillä hetkellä katsoo aiheelliseksi. Kaiken kaikkiaan tärkeintä haastattelussa on saada mahdollisimman paljon tietoa halutusta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Pyysin jokaista haastattelemaani sosiaalityöntekijää valitsemaan 2-3 asiakastapausta, joita haastattelussa käsitellään. Annoin sosiaalityöntekijöiden itse valita asiakastapaukset, enkä vaikuttanut valintaprosessiin mitenkään. Ainoana ohjeistukseni sosiaalityöntekijöille oli, että asiakastapaukset voivat olla hyvin erilaisia verrattuna toisiinsa sijaishuollossa olevien lastenläheisverkostojen osalta. Tapauksia kertyi yhdeksän. Osa asiakastapauksista oli sisarusarjoja, jolloin lapsia aineistossa oli kokonaisuudessaan yhteensä 18. Sisarukset laskettiin kuitenkin yhdeksi asiakastapaukseksi johtuen lähes tulkoon samasta läheisverkostosta. Pari aineiston lapsista on ehtinyt jo tulla täysi-ikäiseksi, ja nuorimmat olivat parivuotiaita.

Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina johtuen tapaustutkimuksen muodosta. Jokaisella sosiaalityöntekijällä on omat asiakkuutensa, joiden joukosta he valitsivat haastattelussa käsiteltävät tapaukset, joten tutkimuksen kannalta oli kannattavinta haastatella jokaista tapauksen vastuusosiaalityöntekijää erikseen. Tapauksissa oli eroavaisuuksia myös sillä, kuinka kauan lapsi oli ollut sijaishuollon tai kyseisen sosiaalityöntekijän asiakkaana. Asiakkuusajat eivät kuitenkaan vaikuttaneet sen suuremmin aineiston keruuseeni. Pidempään asiakkaina olleista lapsista aineistoa toki kertyi ymmärrettävästi enemmän.

Kaikki haastattelut tein helmikuussa 2016. Yksi haastattelu kesti yhdestä tunnista kahteen tuntiin. Minulla ei ollut laadittuna varsinaisia haastattelukysymyksiä, vaan haastattelussa edettiin kronologisessa järjestyksessä lastensuojeluprosessin mukaisesti. Olin ennen haastattelua pohtinut muutamia teemoja, jotka nostaisin esille haastattelussa tai ohjaisin keskustelua kyseisiin teemoihin, elleivät sosiaalityöntekijät tuota itse ennalta pohtimiani asioita. Haastattelut sujuivat hyvin, ja keskustelu oli avointa. Haastatteluissani keskeistä eivät olleet yksittäisten lasten elämäntilanteet, vaan sosiaalityöntekijöiden toiminta ja ratkaisut silloin, kun sijoitetun lapsen läheissuhteet ovat olleet säätelyn tarpeessa. Vaikka kaikissa haastattelussa keskusteltiin sanoista teemoista, oli jokainen haastattelu omanlaisensa riippuen juuri kyseisen lastensuojeluprosessin etenemisestä. Tarkentavat kysymykseni ja keskustelu etenivät jokaisessa tapauksessa hyvin yksilöllisesti, koska jokainen asiakasprosessi on ollut erilainen ja vaatinut erilaisia toimenpiteitä, joten tarkkaa runkoa keskustelulle ei ollut. Keskustelu oli avointa dialogia ja annoin sosiaalityöntekijöiden kertoa vapaasti omin sanoin, millainen lapsen läheisverkosto on, miten lastensuojeluprosessi on edennyt, millaisia tilanteita läheisverkostoa koskien on ilmennyt, mitkä asiat ovat vaatineet reagointia, ja miten sosiaalityöntekijät ovat niissä toimineet. Työntekijät pohtivat haastattelussa ääneen tekemiään valintoja ja katselivat niitä nykyisyyden näkökulmasta. Valintojen miettiminen sai aikaan pohdintaa siitä, olisiko jotain voinut tehdä toisin, ja miten olisi pitänyt toimia. Haastattelut etenivät hyvin prosessin mukaisessa järjestyksessä, ja muutamalla tarkentavalla kysymyksellä ohjasin keskustelua. Pysähdyimme välillä yhdessä työntekijän kanssa tarkastelemaan tarkemmin erilaisia tilanteita, jotka koin tutkimukseni kannalta merkityksellisiksi. Käytäntötutkimus näkökulmani myötä haastatteluissa näkyi yhteistutkijuus ja kumppanuus tutkimuksen tekemiseen sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaalityöntekijät kertoivat tapauksen läpikäynnin olevan hyödyllistä myös heille itselleen ja auttavan heitä reflektoimaan tehtyjä ratkaisuja. Haastattelut nauhoitin nauhurin avulla.

Keskustelussa oli mukana myös asiakkaasta tehtyt asiakirjat, joiden kautta haastattelussa käytiin läpi asiakkaan läheisverkoston läsnäoloa koko sijoituksen aikana. Asiakirjat helpottivat asiakastapauksen ajallista läpikäyntiä ja havainnollistivat toimintaa sekä toimivat sosiaalityöntekijöiden muistiinpanoina tapahtuneista asioista. Näin dokumentit olivat läsnä haastattelutilanteissa, mutta eivät analyysin kohteena. Osa työntekijöistä piti dokumentteja esillä kerronnan helpottamiseksi, kun taas osa koki pystyvänsä kertomaan tapauksen ilman dokumentteja, koska asiat tulivat ikään kuin ”takaraivosta”. Sosiaalityöntekijät keskittyivät jokaisessa tapauksessa niihin asioihin, joita itse ovat olleet päättämässä ja tekemässä. Muutamia aiempia päätöksiä sivuttiin keskusteluissa, jos niillä on ollut suuri merkitys nykyisiin päätöksiin.

Haastattelujen jälkeen litteroin nauhoitteet. Pirjo Nikander (2011) toteaa litteroinnin olevan jo osa analyysiprosessia, koska litteraatio ei tavoita koskaan alkuperäistä puhetilannetta, vaan litteraatio on tutkijan tekemien valintojen ja havaintojen tuote. Tutkija tekee päätökset siitä, mitä ja miten litteroidaan. (Mt., 432–433.) Tässä tutkimuksessa aineistoa kertyi yhteensä 66 liuskaa kirjoitettuna Times New Roman -fontilla 12 ja 1,5 rivivälillä. Litterointia voidaan tehdä koko kerätyistä aineistosta tai esimerkiksi sopivat teema alueet valikoiden (Hirsjärvi ym. 2007, 217). Itse litteroin haastattelut kokonaisuudessaan. Litteroidessani en kirjoittanut kuitenkaan puhtaaksi huokauksia tai äänenpainoja, koska ne eivät nouse tutkimuksessani kiinnostuksen kohteeksi.

4.4 Analyysin lähtökohdat ja vaiheet

Aineiston analysoinnissa käytän sisällönanalyysiä ja menetelmänä teemoittelua. Ensimmäisenä anonymisoin aineiston. Osa sosiaalityöntekijöistä käytti haastattelussa lasten nimiä, joten poistin ne ja lisäsin kohtaan ”lapsi, tyttö tai poika”, koska lapsen sukupuolella ei ole tässä tutkimuksellisesti merkitystä. Jos haastattelun tapaus koski useampaa sisarusta, merkitsin tekstiin lapsi1, lapsi2 jne. Lasten iät jätin tekstiin paikalleen. Läheisistä sosiaalityöntekijät eivät käyttäneet nimiä, vaan kutsuivat heitä sukulaisuussuhteilla, äiti, isä, täti, sisko, veli, tädin mies jne., jotka jätin tekstiin sellaisenaan. Paikkakuntien, palveluiden, organisaatioiden nimet ja muut tunnistetiedot poistin haastatteluista.

Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkityksiä. Aineistolähtöinen analyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104, 112.) Teemoittelussa tarkastellaan analyysivaiheessa aineistosta esiin nousevia piirteitä, jotka ovat esimerkiksi yhteisiä usealle haastateltavalle (Hirsjärvi & Hurme 2011, 175). Päädyin valitsemaan analyysitavakseni teemoittelun, koska sen avulla tutkimustulokset ovat selkeästi jäsennettävissä. Analyysimenetelmässäni on lisäksi myös sisällönanalyysin piirteitä, koska säätelyn tapojen muodostuminen liittyy sisällönanalyysin keinoihin. Luin tekstiä aineistolähtöisesti ja sosiaalityöntekijöiden toiminta ja säätelytavat muodostuivat aineistolähtöisesti.

Aloitin analyysin lukemalla aineistoni useaan kertaan läpi, jonka jälkeen pyrin etsimään aineistostani sitä jäsentäviä kokonaisuuksia ja alleviivasin nämä tärkeimmät asiat tutkimukseni kannalta. Kutsun tätä teemoittelevaksi lukemiseksi, jonka kautta pyrin saamaan kokonaiskuvan kä-

siteltävistä asioista. (ks. Laakso 2009.) Sen jälkeen koostin taulukon ja jaoin kolmen tutkimuskysymyksen alle niihin liittyvät asiat aineistosta. Ensimmäiseen ja toinen sarake koostuivat kysymyksistä, milloin ja miten läheisverkostoja säädellään ja kolmanteen sarakkeeseen keräsin sosiaalityöntekijöiden ajatuksia ja perusteluja toiminnastaan tilanteissa. Lopuksi muodostin esille nousseet asiat teemoiksi edelleen tutkimuskysymysten mukaan. Toiseen kysymykseen säätelyn toteutumiseen liittyviksi teemoiksi muodostuivat ohjaaminen, kontrollointi ja tilanteen ylläpitäminen, rajaaminen ja aktivointi. Säätelyn perustelun teemoiksi muodostuivat lapsen etu, lapsen ja läheisten oma säätely sekä työhön liittyvät perustelut.

Tämän taulukon tarkoituksena on havainnollistaa analyysini muodostumista tutkimuskysymysten toiseen osioon.

Tilanne	Sosiaalityöntekijän toiminta tilanteessa	Sosiaalityöntekijöiden perustelut
Tilanne 2	Yhteydenpidon rajoitus	Lapsen etu
Tilanne 3	Yritys löytää läheinen	Lapsen toive

Taulukko 1 Analyysin tekeminen

Tutkimuksen tarkastamisen jälkeen talletin aineiston anonymisoituna Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon (FSD-tietoaarkisto). Pyysin vielä erikseen jokaiselta haastattelemaltani sosiaalityöntekijältä luvan tallentaa tutkimusaineisto FSD-tietoaarkistoon. Käytössäni olleen aineistomateriaalin hävitän tutkimukseni jälkeen tietoturvasääntöjen mukaisesti.

4.5 Tutkimuseettisyys

Lastensuojelua koskeva tutkimus ja lastensuojeluaiheet ovat usein eettisesti haastavia. Lastensuojelututkimuksessa puututaan yksityiselämään liittyviin asioihin, joten valintoja tulee harkita tarkkaan. Myös suhteiden säätely on vahvasti eettistä toimintaa. Sosiaalityöntekijöitä haastateltaessa sekä asiakasdokumentteja tarkasteltaessa tulee eettisyys ottaa huomioon. Eettisesti katsottuna, yleisen lastensuojelueettisyyden ohella, tutkimukseni kannalta merkityksellisimmäksi asiaksi

nousee asiakkaiden anonymisointi. Aineistoni koostuu todellisista asiakastapauksista, joten eettisten kysymysten pohdinta on tutkimustani ajatellen erityisen tärkeää. On myös eettisesti perusteltua kertoa haastattelemilleni sosiaalityöntekijöille ennalta mahdollisimman tarkasti, mitä aihetta haastattelu ja tutkimus koskevat.

Tässä tutkimuksessa asiakkaalta ei kysytty lupaa tutkimukseen, vaikka tutkimus koskee asiakkaan sijoitukseen liittyviä asioita. Tutkimuslupa tutkimukseen haettiin eräästä kunnasta, jossa suoritin aineistonkeruun, koska haastattelun kohteena olivat sosiaalityöntekijät eivätkä asiakkaat. Lastensuojelun asiakkaita koskevat tiedot ovat arkaluonteisia, ja asiakastietojen käsittelyssä tulee olla huolellinen. Myös asiakastapausteni määrä on kokonaisuudessaan melko pieni, joten minun tulee huomioida asiakkaiden yksityisyyden suoja tutkimuksessani tarkasti kuten suorat ja epäsuorat tunnisteet. Epäsuoria tunnisteita ovat esimerkiksi työpaikat ja koulut. (Kuula 2006, 128–129.) Yhtenä huomioon otettavana asiana ovat lastensuojelun asiakasdokumentit. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan tarkastellut asiakasdokumentteja, eivätkä ne ole osana aineistoani, vaan ne olivat esillä haastattelussa ainoastaan sosiaalityöntekijän kerronnan tukena ja helpottamassa työntekijää muistamaan tutkimuksen kannalta olennaiset asiat. Tutkijana en dokumentteja tarkastellut, eivätkä ne olleet minun nähtävilläni.

Keskustelin sosiaalityöntekijöiden kanssa ennen haastattelua asiakastapausten anonymisoinnista. Pohdimme yhteisiä linjauksia anonymisointia varten. Heille oli tietysti tärkeää, että asiakkaat ja tapaukset ovat tunnistamattomissa. Osa työntekijöistä puhui haastatteluissa lapsesta jo nimellä, kun taas osa puhui tytöstä/pojasta. Poistin teksteistä myös muut tunnistetiedot, kuten paikkakunnat, ettei asiakas ole niiden kautta tunnistettavissa. Tunnistavuustekijöitä voi olla monenlaisia, ja näin pienessä aineistojoukossa anonymisointiin liittyy uskontokunnan ja kulttuuritaustaan kuuluvia henkilöitä. Päädyimme työntekijöiden kanssa puhumaan yleisesti haastattelussa esiintyviin kulttuuri- ja uskontotekijöihin erottelematta niitä sen tarkemmin. Tämä takasi vielä entistä paremman tunnistamattomuuden asiakastapauksille.

Eettisyys on hyvin läsnä kaikessa lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan suhteiden säätelyä ja rajaamista, jotka liittyvät vahvasti eettiseen toimintaan, koska siinä puututaan yksityiselämän asioihin. Näitä asioita on myös tärkeä tutkia, mutta eettisyyden tulee olla jatkuvasti läsnä. Lait ovat ohjaamassa omalta osaltaan tutkimukseen liittyviä käytäntöjä. Henkilötietolaki (523/1999) määrittelee vaitiolovelvollisuudesta ja siitä, että erityisesti ar-

kaluonteisten tunnistesteellisten aineistojen käsittelyssä tulee olla huolellinen. Lakien noudattamisen lisäksi tutkijan vaitiolo- ja salassapito- ja vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus on tärkeä osa tutkijoiden ammattieettisiä normeja. (Kuula 2011, 90–93.) Salassapito- ja vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus ovat voimassa vielä tutkimuksen jälkeenkin. Vaitiolo- ja salassapitovelvollisuutta määrittävät lait.

Tiedonhankintaan liittyen hyvän tutkimuseetiikan mukaan lähdeviitteet tulee merkitä tarkasti, koska muiden tutkijoiden työtä tulee kunnioittaa. Tuomi ja Sarajärvi argumentoivat, että hyvää tieteellistä käytäntöä noudattamalla tutkija samalla osoittaa tutkimuksensa uskottavuutta. Uskottavuuden rakentuminen pitää sisällään tutkija viittaa aikaisempiin tutkimustuloksiin ja raportoi tarkasti tutkimustulokset sekä käytetyt menetelmät. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73, 132–133). Olen pyrkinyt kertomaan huolellisesti omassa tutkimuksessani tekemäni valinnat niin aineistonkeruun kuin analyysimenetelmien suhteen. Näin olen pyrkinyt tekemään mahdollisimman eettisesti kestävästä tutkimuksesta.

5 LÄHEISVERKOSTOT JA SÄÄTELYMUODOT

5.1 Sijoitettujen lasten läheisverkostot

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä tarkastelin, millaisia ovat huostaanotettujen ja sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostot. Aineistoni läheisverkostoja määrittelee biologia tai läheinen suhde lapseen ennen sijoitusta, ja läheisistä jotka ovat olleet läsnä lapsen sijaishuollossaolon aikana. Tämän lisäksi tutkimuksessani on kyse juuri niistä verkostoista, joilla on kontakti lapsen sosiaalityöntekijään.

Lasten läheisverkostoja kuvaa parhaiten sana sukulaisuussuhteet. Suurin osa läheisverkostoon kuuluvista ihmisistä ovat lapselle läheisiä sukulaisia, joihin luokittelen tässä tutkimuksessa vanhemmat, isovanhemmat sekä sisarukset, mutta verkostoon kuuluu myös muun muassa tätejä, setiä ja serkkuja sekä kummeja. Lasten läheisverkostot ovat kaikella tavoin monimuotoisia, joten jokaisen asiakkaan verkosto on omanlaisensa. Vanhemmat eivät ole aineistossani kaikista läsnäolevin läheissuhde, vaan suhteet vanhempiin ovat joissakin tapauksissa hyvin haastavat, vähäiset tai puuttuivat kokonaan. Yhdessä tapauksessa kumpikaan vanhempi ole ollenkaan lapsen elämässä mukana, mutta kaikissa muissa tapauksissa ainakin toinen, äiti tai isä, on jossain kontaktissa lapseen. Suhteita vanhempiin määrittää aineistossani pitkälti huostaanoton syihin liittyneet tekijät, jotka vaikuttavat vanhempi-lapsisuhteeseen sekä vanhempien kykyyn olla yhteydessä ja läsnä lapsen elämässä. Vanhempien elämäntilanteiden epätasapaino ja muut huostaanottoon johtaneet syyt näkyivät useammassa tapauksessa koko sijoituksen ajan.

”Tää äitin on elämä ihan samanlaista, mitä on ollut näitten lasten huostaanotto vaiheessa ihan hirveet elämänhallinnan ongelmat.” (37)

Vanhemman vaihteleva ja omaehtoinen tapa olla mukana lapsen elämässä aiheuttaa haasteita. Jokaisen aineistoni asiakaslapsen vanhemmat ovat eronneet ja useassa tapauksessa vain toinen vanhemmista on läsnä lapsen elämässä. Osassa aineistoni tapauksista toinen vanhempi oli kuollut lapsen sijaishuollossa olon aikana. Vaikka vanhemmat eivät olleet aktiivisin läheisverkostoryhmä, niin tästä kontekstista katsottuna aineistossani äidit ovat kuitenkin suurimmalta osin aktiivisempia kuin isät. Äidit ovat läsnä aineistoni seitsemässä tapauksessa asiakaslasten elämässä

ja isät viiden. Tästä johtuen sosiaalityöntekijöillä oli enemmän yhteistyötä äitien kuin isien kanssa.

Isovanhempien merkityksellinen rooli nähtiin läheisverkoston kantavana voimana. Seitsemässä tapauksessa yhdeksästä isovanhemmat on määritelty lapsen läheisverkostoon kuuluvaksi. Kuitenkin ainoastaan yhdessä tapauksessa isovanhemmat ovat lapsen sijaisvanhempana, mutta suurimmalla osalla on muutoin tiivis kontakti sijoitettuihin lapsiin isovanhemman roolissa. Isovanhemmat eivät kuitenkaan, tätä yhtä tapausta lukuun ottamatta, olleet halunneet ryhtyä sijaisvanhemmiksi ja olivat halunneet aikanaan sijoituksen jonnekin muualle. Suhteet vanhempiin ovat useammassa tapauksessa ongelmallisemmat verrattuna isovanhempi-lapsi suhteisiin. Myös isovanhemmilla saattaa olla haastava ja ristiriitainen suhde sijaishuollossa olevien lasten vanhempien eli omien lastensa kanssa. Isovanhemmat ovat aineistossani olleet pääosin niitä, jotka pysyvät lapsen rinnalla sijaishuollon jokaisessa vaiheessa tukien lasta. Sosiaalityöntekijät ovat kokeneet isovanhempien kanssa työskentelyn suurimmaksi osaksi hyvänä yhteistyönä. Tasaisessa tilanteessa esimerkiksi isovanhempien tapaamiset ja kyläilyt ovat kuin kenen tahansa ikätoverin vierailut omilla isovanhemmillaan, ja suhdetta määrittää normaalius.

”Semmonen joustavuus siinä tavallaan semmoista suhtkoht normaalia on, mitä kun isovanhemmat on samassa kaupungissa niin mennä sinne ja käydään siellä yökylässä, ettei tehdä siitä semmoista jotenkin erityistä.” (26)

”Ja tällä vanhemmalla lapsella on ollut tää isänäiti tää mummu, on ollut semmonen kiva oma lomapaikka tälle lapselle.” (42)

Aineistoni lapsilla läheisverkoston yhtenä tiiviinä osana esiin nostettiin asiakaslasten sisarukset. He eivät ikänsäkään puolesta ole yleisesti se aktiivisin läheisverkoston osa, mutta kuuluvat muun verkoston ohella ihmisiin, joita lapset tapaavat sijaishuollon aikana. Aineistoni jokainen asiakaslapsi on eroperheestä, joten sekin vaikuttaa sisarusten läsnäoloon lasten elämässä. Osa sisaruksista ovat lapsen täyssisaruksia ja osan kanssa lapsilla on yhteinen äiti tai isä. Muutamassa tapauksistani asiakaslapsen eivät olleet koskaan asuneet saman katon alla sisarustensa kanssa, ja sisarukset olivat sijaishuollossa olevaa lasta selkeästi nuorempia, ettei läheistä yhteyttä ollut sisarusten kesken syntynyt missään elämän vaiheessa. Yleisesti yhteydenpidon keskiössä ovat lasten vanhemmat, joiden kautta sisarukset tapaavat. Vanhemmilla on usein toive sisarussuhteen ylläpitämisestä. Kahden asiakaslapsen nuoremmat sisarukset asuvat vanhempansa luona. Kotona

olleet lapset vievät paljon vanhempien huomiota, joten näissä tapauksissa yhteydenpito sijoitettuun lapseen tästä syystä väheni. Kahdessa tapauksessa asiakaslasten sisarukset asuvat toisessa sijaishuoltopaikassa ja yhteydenpito on päätetty toteuttaa vanhemman luona samanaikaisten kotilomien aikana, joten muuten kontakti sisarusten kesken oli melko vähäistä. Asiakaslapsen eivät myöskään olleet tuottaneet toivetta sisaruksen tapaamisesta useammin. Toisaalta parissa tapauksessa sisarus on lapsille se läheisin ihminen, jonka kanssa he ovat yhdessä, samassa sijaishuoltopaikassa, ja ovat toistensa tuki ja turva. Tämä koskee kahta asiakastapausta aineistossani. Yhteinen arki ja kokemukset ovat tiivistäneet sisarussuhdetta. Usein tällaisessa tapauksessa vanhempi sisarus on tottunut olemaan nuorempansa hoitaja ja puolustaja, joten myöskin tiiviissä suhteessa suhde muuttu muotoaan sijoituksen myötä, kun sijaishuoltopaikka huolehtii lapsista, eikä tämä taakka jää enää vanhemmalle sisarukselle.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että lasten läheissuhteet yleensä muuttavat muotoaan sijaishuollossa olon aikana. Muutos on hyvin luonnollista etenkin pitkäaikaisissa sijoituksissa. Eniten tätä tapahtuu aktiivisuudessa yhteydenpitoon sekä vaihtelevuudessa, koska verkostoon kuuluvat ihmiset ovat hyvin vaihtelevalla intensiteetillä mukana lapsen elämässä. Sosiaalityöntekijän toiminta huomioi lapsen edun ja läheisverkoston toiminnan kokonaisuutena, mutta jokaisen läheisverkoston henkilön kanssa yhteistyö on yksilöllistä ja ainutlaatuista ja lähtökohtana on lapsen ja juuri kyseisen läheisen suhde. Myös vaihtelevuutta läheisverkoston keskinäisten toimijoiden kesken tapahtuu. Osa läheisten yhteydenpidosta lasta kohtaan lisääntyi sijaishuollon aikana, kun osassa tapauksia läheisverkosto vähitellen etäännytti kokonaan kauemmaksi lapsesta. Lapsen sijoituksen aikana joku läheisistä saattaa olla jossain vaiheessa sijoitusta hyvin aktiivinen yhteydenpitäjä niin lapseen kuin sosiaalityöntekijään, kun taas hetken päästä sama läheinen jää taka-alalle, ja joku toinen läheisistä aktivoituu. Vaikka niin sanottu vastuuhenkilö vaihtui, läheisverkostosta yleensä joku osapuoli oli aktiivisempi ja huolehti tapaamisten kulusta. Kahden lapsen lähes koko läheisverkosto katosi vähitellen lapsen elämästä. Kaiken kaikkiaan yhden lapsen läheisverkosto pitää sisällään monta hyvin erilaista toimijaa. Läheisen tuki saattaa esimerkiksi kantaa jonkin vaiheen yli ja taas vähentyä vähitellen. Välillä suhteet etenevät luonnollisesti näin jokaisen läheisen voinnin mukaan. Muuttuvuustekijöinä läheisverkoston aktiivisuuteen ja yhteistyökykyyn liittyivät läheisten vaihtelevat elämäntilanteet muun muassa jaksamisen ja muun voinnin mukaan. Muutamassa aineistoni tapauksessa huostaanoton yhtenä syynä on ollut esimerkiksi vanhemman jaksamattomuus ja huonovointisuus, joten yhteydenpito lapseen sekä sosiaalityöntekijään tapahtuu voimavarojen mukaan. Myös läheisten kuolemat ja sairaudet vaikuttivat läheisverkoston muutokseen.

Yhtenä usein yhteydenpitoon vaikuttavana asiana läheisverkoston kannalta on lapsen sijaishuoltopaikan ja läheisverkoston maantieteellinen etäisyys. Toisinaan sijaishuoltopaikat voivat olla useamman sadan kilometrin päässä lasten läheisistä, joten se tuo luonnollisesti omalta osaltaan haasteita esimerkiksi lähtemisessä ”kotilomille” läheisten luokse. Lähellä toisiaan olevat sijaishuoltopaikka ja läheisverkosto luovat tilanteen salliessa hyvät puitteet yhteydenpidolle. Kuitenkaan etäisyys ei ole ainoa merkittävä asia yhteydenpidon tiheydessä, vaan myös tilanteen täytyy olla tarpeeksi tasainen, jotta tiheät vierailukäynnit ovat mahdollisia. Puhun analyysissäni kotilomista, jotka tarkoittavat lapsen vierailuja läheistensä luona sijaishuollon aikana.

5.2 Kontrollointi ja ylläpitäminen

Sosiaalityöntekijä toimii monien tunteiden vastaanottajana sijoituksen aikana. Myös negatiiviset tunteet, kuten harmistus, syyllisyys, suuttumus ja mustasukkaisuus saattavat ilmetä läheisverkoston tunteina lastensuojeluprosessia kohtaan. Sosiaalityöntekijä kannattelee sekä lasta, että hänen läheisverkostoaan läpi lastensuojeluprosessin. Sosiaalityöntekijöiden tuki on nähty korvaamattomana sijoituksen loputtua ja sosiaalityöntekijään on pidetty edelleen puhelinyhteyttä sekä pyydetty neuvoa arkipäivän tilanteisiin. He ovat myös läheisverkoston rinnallakulkijoita useiden vuosien ajan. Sosiaalityöntekijät kuvasivat läheisverkoston kanssa syntyvän parhaimmillaan keskinäinen luottamussuhde, ja sosiaalityöntekijä on toisinaan suuri tuki ja turva sijoituksen jälkeenkin. Luottamuksen rakentuminen puolin ja toisin koetaan tärkeäksi. Näin yhtenä kontrolliin ja ylläpitoon liittyvänä tapana on *olla tukena* niin lapsille, läheisille kuin sijaisvanhemmillekin. Jo tieto siitä, että sosiaalityöntekijän kanssa voi keskustella ja saada vahvistusta omille asioilleen voi helpottaa läheisiä. Tukena toimiminen pitää sisällään sekä kasvokkain tapaamisia että puhelimitse tapahtuvaa keskustelua. Puhelimitse tapahtuvan yhteydenpidon tiheys riippuu tarpeesta. Toisinaan puheluita on päivittäin yhteen asiakastapaukseen liittyen ja toisinaan harvemmin.

Kontrolliin määrittelyn liittyvän tilanteen yleistä *ylläpitoa* ja tilanteen *pitämistä hyvässä tasapainossa*. Aineistossani nousi esille useita hetkiä koskien lasten tapaamisia ja yhteydenpitoa läheisverkoston kanssa. Sosiaalityöntekijät nostivat esiin tilanteita, joissa etenkin vanhemman psyykinen tai fyysinen vointi on ollut rajallista, jonka vuoksi yhteydenpitoa lapsen kanssa on täytynyt miettiä ja suunnitella tarkasti. Sosiaalityöntekijän täytyy jatkuvasti *olla tietoinen* ja ais-

tia tilannetta, jotta he ovat valmiina tarvittaessa pikaisiinkin muutoksiin, mikäli tarve niin vaatii. Osa tilanteista kuitenkin sujuu omalla painollaan ja lasten oleminen sijaisperheessä sekä läheistensä kanssa vaati ainoastaan tarkkailua. Vakaassa vaiheessa sijaishuolto- ja läheiset voivat sopia keskenään tapaamisista asiakassuunnitelmanneuvottelussa sovitulla tavalla, mutta ristiriitatilanteet vaativat sosiaalityöntekijältä mahdollisesti jatkuvaa puuttumista. Jokaisessa asiakastapauksessa vakaan tilanteen ja tasapainon löytäminen ylläpitäminen on tavoitteena. Vakaassa tilanteessa lapsen on mahdollista käydä vanhempansa tai jonkun muun läheisensä luona niin kutsutuilla kotilomilla. Sosiaalityöntekijä määrittelee yhteistyössä läheisverkoston kanssa, kenen luona lapsi voi käydä lomalla. Tapaamiset voivat olla päivätapaamisia ja yönylitapaamisia tilanteesta riippuen. Tarvittavat raamitukset kotilomille läheisten luokse sovitaan yhteisesti asiakassuunnitelmissa, mutta tarkemmista ajankohdista sijaishuolto- ja läheiset sopivat keskenään. Tasaiseen tilanteeseen kuuluu myös luottamus siihen, että kotilomat toteutuvat läheisten suuntaan sovitulla tavalla.

Sosiaalityöntekijät *määrittelevät usein vastuuhenkilön*, joka vastaa kotilomien sujumisesta ja turvallisuudesta. Osassa aineistoni tilanteista kotilomien vastuuhenkilönä ei ollut oma vanhempi, vaan kontaktin sosiaalitoimen kanssa hoitaa esimerkiksi isovanhempi, joka vastaa omalta osaltaan lomien sujumisesta. Usein lapsi tapaa lomillaan myös vanhempiaan, mutta isovanhemmalla on vastuu tarkistaa, että lapsen vanhempi on tapaamiskykyinen. Aineistossani vastuu on tällaisissa tilanteissa isovanhemmilla, sedillä tai tädeillä. Epäselvissä tilanteissa ollaan yhteydessä sosiaalityöntekijään. Läheisverkoston vastuuhenkilölle maksetaan suoraan lapsen luonapitokorvaukset, ja he huolehtivat lapsen arkipäiväisten asioiden sujumisesta kotilomalla kuten ruuasta.

”Mutta sit me otettiin joku pätkä semmonen, että lapset voi käydä siellä äidin luona olla siellä, mut mummun täytyy olla niistä siinä vastuussa... Ei voitu aatella, et menis pelkästään sinne äidille.” (39)

Sosiaalityöntekijä *kuuntelee* eri osapuolten näkemyksiä. Yhteydenpidon järjestämisestä neuvotellaan läheisten kanssa sekä lisäksi lasta kuunnellaan lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Joskus tilanne lapsen läheisverkoston sekä sijaishuolto- ja läheisten välillä voi olla niin haastava, että kaikki yhteydenpito kulkee sosiaalityöntekijän kautta, koska sosiaalityöntekijä toimii *viestinnän kontrolloijana* eri osapuolten välissä. Kuitenkin vakaassa tilanteessa ylläpitoon liittyy yleisesti

osapuolten kyky olla toistensa kanssa tekemissä, ja näin sosiaalityöntekijän tehtävään kuuluu yhteydenpidon onnistumisen seuraaminen sekä läheisverkoston *tiedottaminen* asioista.

”Täs on kuitenkin menty mun mielestä sillain yhteis... yhteisymmärryksessä ja yhdessä sillain ajatellen että mikä on tän lapsen kannalta sopiva tahti edetä. Että että tota tai siinä on ja tässä casessa on etenkin tällä sijaisäidillä ja biologisella äidillä on tosi hyvä jotenkin semmonen keskinäinen suhde.” (24)

Toimivuus asioiden kulun suhteen on tärkeää, koska lapsen arjessa on monta toimijaa ja tiedonkululliset asiat, esimerkiksi kouluun ja terveydenhuoltoon liittyen, voivat olla merkittäviä lapsen arjen kannalta. Sosiaalityöntekijät toivovat sijaishuoltopaikkaa informoimaan heitä etukäteen hyvissä ajoin reissuista ja muista poikkeavista tapahtumista, jotta he pystyvät tarvittaessa pitämään läheisverkostoa tietoisina asioista. Muutoinkin tiedonkulku sekä avoin ja rehellinen työote liittyvät läheisesti tilanteen ylläpitämiseen. Yleisesti läheisiä *tavataan* tarpeesta riippuen. Yksi merkityksellisin paikka, jossa säätelyä tehdään, on asiakassuunnitelmaneuvoittelu. Asiakassuunnitelmaneuvoittelu on vähintään lain mukaisesti kerran vuodessa, mutta joitakin läheisiä on hyvä tavata useammin. Asiakassuunnitelmaneuvoitteluun on kutsuttu yleensä läheisin läheisverkosto ja kutsujana toimii sosiaalityöntekijä. Suunnitelma tilanteen ylläpidosta tehdään asiakassuunnitelmaneuvoittelussa yhteisesti keskustellen. Asiakassuunnitelma luo paikan ja tilan, jossa jokainen osallistuja saa tuoda omia ajatuksiaan esille. Sosiaalityöntekijä vastaa, että kaikki osapuolet saavat äänensä kuuluviin. Lopulliset päätökset asiakassuunnitelmaa koskien tekee kuitenkin sosiaalityöntekijä, koska vastuu on hänellä. Sosiaalityöntekijä määrittelee, mikä sopiva tapaamistiheys kulloinkin on, ja mikä palvelee jokaista lasta ja hänen verkostoaan parhaimmalla mahdollisella tavalla. Työskentelytapoja on mahdollista muuttaa tilanteen ja verkoston mukaan.

Tilanteen kontrollointiin ja säätelyyn liittyy *huostaanoton perusteiden jatkuva seuraaminen*. Sosiaalityöntekijä seuraa, täytyvätkö huostaanoton edellytykset edelleen. Mikäli edellytykset eivät enää täyty, huostaanotto puretaan. Aineistossani kahdessa tapauksessa oli päädytty huostaanoton purkamiseen ja lasten palautumisesta takaisin äidilleen. Tilanteissa lapsen sijaishuoltopaikka on muutettu aluksi puoleksi vuodeksi äidin luokse, ja tilannetta on seurailtu ensin sitä kautta, eikä mitään lastensuojelullista huolta enää ilmennyt, joten lapset palasivat kotiin. Sosiaalityöntekijöille on tullut enemmänkin pyyntöjä lasten huoltajilta huostaanoton lopetuksista, mutta muissa aineistoni tilanteissa huostaanoton purkua ei ole nähty mahdollisena vanhemman elämäntilanteesta johtuen. Näissä tilanteissa asia on edennyt oikeuteen saakka, joten sosiaalityöntekijä on

laatinut oikeutta varten vastineensa asiasta, koska sosiaalityöntekijät ovat olleet huostaanoton purkua vastaan. Näin hallinto-oikeus on mukana sosiaalityön päätöksenteossa.

Ylläpitoon ja kontrolliin liittyen sosiaalityöntekijä toivat esiin kotikäynnit läheisverkoston luona. Kotikäynnit kuuluvat oleellisesti yhtenä toimintamuotona kontrolliin ja tilanteen seuraamiseen, kun sosiaalityöntekijät pohtivat lapsen lomailuja läheisverkoston luona. Läheisen muuttaessa tai uuden läheisen tullessa elämään kontrolliin liittyy yleisesti asuinpaikassa käyminen, jotta voidaan katsoa ja tarkistaa, onko tila lapselle sopivan turvallinen ja löytyykö lapselle esimerkiksi yöpymispaikkaa. Mikäli asunnon todetaan olevan kunnossa lapsen lomailut voivat jatkua/alkaa tilanteesta riippuen. Aineistossani yhdessä tapauksessa epäsiisteys ja nukkumapaikkojen puuttuminen vaikuttivat vierailujen rajaamiseen pois vanhemman kodista. Toisinaan tällaisessa tilanteessa sosiaalityöntekijällä ja läheisellä on aivan erilaiset käsitykset kodin siisteydestä ja sopivuudesta lapselle, jolloin sosiaalityöntekijä joutuu siinä hetkessä vahvasti ohjaamaan ja neuvomaan läheistä ympäristön vaikutuksesta lapsen arjessa, eikä pelkällä ylläpidon keinoilla saada muutosta aikaan. Kontrolli ja ylläpito vaihtuvat silloin ohajukseen ja rajaamiseen.

”Kävin siis toisen sosiaalityöntekijän kanssa. Ja mä kysyin, missä sä täällä nukut. Täällä ei löydy huonekaluja, niin ilmeisesti nukkui siellä makuuhuoneessa, mutta siellä oli niin paljon sitä tavaraa, että sitä ei nähnyt missä on sohva ja missä on sänky ja hän halus siinä vaiheessa lapset kotiin.” (38)

Kontrolli- ja ylläpitotilannetta leimaa pääosin tilanteen tasapainoisuus ja kaikkien osapuolten tyytyväisyys tilanteeseen tällaisenaan. Rauhallisessa vaiheessa läheiset kokevat, että lapsella on hyvä olla, ja tyytyväisyys omiin tapaamismääriin. Keskustelua käydään puolin ja toisin avoimesti sosiaalityöntekijöiden ja läheisten kesken ja yhteistyötä ohjaa luottavainen suhde kaikkiin osapuoliin sekä toistensa toimijuuteen. Tarvittaessa läheisten parissa työskennellään myös muiden sosiaalityöntekijöiden sekä muiden kuntien kanssa, etenkin jos sisarukset ovat eri kuntien sijoittamat ja kontrolli hoituu pääosin yhteisesti ja yhdessä suunnitellulla tavalla.

5.3 Ohjaaminen

Lastensuojelun säätely pitää sisällään läheisverkoston *ohjaamista* ja *neuvontaa*, johon sisältyy useanlaisia toimintamuotoja. Ohjaamisen tarkoituksena on tukea läheisverkoston toimintaa toivottavampaan suuntaan lapsen kannalta. Lasten tilanteet eivät useinkaan vaadi rajoitustoimenpiteitä, vaan *ohjauksella* ja *vahvistamalla* tiettyyn suuntaan saadaan muutosta aikaiseksi. Ohjaaminen ei myöskään ole tilanteen ylläpitämistä, vaan siinä selkeästi työmenetelmillä pyritään *vaikuttamaan* ja *saamaan muutosta* toivottuun suuntaan. Ohjaamisen määrä voi vaihdella pienestä ohjeistamisesta suurempiin toiminnan muutoksiin. Sosiaalityöntekijät korostavat, ettei lapsen ja läheisverkoston yhteydenpito useinkaan vaadi rajoitustoimenpiteitä, vaan ohjaus ja keskustelu ovat usein riittäviä toimenpiteitä.

Läheisverkosto pyrkii toisinaan aktiivisesti vaikuttamaan sijaishuoltopaikan toimintoihin. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, etteivät etenkin vanhemmat aina hyväksyneet valittua sijaishuolto- paikkaa tai sijoitusta ylipäättään. Sosiaalityöntekijät kuuntelevat vanhempien ja muun läheisverkoston kertomat asiat ja huolenaiheet sekä *puuttuvat asioihin*, mikäli kokevat sen tarpeelliseksi.

”Isä soittelee aina milloin mistäkin asiasta soittaa taas sosiaalityöntekijän kautta viestit kulkevat Ja muistuttaa vähän väliä, mitä siellä on. Lapset viety avantoon, käy tarkistamassa, onko avanto syvä lapsilla on liian ohuet patjat sitä tätä ja tuota.” (11)

”Äidiltä tuli koko ajan ohjeita minun kautta niin kun sijaisäidille, että sijaisäiti ei anna puhtaita vaatteita ja vaatteet on liian pieniä ja ja tuota. Ja ja yksin joutuvat pienet koulumatkaa pimeessä kulkemaan metsikön läpitte ja pelkäävät.. kaiken näköistä tuli ja harva se päivä.” (5)

”Elikkä tässä joutuu työntekijänä koko ajan ohjaamaan ja neuvomaan ja toimimaan hyvin raskas rooli sellaisena välikätenä, koska nää ei pystyneet äiti ja mummu puhumaan suoraan asioita, vaan asiat kulkee aina sosiaalityöntekijän kautta” (7)

Näissä tilanteissa läheisverkoston vastustus ei liity sinänsä sosiaalityöntekijään, vaan sijaishuoltopaikkaan eli laitokseen tai sijaisperheeseen. Tällainen tilanne vaatiikin sosiaalityöntekijältä

läheisten *rauhottelua*, jos sosiaalityöntekijän mielestä sijoitus ei aiheuta muutoin huolta, vaan vastustus on läheisverkoston osalta periaatteellista, eikä verkosto pysty perustelevaan vastustustaan. Vastustajina aineistossani toimivat pääosin lasten vanhemmat. On ymmärrettävää, että oman lapsen sijaishuollossaolo on biologiselle vanhemmalle tunteita ja ristiriitoja herättävä kokemus. Myös kateuden tunteet ovat luonnollisia ja vaikuttavat yhteistyöhaluun. (Kujala 2003, 41.) Haastavimmissa vastustustilanteissa sijaisvanhemmat kokevat yhteydenpidon lapsen vanhempiin tai muihin läheisiin niin vaikeana, etteivät pysty hoitamaan yhteydenpitoa tai muita lapsen asioita keskenään biologisten vanhempien tai muun verkoston kanssa. Haastavat läheisverkostotilanteet kantautuvat lasten mukana sijaishuoltopaikkoihin, vaikka sijaisvanhemmat usein toivovat saumatonta yhteistyötä biologisten vanhempien kanssa. Tämä ei sosiaalityöntekijöiden mukaan kuitenkaan kaikkien läheisverkostojen kanssa toteutunut toivotulla tavalla erilaisista työskentelymenetelmistä huolimatta. Sijaisvanhemmat tuottivat hämmennystä ja tilanteen aiheuttamaa taakkaa sosiaalityöntekijöille, jotka pyrkivät tukemaan sijaisperhettä. Sosiaalityöntekijät keskustelevat tällöin sekä vanhempien että sijaisvanhempien kanssa asiasta, jos vanhempien huolenaiheet ja mielipiteet koskettavat sijaisperhettä. Näin vanhempien huoli tulee kuultua ja heidän huoleensa vastattua sopivalla tavalla. Sijaisvanhemmille halutaan antaa rauha toteuttaa työtään lasten kanssa, koska läheisverkoston liian voimakas läsnäolo vaikuttaa usein negatiivisesti lapsen elämään ja sijoitukseen. Myöskään biologisten vanhempien valitusten aiheet eivät kohdanneet sosiaalityöntekijän tiedon kanssa perheen arjesta ja elämästä lapsen kanssa. Tämä ei kuitenkaan koske aineistossani ainoastaan biologisia vanhempia, vaan yhtäläillä myös tädit ja isovanhemmat nousivat kahdessa tapauksessa sijaishuoltopaikkaa vastaan. Negatiivinen vaikutus lapseen ilmenee esimerkiksi siinä, ettei läheiset anna lapselle lupaa olla ja elää sijaishuoltopaikassa. Sosiaalityöntekijät totesivat tällaisilla asioilla olevan todella suuri vaikutus lapsen elämään sijaisperheessä. Läheisverkosto lähestyi sijaisperhettä muun muassa viesteillä, puhelimitse tai menemällä sijaisperheen kotiin. Puheluiden sisällöt tai jatkuva soittelu rasittivat sijaisperheen arkea.

”Et sillain on kyllä tosi hienoo, et tää perhe ja tää sijaisäiti on kestänyt tän. Mä aattelen, että tää sijoitus ois voinut kaatua tän verkoston mahdottomuuteen.”

(44)

Tilanteen vaatiessa, esimerkiksi sijaisperheen ja läheisverkoston hyvin tulehtuneiden välien vuoksi, sosiaalityöntekijä on päättänyt, että kaikki kommunikointi sijaisperheen ja läheisverkoston välillä kulkee toistaiseksi sosiaalityöntekijän kautta. Näin sijaisperheen ei tarvitse vastaanot-

taa epäasiallisia viestejä ja läheisten yllättäviä vierailuja. Tällaisissa tilanteissa ajattelen ohjaamistilanteiden olevan hyvin lähellä rajaamista, mutta näihin ei liity rajoituspäätöksentekoa, eikä tiukkaa kieltoa, vaan haastava tilanne ratkeaa lopulta muiden toimintojen kautta. Nämä muuttamat tilanteet, jossa yhteistyö sijaisvanhempien ja läheisverkoston välillä ei toiminut, ovat kuitenkin hyvin ääripään tilanteita aineistossani. Usein läheisverkoston syytökset ja epäilyt kohdistuivat sijaisperheeseen, mutta ei sosiaalityöntekijäkään ilman arvostelua aina selviä, vaan arvostelu kohdistuu myös työntekijään. Tämän vuoksi sosiaalityöntekijät työstävät tarpeen mukaan vanhempien kanssa sijaishuoltoon liittyvien asioiden parissa sekä ohjaavat heitä tarvittaessa muun avun piiriin, jos kokevat vanhempien tyytymättömyyden johtuvan yleisestä huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyvästä vastustuksesta, eikä niinkään huolenaiheista juuri kyseistä sijaishuoltopaikkaa kohtaan. Yhtenä tukimuotona biologisille vanhemmille on tarjolla vertaiskursseja, joissa huostaanottoon liittyviä asioita voi työstää ohjaajien muiden saman kokemuksen jakavien kanssa. Lapsen läheisiä etenkin vanhempia voidaan ohjata myös lisäpalveluihin, jos ne liittyvät osaltaan lapseen ja hänen sijoitukseensa. Muutoin vanhempien hoitotahot ovat muualla. Vanhemmille on tarjolla ryhmiä, joissa pääsevät läpikäymään lapsensa huostaanottoa ja sijaishuoltoa. Sosiaalityöntekijät kertovat ohjaavansa läheisiä myös psykologin keskusteluille, joissa keskustelut keskittyvät lapseen, mutta auttavat myös vanhempaa asioiden käsittelyssä lapsen ollessa sijaishuollossa. Sosiaalityöntekijät totesivat psykologin keskustelujen olleen usein toimiva ratkaisu, jos keskustelu etene sosiaalityöntekijöiden kanssa ja uusia näkökulmia olisi nostaa esiin.

Kaikki tilanteet eivät ole näin umpikujaan ajautuneita, mutta kommunikointi ei kaikissa tapauksissa siltikään toiminut aidosti sijaisvanhempien ja läheisverkoston välillä. Yhdessä aineistotapauksessa biologinen vanhempi ei kyennyt rehellisesti kertomaan sijaisvanhemmille, jaksako hän vointinsa puolesta ottaa lapset kotilomalle vai ei, vaan hän tarvitsi sosiaalityöntekijän väliin kertomaan omasta voinnistaan. Sosiaalityöntekijät kuvasivat toimivansa näissä tilanteissa ikään kuin *välittäjinä* kahden eri tahon välissä. Kuitenkin on monia sijoituksia, joissa yhteistyö toimii asioiden keskinäisen vaihdon verran ja asiat saadaan sovittua asiakassuunnitelman raamituksilla ja hoidettua ilman sosiaalityöntekijää. Sosiaalityöntekijöitä tarvitaan siis tukemaan ja ohjaamaan suhdetta sijaisperheen ja läheisverkoston kesken sekä parantamaan heidän välistä kommunikointia. Kontakti toimii parhaiten, kun sosiaalityöntekijä tekee työtä lapsen molempien perheiden kesken (Atwool 2013, 187). Näin molemmat osapuolet kokevat tulleen kuulluiksi ja huomioidetuiksi.

Sosiaalityöntekijät nostivat esiin monenlaisia tilanteita, joissa sijoituksen tukeminen nähtiin tarpeelliseksi. Yleisesti varsinkin läheisverkostosijoituksissa tarvittiin *ohjausta ja puuttumista* sijaisvanhemman ja sukulaisen väleihin. Aiemmin käsitelinkin yleisesti sijaisperheen ja läheisverkoston välejä, mutta osa aineistoni sijoituksista on läheisverkostosijoituksia. Tällöin sijaisvanhempi ei ole ulkopuolinen, vaan lapsen omasta verkostosta löytynyt henkilö, jonka luokse lapsi on sijoitettu. Päätöksen läheisverkostosijoituksestakin tekee sosiaalityöntekijä. Ulkopuolissakin sijoituksissa on aineistossani ollut haasteita, mutta haastavimmiksi tapauksiksi ilmeni läheisverkostoon tehdyt sijoitukset, jotka työllistävät sosiaalityöntekijöitä paljon. Välit olivat läheisten kesken yleisesti tulehtuneimpia ja osapuolet saattoivat sanoa toisilleen pahasti, joka on osassa tilanteista tulehduttanut välit hetkeksi kokonaan. Yhtenä säätelyä vaativana tilanteena esille nousee aineistostani juurikin ongelmat läheisverkoston sisäisissä suhteissa, jotka edellyttävät sosiaalityöntekijältä *sovittavaa* toimintaa. Riitaiset suhteet nousevat yhdeksi suurimmista haasteista läheisverkostosijoituksissa ja vaikuttavat myös itse sijoitukseen sekä lapsen hyvinvointiin ja vaativat rauhoittelua.

Päätökset läheisverkostosijoituksista aineistoni kaikissa tapauksissa on tehty ennen asiakkuuden siirtoa haastattelemilleni työntekijöille, mutta erilaiset haastavat tilanteet liittyvät myös kyseiseen sijoitusaikaan, jolloin vastuussa ovat jo olleet haastattelemani sosiaalityöntekijät. Osassa sijoituksista on ollut paljon haasteita, ja keskustelu sijaishuoltopaikan muutoksesta on ollut jo esillä, mutta tilanteet on saatu tasaantumaan muutoin. Aineistossani tähän linkittyy pyrkimys *saada osapuolille kykyä ymmärtää* asioita toistensa näkökulmasta sekä lapsen edun näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että monet tilanteet ovat läheisverkoston keskinäisten suhteiden selvittelyä, eikä heidän tarkoituksenaan ole ollut kyseenalaistaa sosiaalityöntekijän toimia, mutta tällaiset tilanteet työllistävät sosiaalityöntekijää, koska ne äärimmillään vaikuttavat lapseen ja hänen koko sijoitukseen, joten sosiaalityöntekijöiden puuttuminen tilanteeseen on välttämätöntä. Läheisverkostosijoituksissa sijaisvanhempien tulee kyetä esimerkiksi rajaamaan biologista vanhempaa sukulaisuussuhteesta huolimatta ja muistaa rooli sijaisvanhempana, eikä pelkästään sukulaisena. Sosiaalityöntekijät näkevät tämän läheisverkostosijoituksen haasteena ja yhtenä läheisverkostosijoituksista kumpuava ristiriitana, jossa tunteet helposti sekoittuvat liiallisella tavalla sijaisvanhemman työhön. Tämän lisäksi läheisverkostosijoitukset vaativat sosiaalityöntekijöiltä paljon työskentelyaikaa. Kahdessa aineistoni tilanteessa läheisverkostosta nousee esiin mustasukkaisuutta läheisverkostosta valittua sijaisperhettä kohtaan. Tämä näyttäytyy sosiaalityöntekijöille kirjeiden lähettämisenä, puheluina ja sijaisperheen välttelynä tai muuna sijoituksen vastustamisena. Tilanteen ollessa pahimmillaan lapseen ei myöskään pidetä yhteyttä tai

lapsi pyritään väkisin hakemaan sijaisperheestä pois. Tilanne aiheuttaa usein lapsen reagointia. Näitä tilanteita pyritään selvittämään ensin asiakassuunnitelmaneuvoituissa sekä keskustelemalla eri osapuolten kanssa. Sosiaalityöntekijät kertoivat läheisten toisinaan epäilevän lapsen kaltoinkohtelua sijaisperheessä, vaikka sosiaalityöntekijät toteavat epäilyn olevan turhaa, eikä huolta lapsen voinnista sosiaalityöntekijöillä ole herännyt. Tämän taustalta löytyy usein erilaisia tapahtumia, kuten kateutta siitä, että lapsi on sijoitettu juuri kyseiseen läheisverkostoperheeseen. Tilanteet eivät itsessään liity välttämättä edes sijoitukseen, vaan aineistoni läheisverkostoissa on pinnan alla kytymässä vanhoja ristiriitoja, jotka vaikuttavat myös sijoitukseen. Keskustelu osapuolten kanssa ei kuitenkaan tuota aina toivottua tulosta, vaan ratkaisu on löydettävä muun toiminnan kautta. Ristiriitatilaisiin käytetään esimerkiksi verkostokokouksia, jotka toimivat hyvänä interventiona. Läheisverkostosijoituksissa korostuu etenkin sosiaalityöntekijän *erotuomarin rooli* keskellä läheisverkostoa ja siihen liittyvät säätelyt, jotta sijoitus jatkuisi toimivana. Seuraavana toimenpiteenä voisi mahdollisesti olla ainoana vaihtoehtona sijaishuoltoapaikan muutos, elleivät muut keinot ole toimivia.

”Sit me järjestettiin verkostokokousta täällä.” (1)

”Joo, me ajateltiin, että tällöinen sitten, vaikka porukat oli ensin tullaanko tänne vai. Me rohkaistiin kyllä tulette... se oli lopuks erittäin hyvä interventio.”

(2)

Sosiaalityöntekijät kertoivat ohjauksen läsnäolosta ja tarpeellisuudesta lapsen ja läheisten tapaamistilanteissa. Toisinaan tapaamisvälit ovat pitkiä tai lapsen kohdalla on epävarmuutta ja tilanteita, joissa lapsen luottamus läheisiin kohtaan on särkynyt. Tällöin hyvällä suunnittelulla pyritään turvaamaan tapaamistilanne. Sosiaalityöntekijät näkevät hyväksi lapsen ja läheisten tapaamisen aloittamisen vähitellen, ellei mitään välitöntä vaaraa ole. Sosiaalityöntekijä *suunnittelee* tapaamiset ennalta tarkoin, lapsen kanssa keskustellaan tapaamisesta ennakkoon ja otetaan lapsen mahdolliset epävarmuuden tunteet huomioon. Tapaamisesta pyritään tekemään lasta ajatellen turvallinen. Osa läheisistä vaati jatkuvasti lisää tapaamisia, kun taas toiset olivat tyytyväisiä siihen määrään, mikä sillä hetkellä oli. Yhteydenpidosta keskustelu oli vahvimpana aiheena läpi kaikkien aineistoni tapausten. Yhteydenpito herättää läheisissä paljon tunteita, ja useat läheiset haluavat itse vaikuttaa yhteydenpidon määrään. Tapaamisten lisäksi suunnitelmallisuus koskee kokonaisuudessaan kaikkea sosiaalityöntekijöiden työtä. *Ennakoinnilla ja suunnittelulla* pyritään lisäämään onnistumismahdollisuutta tilanteen osalta.

”Ja siis se se jatkuva kova kannun valanta siis joka kerta, kun ne tapaamiset on ollut, niin aina joku soittaa ja kysyy, että eikö sitä voisi pidentää, eikö sitä voisi sitä, tätä ja tota. Ja aina on tarvinnut sit sanoa, että ei kun se yritetään nyt hoitaa tälläläilla, kun on sovittu.” (20)

Sosiaalityöntekijät läpikäyvät rankkoja asioita läheisverkoston kanssa ja *kannattelevat* heitä. Vaikeistakin asioista tulee kyetä puhumaan läheisille suoraan ja puheen kautta *auttaa* läheisiä *työstämään ajatuksia* sijaishuollon ajan. Ohjaaminen kohdistuu tällöin lähinnä ajatusten ohjaamiseen ja lapsen kannalta asioiden katsomiseen.

”Vaikka se kiukuttelee mulle, niin hän kuitenkin turvautuu hänelle on turvallista kun on se sama ihminen siinä niin kun ihan selkeesti, mulle on tullut sellainen tunne.” (12)

”Nyt hän soittelee vaikka asia ei minulle kuulukaan, niin soittelee mulle ja kyselee kasvatusneuvoja. Ja kaikki ihan positiivisessa mielessä. Ja ja mä kuuntelen aina ystävällisesti, kun se niin ystävällisesti kyselee ja on kiitollinen neuvosta.” (6)

Perhehoito ja laitoshoido tuovat molemmat omat vivahteensa läheissuhteiden säätelyyn. Laitoshoidossa laitoksen työntekijät työskentelevät läheisten kanssa, ja sosiaalityöntekijä ohjaa työskentelyä. Laitoksissa on mahdollista saada tiivistä *perhetyön* työskentelyä, mikäli tarvetta ilmenee. Perhehoidossa sosiaalityöntekijä on joissain tapauksissa sijaisperheen ja biologisten vanhempien välissä. Yhtenä tukimuotona sosiaalityöntekijät tarjoavat perhehoidon työntekijän tukea. Perhehoidon työntekijät tehtävänä on tukea lapsen sijoitusta ja sen myötä sijaisvanhempia. Tuen tarkoituksena on auttaa sijaisperhettä jaksamaan sekä antaa ohjeita ja neuvontaa läheisverkostolle tarpeen mukaan. Tähän liittyy myös läheisesti sijaishuoltopaikkojen ohjaus vaativien tilanteiden varalle läheisten kanssa. Sosiaalityöntekijät sekä sijaisperheet puuttuvat esimerkiksi sisarusten epätasa-arvoiseen kohteluun läheisten kesken. Lapsen oikeudet pyritään erilaisin toimintamuodoin toteuttamaan sijoitusten kesken.

”Niin tota ajateltiin, että vielä kokeillaan kaikki ja sijaisperhettä tuki meidän ohjaaja tuki. Aika monet keskustelut ja olen minä itsekkin käynyt siellä monet keskustelemassa täällä sijaiskodissa ja pojan kanssa.” (3)

Perhehoidon vaikeissa sijoitustilanteissa sosiaalityöntekijän ohella sijaisperheissä työskentelee tarvittaessa perhehoidon ohjaaja, joka työskentelee pääsääntöisesti sijaisperheen kanssa, mutta on tarvittaessa yhteydessä myös biologisiin vanhempiin. Sosiaalityöntekijä päättää tarpeen mukaan perhehoidon ohjaajan mukaan tulosta sijoitusprosessiin. Sosiaalityöntekijän päätyessä siihen, että sijaishuoltopaikka on tuen tarpeessa, yhtenä tuen muotona ovat aineistoni tapauksissa perhehoidon ohjaus. Perhehoidon ohjaaja toimii sosiaalityöntekijän rinnalla tukemassa perhettä ennalta sovitussa tavoitteissa. Yhdeksi säätelyn muodoksi nousikin tuen tarjoaminen esimerkiksi läheisverkostosijoituksissa. Jokaisessa tapauksessa pohditaan, millainen tuen muoto on tilanteeseen sopiva ja tarpeellinen. Joskus haastava läheisverkosto voi olla lisäksi yksi syy harkita lapselle perhehoidon sijaan laitoshoidoa, jossa on mahdollisesti tiiviimmät mahdollisuudet työskennellä läheisten kanssa turvaten samalla lapsen sijoitusta.

5.4 Rajaaminen

Rajaaminen on viimesijainen toimenpide, johon ryhdytään, kun muut sosiaalityöntekijän toimenpiteet eivät ole auttaneet. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että useimmiten haastavatkin tilanteet ovat selvinneet yhdessä keskustelemalla asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ja erillisissä tapaamisissa. Kuitenkin vaikeimmissa tilanteissa täytyy *tehdä päätös rajoitustoimenpiteestä*, jos neuvottelulla ei ole päästy yhteisymmärrykseen tai läheinen toimii sopimattomalla tavalla lasta ajatellen. Sosiaalityöntekijä *vastaa asioiden sujumisesta*, joten asioiden sujumattomuus johtaa rajaamiseen, jos muuta ratkaisukeinoa ei ole. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on sijaishuollossa olevien lasten *hyvinvoinnin turvaaminen*, johon kuuluu sijoituksen onnistuminen. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan erinäisiä toimia, jotta sijoitus saadaan jatkumaan tai toimimaan entistä paremmin.

Aineistossani rajaamispäätökset ovat kohdistuneet pääosin yhteydenpidon rajoittamiseen. Yhteydenpidon rajoittamisia on tehty aineistossani kolmessa eri tapauksessa, joissa rajoittamisen kohteena on ollut toinen lapsen vanhemmista. Vanhempien omien elämäntilanteiden vaikutus, etenkin elämänhallinnan vaikeudet, näkyvät lasten ja vanhempien yhteydenpidossa. Aineistosta-

ni nousee esille muun muassa vanhempien päihdeongelmat, jotka vaikuttavat lapsen elämään ja yhteistyöhön sosiaalitoimen kanssa, ja jotka ovat yksi syy *yhteydenpidon seurantaan ja rajoittamiseen* tilanteen vakavuuden mukaan. Päihtyneenä vanhemmat eivät voi lasta koskaan tavata. Sosiaalityöntekijät totesivat vanhempien käyttäytyvän toisinaan sopimattomasti, koska he eivät aina ymmärtäneet omaa ongelmaansa ja sen laajuutta sekä vaikutusta lapseensa. Vanhemmat yrittävätkin laittaa sanallisesti vastaan tai uhmata sosiaalityöntekijöiden määräyksiä. Erityistilanteet, kuten hyväksikäyttö- tai pahoinpitelyepäilyt aiheuttavat rajaamista, ennen kuin tilanne on selvitetty. Näitä esiintyi kahdessa aineistoni tapauksessa. Rajoitustoimenpide ei useinkaan koske kuin yhtä toimijaa lapsen läheisverkostossa ja muut verkoston henkilöt ovat edelleen voineet jatkaa yhteydenpitoa lapseen aiemmin sovitulla tavalla. Rajaaminen koskee pääsääntöisesti yhteydenpidon määrää, ja myös tapaamispaikka on päätöksessä ennalta määritelty. Yhdessä tapauksessa yhteydenpidon rajoituspäätös on tehty samalle henkilölle, biologiselle vanhemmalle, useamman kerran. Muissa aineistoni tilanteissa ei ole tehty kuin yksi päätös. Lisäksi yksi aineistoni tilanteista koski useampaa henkilöä kuin vain yhtä kerrallaan, kun yhteydenpito rajoitettiin biologisen vanhemman ohella myös isovanhempien osalta. Rajoituspäätös on voimassa enintään yhden vuoden kerrallaan, jonka aikana sosiaalityöntekijä tarkkailee tilannetta uudelleen. Kahdessa aineistoni tapauksessa rajoituspäätös tehtiin siis kerran ja yhdessä tapauksessa useamman kerran peräkkäin tilanteen niin vaatiessa. Tapaamisten mennessä hyvin ja vanhempien voinnin kohentuessa tapaamisia on tarpeen ja tilanteen mukaan lisätty.

”Että tässä on kyllä mietin just sitä, mitä itte on joutunut rajaan, niin se yks vuoden mittanen rajotuspäätös ja aika paljon sellasia puheella.” (45)

Yhteydenpidon rajaamisen yhteydessä *säädellään tapaamisten järjestämisestä*. Sosiaalityöntekijällä on myös pohdittavanaan jokaiseen tilanteeseen sopiva tapaamispaikka. Tapaamispaikat vaihtelevat yksittäisen tapauksen mukaan ja riippuvat muun muassa valvonnan tarpeesta. Päätöksen valvotuista tapaamisista tekee sosiaalityöntekijä, joten hän päättää myös sopivasta tapaamispaikasta. Tapaamispaikkoina ovat esimerkiksi sijaishuoltopaikkaa lähellä olevat laitokset. Laitoksessa tapahtuvat tapaamisissa valvova henkilö järjestyy usein laitoksen puolelta. Tapaamispaikan työntekijät valvovat ja tukevat osaltaan tapaamisen sujumista. Päätöksistä on määritelty myös henkilöt, jotka voivat osallistua tapaamiseen. Rajoittamistilanteissa säätelyä tapahtui vähitellen tilanteen mukaan. Esimerkiksi tapaamistilanteessa häiriökäyttäytymiset läheisten osalta johtavat tiukempiin tapaamisehtoihin ja laitosten työntekijöiden läsnäoloon ta-

paamisissa tai tapaamispaikan muutoksiin. Rajaamistilanteet vaativat sosiaalityöntekijältä tilanteen seuraamista ja ajan tasalla olemista muutosten varalta.

”Kun lapsi oli pienempi ne tapaamiset yritettiin järjestää siellä laitoksessa, mut kun siinä tuli niin kun sellasta kärhämää siinä niitten sen laitoksen ja näitten sukulaisten välillä että se ei ollut mitenkään mahdollista enää pitää siellä laitoksessa.” (13)

”Nää kävi niin kun tapas aluks tarjottiin vaan tapaamistila yhdestä laitoksesta, mutta sitten kun sieltä oli tapaamisen aikana sitten varastettu tavaraa, niin ei siinä auttanut muu kuin pyytää sinne joku ihminen sieltä laitoksesta aina oleen siinä mukana.” (40)

Tehdystä yhteydenpidonrajoittamis päätöksestä on mahdollisuus valittaa, ja aineistoni tapauksessa lähes jokaisesta päätöksestä onkin valitettu hallinto-oikeuteen. Yhteydenpidonrajoituspäätösten ohella valituksia tulee muistakin päätöksistä. Tällaisissa tilanteissa yhteistyötä on pyritty ratkaisemaan keskustelemalla sosiaalityöntekijöiden tapaamisissa, verkostokokouksissa tai esimiestäpaamisissa. Yhteinen keskusteluhetki on haluttu järjestää läheisten toiveesta, vaikka esimiehiläkään ei ole ollut mitään erityistä sanottavaa sosiaalityöntekijöiden toimista. Kaikkien kanssa yhteistä säveltä ei vain ole löytynyt yrityksistä huolimatta.

Yhteydenpidon rajoittamisen lisäksi aineistossani rajaamista ja kontrollia tapahtuu tietyllä tavoin myös neuvottelujen järjestämisessä ja puheiden rajaamisissa. Sosiaalityöntekijät joutuvat harkitsemaan esimerkiksi asiakassuunnitelman neuvottelua pitäessä, pystyvätkö kaikki lapsen läheiset neuvottelemaan yhdessä ja samassa tilassa. Pääsääntöisesti asiakassuunnitelmaan osallistuu vain vanhemmat, mutta joissakin tapauksissa myös muu lähipiiri riippuen siitä, miten paljon he ovat lapsen kanssa tekemisissä. Tärkeintä on saada asiat sovittua, vaikka se vaatisikin useamman neuvottelun järjestämistä. Esimerkiksi vanhempien riitaisten välien ja etenkin väkivallan uhan vuoksi aineistoni tilanteissa on päädytty järjestämään eri neuvottelut vanhemmille, ettei neuvottelu mene riitelyksi ja tappeluksi. Aineistoni yhdessä tilanteessa lapsen äiti pelkäsi lapsen isää, joten heille päädyttiin järjestämään omat asiakassuunnitelman neuvottelut lapsensa asioissa sosiaalityöntekijän toimesta. Joissain tapauksissa vanhemmat eivät myöskään halunneet olla samassa tilassa lapsen sijaisvanhempien kanssa. Syynä tähän usein on, ettei vanhempi hyväksy sijaishuolto paikkaa tai lapsensa oloa sijaishuollossa ylipäätään, eikä toivetta yhteistyölle sijais-

vanhempien kanssa ole. Yleisesti lähtökohtana on yksi yhteinen neuvottelu lapsen asioissa, jossa yhdessä keskustellen sovitaan tarvittavat asiat. Sosiaalityöntekijä kuitenkin päättää viimesijaisesti neuvotteluiden kulusta, eikä riskejä tilanteissa voida ottaa.

”Isä ei halua sijaisvanhempien kanssa olla samassa palaverissa. Hän ei edelleenkään halua olla. Ne ovat ryöstäneet hänen lapsensa. Hän edelleenkin on tätä mieltä.” (10)

Aineistossani esiintyy erilaisia lapsen hyvinvointia uhkaavia tilanteita yhteydenpitoon liittyen, mitkä ovat vaatineet sosiaalityöntekijän säätelyä. Näissä keskeisimmäksi nousi sosiaalityöntekijän huolen herääminen. Tällaisia tilanteita olivat esimerkiksi kotilomatilanteet, joissa nousi epäily lapsen hyvinvoinnin vaarantumisesta. Uhkakuva koski hyväksikäytön tai väkivallan uhkaa tai pelkoa, että lapsen turvallisuus vaarantuisi muulla tavoin. Yhtenä tilanteena sosiaalityöntekijät nostivat esille läheisverkoston eriävät ajatukset siitä, mikä kotilomalla oli oikeasti tapahtunut, eikä kunnollista selkoa tilanteeseen saatu. Ei edes sitä, oliko kukaan läheisverkostosta paikalla kotiloman aikana lapsen kanssa. Tämä nosti sosiaalityöntekijöillä suuren huolen lapsen hyvinvoinnista. Suuren huolen herääminen tilanteesta johtaa usein erilaisiin toimenpiteisiin. Tällaiset tilanteet harvoin selviävät ennen kotiloman loppumista, joten mahdollisuutta loman keskeyttämiseen ei ole, ellei kukaan satu ilmoittamaan meneillään olevasta tilanteesta. Ensimmäisenä yrityksenä on selvittää tilanteita neuvottelemalla ja kyselemällä, mitä on tapahtunut. Osa tilanteista tapahtuu niin yllättäen, ettei sosiaalityöntekijä voi ennalta varautua tai miettiä, miten tulisi toimia. Asioiden rajaaminen tapahtuu vasta sattuneen tilanteen jälkeen. Aineistossani esiintyy tilanteita, joissa läheisten keskinäisiin suhteisiin tulee sijoituksen aikana säröjä. Riidat vaikuttavat joskus vahvasti myös lapseen ja hänen sijoitukseensa etenkin läheisverkostosijoituksissa, joissa myös läheissijaisvanhemmat joutuivat tahtomattaan keskelle konflikteja. Tällaiset tilanteet nousivat jo ohjaustilanteissa esille, mutta toisinaan pelkkä ohjaus ei riitä, vaan tilanne *vaatii* sosiaalityöntekijältä vahvaa *puuttumista* ja rajausta. Sosiaalityöntekijät kertoivat ensin yrittävänsä ratkaista tilannetta keskustelemalla tilanteen vakavuudesta ja vaikutuksesta lapseen. Yhdessä tapauksistani lapsen vanhempi päätti yllättäen lähteä hakemaan lastaan sijaishuoltoapaikasta pois. Sijaishuoltoapaikka sai tilanteen hoidettua, mutta asia jäi kalvamaan lasta sekä sijaishuoltoapaikkaa, joiden kanssa asiaa on läpikäytävä, koska heitä pelottaa tilanteen uusiutuminen. Väkivaltaan ja päihteisiin liittyvissä asioissa toimitaan välittömästi.

”Mä pyysin sen noi poliisirekisteritiedot ja siellä todella näky ihan lähiajoilta vakavia huumausainerikoksia. Ja niitä ei ollut aikasemmin ollutkaan niissä. Että se oli todella semmonen uus tieto.” (30)

Sosiaalityöntekijät kertoivat, ettei aina vaaran aiheuttajina kotilomilla ole biologiset vanhemmat, vaan vanhemman uusi puoliso. Tilanteen vakavuudesta riippuen ennen rajaamista mahdollisesti tilannetta seurataan ensin, ja jos muutosta ei tule, niin silloin rajataan niin, ettei puoliso saa olla paikalla lapsen tullessa biologisen vanhemman luokse. Aineistossani nousee esiin tällaisissa tilanteissa perheväkivallan uhkaa ja päihteisiin liittyviä tilanteita, joihin sosiaalityöntekijöiden täytyi puuttua esimerkiksi *kieltämällä* kotilomat vanhemman luona. Vaativimmat tilanteet johtavat rajoittamistoimenpiteeseen. Aina ensin yritetään *sanallista kieltoa*, mutta rajoitukseen päädytään, ellei sanallinen kieltä ole riittävä. Näissä tilanteissa keskustelulla ei aina päästä etenevästi tilanteista, eikä yhteisymmärrystä läheisverkoston kanssa löydy. Selvyyttä tilanteisiin pyritään löytämään ensin asiakassuunnitelmaneuvoittelulla osapuolien kanssa keskustellen. Yhtenä toimintatapana ennen rajoitusten tekoa toimi myös *verkostoneuvottelu*, johon pyrittiin tilanteen selvittämiseksi, koska varsinainen neuvottelu ei tuottanut tulosta.

Puheiden rajaaminen liittyy myös tärkeänä osana sosiaalityöntekijöiden säätelyyn. Läheiset eivät jokaisessa tilanteessa osaa tai halua ajatella, mitä ja miten asioita lapsen kanssa tulisi keskustella, joten puheet vaativat rajaamista ja muistutusta asioiden keskusteluista aikuisten kesken. Varsinkin vanhempien lupaukset kotiutumista tai huostaanoton purkautumisista, ei tarvitse kantautua varhaisessa vaiheessa lapselle. Myöskään sijaishuoltopaikasta negatiiviseen sävyyn puhuminen lasten kuullen, ei ole läheisiltä suotavaa, koska lapset eivät voi asialle mitään, eikä sijaishuoltopaikan mustamaalaaminen auta lasta. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijät puuttuvat tilanteeseen, mikäli kokevat sen lapsen edun mukaiseksi.

5.5 Aktivointi

Jokaisella lapsella on oma läheisverkostonsa, johon kuuluu erilainen määrä toimijoita. Joillakin lapsilla on laajat ja läheiset verkostot, kun taas toisilla verkostoa ei juurikaan ole. Osalla aineistoni lapsista läheisverkostojakaan ei juurikaan ole ollut ennen sijoitusta tai osassa läheissuhteet hiipuivat syystä tai toisesta sijoituksen aikana. Sosiaalityöntekijät pyrkivät mahdollisuuksien mu-

kaan myös *aktivoimaan* läheisverkostoa, mikäli kokevat sen lapsen kannalta merkitykselliseksi. Merkitystä on usein myös syyllä, miksi läheinen on ollut lapsen elämästä poissa.

Kannustaminen on yhtenä merkittävänä osana aktivointia. Toisinaan läheisiä jännittää lähestyä sijaishuollossa olevaan lasta, koska he eivät tiedä, onko yhteydenpito lapseen sopivaa. Kannustamiseenkin liittyy ensin kontrolli, koska sosiaalityöntekijät *tarkistavat aina ensin läheisen oman elämäntilanteen*, jonka jälkeen vasta kannustavat yhteydenpitoon ja *vahvistavat* yhteyttä lapseen, mikäli läheisen oma elämä on tarpeeksi tasapainossa. Aineistossani aktivointitilanteet koskivat useammassakin tapauksessa sijaishuollossa olevien lasten isiä, jotka ovat ennen sijoitusta joko täysin kadonneet lapsen elämästä tai tapaamiset lapsen kanssa ovat hyvin vaihtelevia. Taustalla on usein joko erimielisyyksiä lapsen äidin kanssa, päihteidenkäyttöä tai sen tarkemmin selittelemätöntä epäaktiivisuutta lapsensa asioihin, mikä on esteenä lapsen ja vanhemman suhteen ylläpitoon. Soitot ja viestit toimivat usein työskentelyn välineenä. Tavoitteena olisi saada isät osallistumaan asiakassuunnitelmaneuvoitteluun. Aktivoinnissa sosiaalityöntekijät pyrkivät *saamaan* isät *tietoisiksi* lastensa asioista ja kannustavat heitä osallistumaan lastensa elämään. Lasten asioista *tiedottaminen ja mielipiteiden huomiointi* auttavat vanhempaa osallistumaan lapsen elämään. Aktivointi toimii ikään kuin yhtenä osallistavan sosiaalityön muotona.

”Ja tota jossain vaiheessa tämä vanhin näistä lapsista olisi halunnut tutustua niin ku isään eli sen verran mä oon tehnyt, että oon etsinyt hänet.” (16)

”ja sitten ne onkin löytynytkin sieltä ja sit siitä on tullutkin semmonen, ett lapsi onkin halunnut heidät niin ku elämäänsä.” (5)

Aktivointi vaati aikaa. Tilanteen muutos toimii usein laukaisevana tekijänä aktivointitavoitteen saavuttamiseksi. Tapaamisten muutos tai muiden läheisten yhteydenpidon rajoittaminen ja kontrollointi saavat isät helpommin aktivoitumaan yhteydenpitoon lastensa kanssa. Yhtenä tilanteena esimerkiksi aineistossani toimi lapsen tapaamisten siirtyminen äidin kotilomalta tai sijaisperheessä käymisen sijaan laitoksen tiloihin, mikä sai myös isän osallistumaan tapaamisiin neutraalissa tapaamisympäristössä.

”Mut meillä ei ollut täällä isän elämästä kauheesti tietoo, vaikka asuu täällä siinä vaiheessa, mutta sitten kun alko näyttään siltä, et isä on käynyt noissa tapamisissa tuolla, niin sit me käytiin kotikäynnillä isän luona täälläkin ja vaikutti,

ettei siinä nyt sen isompaa huolta tällä hetkellä oo. Niin tää lapsi käy nykyään siellä isällä.” (41)

Aina ei kuitenkaan ole olemassa mitään varmaa keinoa saada esimerkiksi vanhempaa pitämään yhteyttä ja olemaan lapsensa elämässä mukana, vaan halu yhteydenpidosta täytyy tulla vanhemmalta itseltään. Näin yhteydenpito on molemmin puolin hedelmällisempää sekä vanhemmalle että lapselle. Läheisverkoston katoaminen lapsen ympäriltä aiheuttaa sosiaalityöntekijäsäkin pohdintaa siitä, mitä asialle on tehtävissä. Vanhempi voi olla hämmentynyt tilanteesta tai hän tarvitsee vielä enemmän *tukea* äitiyteen tai isyyteensä, eikä lapsen ja hänen vanhempansa välille ole ehkä päässyt syntymään kiintymystä. Taustalla aineistossani on myöskin psyykkisiä sairauksia, jotka ovat aikanaan vaikuttaneet jaksamiseen olla lapselle vanhempi. Tämän vuoksi aktivoinnin suhteen ollaan varovaisia ja ajatuksena on näissä tapauksissa vanhemman ehdoilla eteneminen, mutta myös lapsen etu huomioiden. Joissakin tilanteissa aktivoinnin onnistuminen edellyttää vanhemman päihderiippuvuudesta paranemista.

”Et sitten, jos hän ilmasee halua alkaa tutustua tähän lapseensa ja sitten toki aletaan sitä tukemaan niin ku työskentelemään sen asian kanssa, mutta me ei voida kuitenkaan sitä hänen puolestaan tehdä, eikä alkaa sitä mitenkään pakottamaan, eikä sillä tavalla onnistukaan. Et se voi jopa vaikuttaa päinvastaisella tavalla, jos me aletaan täältä painostaan.” (26)

Lapset voivat myös itse olla aktiivisia ja toivoa jonkun tietyn läheisen tuloa elämäänsä. Sosiaalityöntekijällä, eikä muillakaan läheisistä, ole aina tietoa, missä kyseinen läheinen on. Yhteys on joissakin tapauksissa ollut täysin katkennut ennen sijoitusta, joten sosiaalityöntekijät *etsivät* läheisiä, joiden toivotaan olevan lapsen yhteydessä. Joissakin tapauksissa esimerkiksi lapsen lähivanhempi on säädellyt toisen vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa ja yhteys on lähivanhemman säätelyn vuoksi vähitellen jäänyt. Jos säätely on koettu perusteettomaksi, sosiaalityöntekijät päätyvät toisen vanhemman aktivoimisen myötä takaisin lapsen elämään.

”Lapsi on sillain itse oma-aloitteisesti niin ku ollut yhteydes tähän kummiinsa ja on tavannut kummiaan jo siellä sen perhekotisijoituksen aikana... sit siitä on tullutkin semmonen, ett lapsi onkin halunnut heidät niin ku elämäänsä. Ja se on ollut mun mielestä ihan hienoa homma.” (17, 18)

”Isän tilanne oli semmonen, ettei sitä sitten jotenkin aktivoitunut siinä, että että sitä jossain kohtaa suunniteltiin aika tarkakaankin, miten se toteutettais niitä ensimmäisiä käyntejä ku, missähän asuu ja semmosina päivätapaamisina.” (23)

”Isä vois käydä vähän tiiviimmin pitää yhteyttä tai jos tulee siihen lapsen elämään, niin sitten olis säännöllistä ja muuta. Ei vaan käväise aktivoimassa asioita lapselle ja sitten häivy taas vuosiksi pois.” (25)

Aktivoinnissa sosiaalityöntekijät etenevät vähitellen lapsen ja läheisen ehdoilla. Tutustumisen alkuun saaminen voi viedä oman aikansa ja sille on annettava tilaa. Läheisen muuttuminen aktiiviseksi toimijaksi lapsen elämässä vaatii omat edellytyksensä ja osalla läheisistä täyden elämäntapamuutoksen. Sosiaalityöntekijät *seuraavat tilanteen etenemistä* jatkuvasti. Läheisen luokse sovittuja vierailuja *edeltää* sosiaalityöntekijän *kotikäynti* läheisen kotiin. Tarkoituksena on *kartoittaa* lapsen kyläilypaikat, jotta varmasti tiedetään, millaisissa olosuhteissa lapsi vieraillee.

Toisinaan läheinen on täysin kadonnut sijoitetun lapsen elämästä. Näissä tilanteissa läheisen katoaminen on koskettanut yhtä tai useampaa läheistä ja katoaminen on ollut väliaikaista tai sitten täysin kokonaisvaltaista poistumista lapsen elämästä, esimerkiksi biologisen vanhemman toimesta. Ajatus läheisen aktivoinnista lähtee joskus myös muulta läheisverkostolta, ja sosiaalityöntekijää painostetaan saamaan läheinen takaisin lapsen elämään. Sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa hämmentyneitä siitä, miten yksin lapsi on jätetty läheisverkoston toimesta. Huolta on etenkin pian täysi-ikäisten nuorten puolesta, joilla ei ole ketään ihmistä lähellään. Tällöin esiin nousevat muut sosiaaliset verkostot kuten suhteet jälkihuollon ohjaajiin ja laitoksen työntekijät. Läheisverkoston katoamiseen ei löytynyt mitään yhtä ainutta selitystä, vaan syytä on monenlaisia. Sosiaalityöntekijät ovat toimeettomia siinä tilanteessa, jos läheinen päättää häipyä lapsen elämästä, koska sosiaalityöntekijän toimet ovat aktivoinnin osalta hyvin rajalliset. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että toisinaan kadonneita läheisverkostoja on mahdotonta saada aktivoitua, koska ilman kontaktia yhteistyötä tai aktivointia ei synny. Katoamiseen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi läheisten muutot, sairaudet tai kuolema.

”Ja sitten hävis käytännössä myöskin elikkä hän ryhty elämään sitä ihan omaa elämäänsä siis tää äiti, joka oli vaatimalla vaatinut, ett lapsi on kotiutettava pe-

ruskoulun loppuun mennessä... hän oli tyytyväinen lapsen olemiseen, mutta totesit vaan, että hän elää nyt omaa elämäänsä, etteihän tää ei enää oo hänen juttunsa.” (14)

”Ja se on siis tosi esimerkiksi tällä mummolla.. Lapsi kävi siellä niin paljo, kun mummo jakso häntä pitää ja hän oli välillä sairaalassa ja sitten ei ollu lapsella mitää paikkaa mihin mennä.” (15)

Suurin aktivointityö aineistossani koskee lapsen biologisia vanhempia. Osassa tapauksista vanhemmat eivät ole juuri missään vaiheessa olleet lapsensa elämässä mukana, jos lapsi on sijoitettu vauvaikäisenä. Vanhempien katoaminen ympäriltä on myös joissakin tapauksissa ollut juuri se yksi iso syy sijaishuollolle. Vuorovaikutuksen rakentuminen lähtee tällöin aivan alusta varsinkin, jos välissä on jo vuosia, joten biologinen vanhempi voi olla ihan täysin vieras lapselle. Tässä huomioidaan etenkin lapsen ikä, ja miten kauan lapsi on ollut sijaishuollossa.

”Jos lapsi on asunut pääosan elämästä kuitenkin muualla kuin äitinsä kanssa. Äiti on kuitenkin sitten vieras ihminen ja ylipäättänsä aika paljon se kiintyminen ja sosiaaliset jutut. Nehän ihan muihin ihmisiin ne suhteet olemassa.” (27)

”Me ei voida kuitenkaan sitä hänen puolestaan tehdä, eikä alkaa sitä mitenkään pakottamaan, eikä sillä tavalla onnistukaan. Et se voi jopa vaikuttaa päinvastaisella tavalla, jos me aletaan täältä painostaan tätä äitiä, jos hän ei oo siihen vielä valmis... Mutta tavallaan, mitä kauemmin aikaa menee tässä niin koko ajanhan se vaikeutuu. ” (29)

Ylipäättään jokaisessa aktivointitilanteessa sosiaalityöntekijäkään ei voi määräänsä enempää tehdä, vaan aktivoinnin kohteena oleva läheinen on itse tärkeässä roolissa. Toiset tarvitsevat enemmän kannustusta ja luottamusta työskentelyyn, jolloin lähentyminen lapsen kanssa tapahtuu samalla. Ajatuksena on, että aktivoinnin myötä läheinen itse olisi aktiivinen suhteessa lapseen. Sosiaalityöntekijät tukevat heitä, mutta he eivät voi tehdä tutustumistyötä läheisen puolesta ja houkutella jatkuvasti yhteydenpitoon. Muutoinkin ajatuksena on, että tutustuminen on tavoitteellisempaa ja kannattavampaa, jos läheinen todella itse haluaa olla läsnä lapsen elämässä. Lapselle läheisen osallistuminen lapsen elämään voi olla rikkaus, mutta vahingollisempaa voi olla, jos yhteydenpito katkeaa uudelleen. Aktivointia ei tarvitse suorittaa hätäisesti, vaan asioille

on annettava oma aikansa ja paikkansa. Usein se tarvitsee sopivan ajankohdan asian onnistumiselle. Tärkeää onkin huomata, millainen eteneminen on jokaiselle osapuolelle hyväksi.

Aktivointityö on pitkäjänteistä työskentelyä. Joskus vanhemman oma toive on tavata lasta sijaishuolto paikassa. Tähän tilanteeseen usein päädytään silloin, kun lapsen ja läheisen välit ovat uudelleen muodostumassa. Taustalla saattaa olla pidempikin jakso, jolloin lapsi ja läheinen eivät olleet nähneet toisiaan, joten kontaktia aletaan muodostaa vähitellen. Kontaktin uudelleen muotoutuminen mietityttää usein myös läheistäkin, eikä läheinenkään aina halua kiirehtiä asian suhteen. Osassa tilanteita lapsen ja läheisen välejä ei ole juuri ollenkaan ollut ennen sijoitusta, vaan heidän täytyy rakentaa aivan uudenlainen suhde olla yhdessä. Sosiaalityöntekijät *opastavat* läheisiä olemaan lapsen kanssa ja tutustumaan häneen (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 15).

”No täs on sillain tietysti, et sitä on ollut sitä yhteydenpitoa aika vähän lapsen ja isän välillä. Et siinä oli pitkä tauko silloin jossain kohtaa, kun he... he ei oo koskaan juurikaan asunut samassa perheessä. Et tota sit siinä oli oli ollut paljon poissa sen lapsen elämästä ja vähän tuli uudestaan lapsen elämään.”(21)

6 LÄHEISVERKOSTOJEN SÄÄTELYN PERUSTEET

6.1 Lapsen etu lähtökohtana

Lapsen etu on aina lastensuojelussa ensisijaisena perustana läheisverkoston läsnäoloa ajatellen, ja toimii samalla suuntaa-antavana lähtökohtana kaikissa sosiaalityöntekijän toimissa. Jokainen haastattelemani sosiaalityöntekijä puhui lapsen edusta säätelyn suurimpana perusteena. Kaikkien tapausten ja tilanteiden mukaan sosiaalityöntekijät perustelivat erikseen, mitkä toimet silloin ja siinä hetkessä kokivat lapselle olevan eniten eduksi. Monenlaisella ohjaamisella on pyritty siihen, että myös läheiset itse osaisivat katsoa asioita lapsen edun ja tarpeiden mukaisesti. Sosiaalityöntekijät kokivat joutuvansa usein tuomaan vahvasti lapsen näkökulmaa esiin eri toimijoiden kesken, koska se ei aina toteutunut muiden toimintatavoissa.

”Kyllä se raivaamista on ollut, mutta loppu hyvin kaikki hyvin. Nyt mä olen ihan kiitollinen, että ollaan tässä tilanteessa.” (9)

”Kyllä mä ihan pelkästään lapsen etua olen ajatellut.” (33)

Sosiaalityöntekijöiden täytyy tehdä kaikille osapuolille ymmärrettäväksi koko prosessin vaikutus sijoitukseen. Myös edellisillä tapahtumilla ja koko lapsen sijoitushistorialla on vaikutusta vaikutus säätelyyn. Sosiaalityöntekijöiltä velvoitetaan yleisesti kokonaisuuden huomioimista, eikä vain yksittäisen tilanteen mukaan toimimista. Vastuu sijoituksen sujumisesta on sosiaalityöntekijällä. Lastensuojelulaki määrittelee työntekijöiden toimintaa ja osan säätelyn perusteena on lastensuojelulain toteuttaminen. Säätelyllä sosiaalityöntekijä luo sääntöjä, joita kaikkien osapuolten tulee noudattaa. Säännöt perustuvat lastensuojelulakiin tai muuhun perusteita tuottavaan näkemykseen siitä, miten sijoituksen turvaamiseksi ja lapsen edun toteutumiseksi tulee toimia. Sosiaalityöntekijän kokonaisuuden hallintaan kuuluu tarkkailla voimavaroja, miten paljon lapsi voi pitää yhteyttä ja vieraillla läheisverkoston luona. Vierailujakaan ei voi lapsen arkeen mahtua liikaa. On tärkeää pohtia sijoituksen sen hetkistä kohtaa, kuten onko sijoitus vasta alkanut, ja tarvitseeko lapsi esimerkiksi enemmän aikaa kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan, koska lapsen tulee saada elää normaalia arkea sijaishuoltopaikassaan. Lapsella on oikeus saada asettua sijaishuoltopaikkaansa, mikä viekin itsessään oman aikansa. Lasta auttaa sijoituksen aikana se, että hän saa olla kiintynyt sijaisvanhempiansa ja biologisen vanhemman hyväksynnällä on tähän iso merkitys. (Kujala 2003, 41.) Toisinaan biologisten vanhempien kanssa tehdään pitkään työskentelyä

huostaanoton hyväksymisen parissa, jotta he kykenevät tukemaan lastaan. Näin sijoituksen turvaaminen on lapsen edun turvaamista. Liian usein tapahtuvat tapaamiset ja vierailut voivat sekoittaa lapsen arkea ennestään. Myöskin läheisten ailahtelevaisuus tapaamisten suhteen nähdään lasta rasittavana. Perutut tapaamiset, kuten myös myöhästymiset tai muutokset tapaamisissa vaikuttavat usein lapseen. Läheissuhteiden tarkoitus olisi kannatella lasta, eikä aiheuttaa hänelle hämmennystä, surua tai epätietoisuutta. Tämä on yksi tärkeimmistä näkökulmista, joilla sosiaalityöntekijät perustelevat toimintaansa.

”Nää alko kaikki siinä riiteleen. Lapsi jo vähän katos siitä keskustelusta, kun siinä alko äitikin jo tilittää tälle psykologille omaa elämäänsä.” (32)

”Meillä on siis ollut tosi hyvä yhteistyö, mutta se on nyt aikalailla kadonnut, että kyllä tässä on lapsen etua saanut moneen kertaan ajaa kyllä näillekin.” (34)

Toisaalta myös läheisten läsnäolossa on jotain pysyvää voimaa, joka saattaa vetää puoleensa pitkänkin sijaishuollon jälkeen. Sijaishuollossa eläneiden perhesuhteet näyttäytyvät toisinaan hyvin hämmentäviltä (Eronen 2012, 29; Collins, Paris & Ward 2008). Sosiaalityöntekijät kuvasivat joitakin perhesuhteita oudon symbioottisiksi. Näissä perhesuhteissa heräsi sosiaalityöntekijän näkökulmasta paljon huolta muun muassa huolenpidon suhteen. Tästäkin huolimatta kiintymyssuhde veti lapsia takaisin vanhempiensa puoleen sijaishuollon päätyttyä ja jälkihuollon aikana. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijät olisivat nähneet nuoren etuna aloittaa oma itsenäinen elämä, eikä palata heidän kehitystään ja olosuhteita vaarantavaan paikkaan.

Sosiaalityöntekijät nostivat esille haastavien, keskinäisten riitatilanteiden vaikutukset lapsiin. Läheisverkoston suora riitely tai huonot välit sijaishuoltopaikan kanssa aiheuttavat usein lapsen negatiivista reagoitua tilanteeseen. Yhdessä aineistoni läheisverkostosijoituksessa läheisten historiassa oli paljon selvittämättömiä asioita taustalla, jotka lopulta vaikuttivat hetkeksi sijoituksen aikana välien katkeamiseen. Tämä aiheutti surua lapselle, joka joutui myös kaiken keskellä tasapainottelemaan ja kantamaan surua läheisten katkenneista väleistä. Sosiaalityöntekijän selvittelyn avulla välit saatiin ainakin osittain paikattua ja kaikki toimimaan lapsen ympärillä. Yksi suurimmista säätelyn syistä onkin se, ettei lapsen tarvitse olla riitatilanteiden keskellä. Sosiaalityöntekijät kertoivat tällaisten tilanteiden esimerkiksi riitelyn läheisverkostosijoitustilanteessa aiheuttavan pohdintaa siitä, voiko lapsi jatkaa kyseisessä sijaishuoltopaikassa, koska silloin turvallisen sijoituksen merkitys ei välttämättä toteudu. Myös ei-läheisverkostosijoituksissa läheiset

raportoivat usein riitelyään sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijä pyrkii toimimaan näissä tilanteissa mahdollisimman puolueettomasti ja puuttumaan riitelystä silloin, kun riitelystä vaikuttaa lapseen. Lapsen on hyvä olla tietoinen lastensuojeluprosessiinsa liittyvistä asioista, mutta riitelystä, turhat lupaukset ja odotukset voivat vain tuottaa lapselle liikaa stressiä. Sen vuoksi läheisten oman elämäntilanteen tulee kuitenkin olla tasaista ja lasta tukevaa, että lapsi voi hyvin. Muutamassa aineistoni tapauksessa taustalla on ollut lapsen kaltoinkohtelua, hyväksikäyttöepäilyä sekä pahoinpitelytuomioita. Myös vanhempien elämäntilanteiden vaihtelevuus on lapsille kuluttavaa, vaikka lapset ovat sijaishuoltopaikassa. Aineistoni läheisillä oli taustalla päihteidenkäyttöä, joka vaikutti heidän arkeensa sekä lapsen kanssa yhteydenpitoon. Hyvin sujuvia tapaamisia tuetaan ja kannustetaan jatkamaan, kun taas vaikeimmat tilanteet saattavat johtaa rajoituksiin. Sosiaalityöntekijät kokivat, että läheisten aktivoinnissa lapsen etu toteutuu parhaiten lapsentahtisella aktivoinnilla. Vaikka sukulaisuussuhde sinänsä olisi nimellisesti todella läheinen, voi oma biologinen äiti tai isäkin olla lapselle täysin vieras, jos yhteyttä ei ole aiemmin ollut, joten sosiaalityöntekijä ajattelee vähitellen tapahtuvan tutustumisen usein olevan lapsen kannalta parempi. Lapsen syntynyttä kiintymyssuhdetta omiin biologisiin vanhempiinsa pyritään kannattelemaan. Myös läheisen työ ja muu elämä ohjaavat läheisverkoston yhteydenpitoa. Sosiaalityöntekijän toive on, että yhteydenpito lapseen on säännöllistä ja tasaista. Sosiaalityöntekijät kannustavat sellaisiin läheissuhteisiin, jotka antavat lapselle enemmän kuin ottavat.

”Pelkästään, kun näkee, että se on tavallinen hyvävointinen tyttö. Haasteensa sillä on tuollakin noin, mutta kauheen kivasti sijaisvanhemmat molemmat sen kans juttelee ja sitten nää on ihanat heidän omat lapset, et sinne on aina kiva mennä käymään ja oikeen semmonen kiva perhe ja näkee, et siellä on kaikki hyvin tytöllä, että sitä on halunnut pitää ykkösenä.” (35)

Sosiaalityöntekijät perustelivat läheisverkoston ohjaamista ja neuvontaa sillä, että he pystyvät mahdollistamaan läheisverkoston olemisen lapsen elämässä. Ohjauksen ja neuvonnan avulla yhteys pyritään säilyttämään, koska suurimmassa osassa tapauksista sosiaalityöntekijät näkivät läheisverkoston tuovan positiivisiakin asioita lapsen elämään. Samat perusteet pohjautuivat myös aktivointityöhön. Hetket läheisten kanssa nähdään todella merkityksellisinä lapselle. Puhuin edellisessä luvussa läheisverkoston vaihtelusta, joten merkityksellisenä nähtiin, että joku läheisistä on läsnä, vaikka vaihtelua heidän välillä syntyikin. Joku kannattelee lasta tietyn hetken, kun taas joku läheisistä toisen. On hyvä, että yhteys läheisiin pysyy asuinpaikasta huolimatta,

mikäli sille muut edellytykset ovat olemassa. Sosiaalityöntekijät kunnioittavat läheisten läsnäoloa, koska sieltä usein löytyi joku kantava voima lapselle.

”Et ne on ollut tärkeitä, niin että tää poika on halunnut sinne Uusia vuosia ja tämmöisiä sinne mennä, vaikka ne on ollut mummon kanssa kahdestaan.” (43)

Sosiaalityöntekijät arvostivat myös perheen tuomaa identiteettiä ja kulttuuria. Läheisverkoston kautta lapselle tulee tietous siitä, kuka hän on ja mistä hän tulee. Tämä ajatus sai sosiaalityöntekijöissä vahvistusta erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa on kyse vähemmistöön kuuluvan suvun kulttuurista tai uskonnosta, jolloin on koettu erityisen hyväksi se, että lapsi tietää oman kulttuurin ja oman sukunsa juuret. Uskonto ja oma kulttuuri nähdään lapsen sosiaalisena pääomana, jotka luovat lapsen omaa identiteettiä (Ruuskanen 2001, 35).

”Niin siis niin kyl mä varmaan voimavarana aattelen heti sitä oma äiti on aina oma äiti ja oma mummu on aina oma mummu niin ku ihan sellasenakin, että tää tyttö tietää, kuka hän on ja mistä tulee ja näkee vaikka hän asuu muualla voidaan silti olla niin ku paljon tekemisissä ja hyvissä väleissä. Jotenkin sitä omankin perheensä ja suvun juttua saa siihen omaan kasvuunsa.” (36)

”On varmasti iso voimavara ja kun ajattelee kehitykselle niin oma isä on aina se oma isä.” (47)

”Ja myös nyt se isä kun se on alkanut niin ku kun isälle on sanottu, että mitä sen pojan kanssa olis hyvä puuhastella niin kun poika aina vaan niin kun tietokoneella, kun isä sanoo, että hänkin tykkää olla tietokoneella ja pelata pelejä, niin muutakin voi jalkapalloa pelaamaan tonne.” (4)

Läheisverkoston voimaannuttava vaikutus ei kuitenkaan pätenyt kaikissa aineistoni tapauksissa, vaan niillä nähtiin päinvastaisesti olevan haitallinen vaikutus lapsen etuun ja sijoitukseen. Vaihdevuodet vaativat sosiaalityöntekijältä muuntautumiskykyä sekä edellytyksiä nopeisiin päätöksiin. Sosiaalityöntekijät kokivat mielialan vaihtelujen olevan yhtenä haasteena yhteistyössä, koska yhteisesti sovitut säännöt ja suunnitelmat saattoivat muuttua tai rikkoontua, eikä läheis-

verkosto kyennyt aina pitämään sovitusta kiinni. Näin ollen läheisten toiminnan vaikutus näkyi negatiivisena. Yhdessä aineistoni tapauksessa lapsi oli kotiutumassa vanhempansa luokse, mutta yhtäkkiä selvisikin, että vanhempi on vahvasti päihderiippuvainen. Sosiaalityöntekijät kokivat joutuvansa pitämään tuntosarvet jatkuvasti pystyssä, jotta kykenevät huomioimaan tällaiset tilanteet mahdollisimman nopeasti. Tällöin sosiaalityöntekijöiden täytyy pohtia uusi lähestymistapa, miten asian suhteen edetään. Huolena on, ettei läheisverkostosijoituksissa tai tapaamisissa pystytä läheisten kesken rajaamaan lapselle läheistä henkilöä pois, eikä sosiaalityöntekijällä ole aina kaikissa tilanteissa varmuutta ja luottamusta rajaamisen onnistumiseen läheisten kesken. Läheisverkostoissa on esiintynyt peittelyä ja tilanteita, jotka ovat olleet lapsen edun vastaisia, joten rajaamista ja tilanteen selkiyttämistä ollaan perusteltu lapsen edun toteutumattomuudella.

”Äidin kohdalla ei voi puhua voimavarasta ollenkaan.” (46)

”Ymmärtääkö äiti sitä lasten niin ku näkökulmaa. Ja se nyt tuli aika selväks ei ymmärrä. Elikkä siis äidillä ei oo kykyä mennä lapsen asemaan siis kenenkään lapsen asemaan.” (19)

6.2 Lapsen ja läheisten oma säätely

Tilanteiden säätely ei ainoastaan rajoittunut sosiaalityöntekijöiden toimiin, vaan myös läheiset sekä lapsi itse toimivat säätelijöinä esimerkiksi yhteydenpitoon liittyvissä tilanteissa. Lapsen omaa säätelyä ei voi ajatella pelkästään lapsen etuun perustuvaksi, vaan ennemminkin lapsen omana näkemyksenä ja toiveena. Lapsilähtöiseen sosiaalityöhön liittyy lapsen oman mielipiteen selvittäminen esimerkiksi ihmisistä, joita lapset toivovat osaksi elämäänsä. Lapsen täytyy saada itse osallistua määrittelyyn, keitä hänelle läheiset ihmiset ovat, ja keitä hän haluaa tavata. (kts. myös Koisti-Auer 2008.) Sosiaalityöntekijä kuuntelee lapsen ajatuksia, mutta kuitenkin viime kädessä työntekijä päättää, vastaako lapsen oma näkemys hänen etuaan. Joskus lapsi saattaa täysin kieltäytyä menemästä jonkun läheisen luokse, eikä häntä voida siihen pakottaa.

”Mitä oon lapsen kanssa jutellut siitä isän tapaamisesta, niin hän ainakin mulle on ilmaissut, että on ollut tyytyväinen niistä ja ne ollut ihan hyvin ne on mennyt.” (22)

”Hän ei halua tavata äitiä eikä enää nyt myöskään mummua. Et mummu on tän jälkeen kerran yrittänyt mennä tapaan sitä tyttöä sinne, mutta tyttö oli heti sanonut, että hän ei halua jutella.” (31)

Myöskään lasten ja heidän biologisten vanhempien ajatus yhteydenpidosta muuhun läheisverkostoon ei aina kohdannut. Lapsen toiveena oli esimerkiksi muutamassa aineistoni tapauksessa saada sukulaisia osaksi elämäänsä, mutta vanhemmilla ei yhteydenpitoa sukulaisiin ole ollut ollenkaan, tai ne ovat aikojen saatossa katkenneet. Myöskin katkenneiden tai täysin puuttuvien läheissuhteiden kanssa sosiaalityöntekijän tulee miettiä, kenen ja millainen yhteydenpito on lapselle hyväksi, sekä miten läheissuhdetta lähdettäisiin rakentamaan. Aineistoni tapauksissa vanhempien ehdottomia kieltoja tai toiveita sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan kokeneet tarpeelliseksi olla noudattamatta, vaan heidän toiveet otettiin pääsääntöisesti huomioon. Aktivointiin liittyvää toimintaa perustellaan myös jonkun toisen läheisen toiveella. Sosiaalityöntekijä kartoittaa sitten toiveesta, millainen suhde lapsella tähän läheiseen on.

Läheiset, etenkin vanhemmat, säätelevät toisinaan itse tapaamisia tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijöiden puolesta yhteydenpidon olisi mahdollista olla tiivistäkin. Tällöin läheinen rajaa itse omilla ehdoillaan kehyksen hänen ja lapsen yhteydenpidolle. Työ toimii yhtenä rajaavana tekijänä, joka luo omat haasteensa yhteydenpidolle, eikä läheinen kyennyt tai halunnut sitoutua säännöllisiin tapaamisiin, vaan tapaamiset sijaishuollossa olevan lapsen ja läheisen välillä olivat satunnaisia. Näissä tapauksissa läheiset kokevat elävänsä omaa elämäänsä toisaalla, eivätkä ole kokeneet tarvetta säännölliselle yhteydenpidolle. Usein näissä tapauksissa läheisillä on vahva luotto siihen, että lapsesta huolehditaan sijaishuoltopaikassa hyvin ja lapsen on hyvä siellä olla, joten eivät koe tarvetta pitäytyä säännöllisesti lapsen elämässä.

6.3 Muut tekijät ja työhön liittyvät perustelut

Säätelyn perusteeksi ilmeni sosiaalityöntekijöiden puheissa muita erilaisia tekijöitä. Säätelyä perustellaan yleisesti kaikkien *turvallisuuden* takaamisella. Esimerkiksi tilanteissa, joissa neuvotteluja pidetään erillään tai päädytään muihin turvatoimiin, tilanteen taustalla on neuvottelujen tekeminen kaikille osapuolille turvalliseksi. Aineistossani on tilanteita, joissa läheiset ovat olleet uhkaavia sosiaalityöntekijöitä kohtaan esimerkiksi sanallisen uhkailun muodossa. Yksi aineisto-

ni läheisistä oli saanut tuomion väkivallasta työntekijöitä kohtaan, joten neuvottelujen järjestämisessä turvallisuus on erittäin tärkeä asia huomioida. Myös sanallinen uhkailu tulee ottaa vakavasti. Neuvottelujen erikseen pitäminen perustuu lapsen edun ja turvallisuuden lisäksi myös *asioiden sovittavuuteen*. Tilanteet eivät riitojen keskellä etene, eikä asioita saada keskusteltua tarpeeksi hyvin riitaisissa neuvotteluissa.

Läheisverkostosijoituksissa sosiaalityöntekijät pohtivat, ettei läheisille ole useinkaan järjestetty riittävää valmennusta sijaisvanhemmuudesta. Sosiaalityöntekijät näkivät tämän vaikuttavan ohjauksen tarpeeseen ja yleisesti sijaisvanhempana toimimiseen, koska heillä ei ollut ennestään kokemusta sijaisvanhemmuudesta. Sosiaalityöntekijät perustelivat näissä tapauksissa tiedon puutetta sijaishuoltoon liittyvistä asioista, mikä aiheutti sosiaalityöntekijöiden ohjauksen tarpeen. Valmennuksen vähäisyys näyttäytyi sosiaalityöntekijöille suurena työsarkana, koska lähtökohdat sijoitukseen ovat usein muutoinkin haastavat. Läheisillä on tietoa lapsesta ja hänen historiastaan, mutta se ei useinkaan riitä, vaan vastapainona täytyisi olla tietoa sijaisvanhemmuudesta. Sen vuoksi ohjaus ja neuvonta sijaishuoltoaikana vaativat työntekijöiltä enemmän aikaa läheisverkostosijoituksissa.

”Yllättävän harvat näistä minun läheisverkostosijoituksistani on saaneet kunnollista valmennusta. Tässä oli, että kerran tai kaksi oltiin kotikäynti tehty ja se ei minusta riitä, että tää oli minusta kova puute.” (8)

Ohjaamis- ja rajaamistilanteissa säätelyä perustellaan myös sijaisvanhempien jaksamisella, mikä sinänsä liittyy lapsen etuun yleisesti, mutta sen lisäksi yhdistettynä työtään sijaisvanhempina tekevien ihmisten jaksamiseen muutoinkin. Ei ole tarkoituksenmukaista, että sijaisperheet väsyvät liikaa sijoituksen aikana. Läheisverkoston haastavuus ja sijaishuoltopaikan häirintä aiheuttavat toisinaan sijaisvanhempien väsymisen ohella sosiaalityöntekijöille pohdinnan sijaishuoltopaikan vaihdosta perheestä laitokseen. Esimerkiksi haastavassa tilanteessa läheisverkoston yhteistyökyvyttömyys on johtanut lapsen sijaishuoltopaikan valintaan perhesijoituksen sijasta laitokseen. Sosiaalityöntekijät kokevat laitoksen pystyvän puitteiltaan vastaamaan paremmin haastavan läheisverkoston käyttäytymiseen, kun taas yhteen perheeseen verkoston toiminta voi olla liian painostavaa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassani olen tarkastellut sijaishuollossa olevien lasten läheisverkostoja, sekä milloin ja miten sosiaalityöntekijät säätelevät verkostoja. Toiminta läheisverkoston kanssa on moniulotteista ja vaihtelevaa. Sosiaalityöntekijöiden tekemää säätelyä kuvastavat hyvin sanat monipuolisuus ja yksilöllisyys. Jokaiseen tilanteeseen pyritään löytämään juuri siihen hetkeen paras vaihtoehto ja ratkaisu. Jo yhden lapsen kohdalla tapahtuu useita erilaisia säätelytilanteita. Valtaosa säätelystä toteutetaan ohjauksen ja ylläpidon kautta, mutta toisinaan tarvitaan voimakkaampaa puuttumista. Rajoitukset toimivat äärimmäisinä säätelytoimenpiteinä turvaamassa lapsen etua.

Huostaanotettujen lasten läheisverkostot ovat monimuotoisia, joten läheisten läsnäololla on useita eri ulottuvuuksia. Lapsen sijoitus ei tarkoita vanhempien tai muiden lapselle läheisten ihmisten syrjäyttämistä lapsen elämästä, vaikka väliintulo perhe-elämään on jo huostaanoton myötä tapahtunut. Lasten ja vanhempien suhteet eivät kuitenkaan ole lastensuojelun kontekstista katsottuna ongelmattomia, ja sen vuoksi läheisverkoston läsnäoloa on joskus säädeltävä erilaisin rajoituksin tai läheisiä on kannustettava yhteydenpitoon lapsen kanssa. Lapsen etu toimii keskeisimpänä säätelyn määrittäjänä. Erinäiset syyt ovat johtaneet huostaanottoon jo alunperin, joten kaikilta osin kotiympäristö ei ole ollut lasta tarpeeksi tukeva ja lapsen hyvinvointia takaava. Vanhempi ei ole esimerkiksi pystynyt huolehtimaan lapsen perustarpeista. Lapsen vanhempien lisäksi päihteisiin tai muuhun elämänhallintaan liittyviä ongelmia saattaa esiintyä jo useammassa sukupolvessa, mikä osaltaan vaikuttaa vanhempien ohella myös muiden läheisten läsnäoloon. Kuitenkin lähtökohtana on se, että lapsi voi sijaishuollon aikana pitää yhteyttä omiin läheisiinsä, jos läheisillä on tahtoa olla lapsen elämässä edelleen mukana.

Tässä tutkimuksessa läheissuhteet rajoittuivat lähes kokonaan sukulaisuussuhteisiin. Aineistoni lapsilla ei ollut juurikaan ennen sijoitusta sukulaisuussuhteita ylittäviä verkostoja, jotka luokiteltaisiin lastensuojelulain kontekstista lapsen läheisiksi suhteiksi. Ainoastaan lapsen kummit kuuluivat verkostoihin sukulaisuussuhteiden lisäksi. Vanhemmat tai tarkemmin ottaen huoltajat ovat luonnollisesti ensisijaisia toimijoita lapsen elämässä viranomaistahojen ohella, mutta myös muita läheisiä on tärkeä kuulla, mikäli heillä on tiivis suhde lapseen. Kuitenkin pääasiassa vanhempien kanssa sovitaan lapsen liittyvistä asioista.

Yhteistyöhön sosiaalitoimen kanssa vaikuttaa moni asia. Myös Laakson (2009) tutkimuksessa esille nousevat vanhempien moninaiset tilanteet, ja niiden vaikutus lapsen sijoitukseen. Osa vanhemmista vastusti sijoitusta, ja toiset taas olivat itse olleet aktiivisia saadakseen lapsensa sijoitukseen. Näillä kaikilla asioilla on usein vaikutusta yhteistyöhön. Kokemuksia, kohtaloita ja sijaishuollossa elämiseen johtaneita syitä on lähes yhtä monta kuin on lapsia sijaishuollossa ja nämä aikaisemmat tilanteet näkyvät sekä vaikuttavat arjessa. (Emt., 140.) Huostaanotto on jo itsessään suurin interventio lapsen läheissuhteisiin. Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010, 8) osuvat asian ytimeen mainitessaan huostaanoton olevan yksilöllisesti merkittävä tapahtuma, jonka vaikutukset ulottuvat pitkälle aikuisuuteen tai jopa vanhuuteen. Tämä tekee sosiaalityöntekijöille päätöksenteosta entistä haastavampaa, koska päätöksillä voi olla hyvin kauaskantoiset seuraukset. Jokainen päätös voi vaikuttaa lapsen loppuelämään ja jokainen asiakkuus sekä tilanne ovat yksilöllisiä ja ainutlaatuisia. Sosiaalityöntekijät pyrkivät löytämään sopivat ratkaisut kaikkiin tilanteisiin. Erilaisista asiakkuuspoluista huolimatta aineistostani löytyi yhtäläisyyksiä säätelyn suhteen.

Sosiaalityöntekijän valinnoilla on suuri merkitys lapsen sijoituksen kulkuun, joten valintoja ja päätöksiä on harkittava tarkkaan. Säätelyn keinot ovat hyvin erilaisia ja niitä käytetään aloittaen lievemmästä työskentelystä tarvittaessa tiukempaan sääteelyyn. Tavanomaisempia ovat ohjaukselliset toimintamuodot, mutta noin puolessa tapauksistani on jouduttu jossain vaiheessa käyttämään rajoittavia toimintatapoja. Ainoastaan yhdessä tapauksessa rajoittamistoimenpiteet toistuivat useamman vuoden ajan säännöllisesti. Kaikissa tapauksissani oli nähtävissä ainakin hetkellisesti tasaisempi sijoitusvaihe läheisverkoston toiminnan osalta, jolloin säätelynä toimivat ylläpidon ja kontrollin menetelmät. Noin puolessa tapauksissa suhteisiin kannustaminen nostettiin läheisverkoston suhteen jonkun läheisen osalta oleelliseksi toiminnaksi. Aktivointi koski niin isää kuin äitiä sekä muita sukulaisia. Sosiaalityöntekijöiden jatkuva yhteydenpito koko läheisverkostoon on usein ajankäytön kannalta mahdotonta varsinkin suurten verkostojen kohdalla. Kuten jo aineistonikin osoitti, lasten verkostot ovat väkimmäältäään hyvin erilaisia. Toisilla lapsilla on useita läheisiä, kun taas osalla lapsista ei ole juurikaan omia verkostoja. Tietynlainen tasapuolisuus eri toimijoiden kesken aiheuttaa vähiten ristiriitatilanteita.

Lastensuojelussa päätöksenteko on jatkuvaa toiminnan arviointia. Toisinaan sosiaalityöntekijän täytyy tehdä ratkaisuja yllättävän nopeallakin tahdilla, kun taas joskus tilannetta on mahdollista seurata kauemmin. Riitta Laakso (2009, 207-208) pohtii väitöskirjassaan, pitäisikö kontrollin ja rajoitusten sijasta puhua lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta, lapsesta huolehtimisesta tai lasten

suojelusta. On asioita, jotka kuuluvat lapsesta huolehtimiseen ja asioista, jotka normittavat vanhemmuutta. Koko lastensuojelutyö tähtää lapsen hyvinvointiin, ja kaikki sosiaalityöntekijöiden toimet kohdistuvat lapsen parhaaseen. Johanna Hurtig argumentoi lastensuojelutyön ja –instituution yhteiskunnallisen ja inhimillisen kiinnostavuuden piilevän osaksi sen ristiriidoissa. Perheeseen ja läheissuhteeseen liittyvät kysymykset koskettavat meitä kaikkia ja jokaisella on niistä omakohtaista kokemusta. (Emt., 2003, 10.)

Huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi ja biologisten vanhempien vointi voi muuttua parempaan suuntaan. Läheissuhteiden säätely varsinkin biologisten vanhempien kanssa määrittyi ja punoutui hyvin tarkasti vanhempien sen hetkiseen tilanteeseen. Sosiaalityöntekijät olivat valmiita tekemään muutoksia esimerkiksi tapaamismäärässä, mutta muutoksia pyrittiin tekemään vähitellen. Näin on myös mahdollista seurata tapaamistiheyden muutosta pidemmältä ajalta, ja pysyykö vanhemman vointi hyvänä koko ajan. Huostaanoton syytä on lukuisia, ja ne eivät aina välttämättä kohdistu vanhemman toimintaan, vaan syynä voi olla esimerkiksi nuoren oma käytös. Jos vanhempi on itse toivonut apua, yhteistyö on hyvin erilainen verrattuna tahdonvastaiseen huostaanottoon.

Elämä sijaishuollossa voi pahimmillaan vaurioittaa sekä katkaista lapsen olemassa olevia suhteita tuomatta uusia korvaavia suhteita, mutta parhaimmillaan sijaishuolto voi vahvistaa lapsen sosiaalisten suhteiden verkostoa ja hänen luottamustaan muihin ihmisiin ja myös vanhempiinsa (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 16). Siksi olisi lasten kannalta tärkeää, etteivät aikuiset laittaisi lasta valitsemaan läheis- ja sijaishuollon tuomien suhteiden kesken, vaan kaikki voisivat yhdessä pitää lapsesta huolta. Tutkimukseni nostaa myös esille vertailun sijaishuollossa kehittyvien suhteiden ja läheisverkostosuhteiden välillä. Läheissuhteet näyttäytyvät teorian ja aineiston myötä tärkeinä ja ensisijaisina.

Läheissuhteiden teorioita tarkastellessa säätelyn perusteista nousi hyvin esille sosiaalisen pääoman teoriaan liittyen läheissuhteiden voimavarat lasten elämässä. Erityisesti kulttuuriset ja uskonnolliset seikat nousivat näkyviin pääomana lasta ajatellen. Nämä ovat tekijöitä, joita ei aina sijaisperheen valikoinnissa voida ottaa huomioon. Siksi läheisten on hyvä tuoda lapsen elämään myös omaa kulttuuritaustaa, joka vaikuttaa lapsen identiteettiin ja vahvistaa sitä.

Kiintymyssuhdeteoria näkyi tarkastellessa lasten suhteita biologisiin vanhempiin. Vaikka olosuhteet vanhempien kanssa olisivat olleet minkälaiset tahansa, kiintymys vanhempia kohtaan on

usein säilynyt. Esiin nousi myös turvattomia ja häiriintyneitä kiintymyssuhteen muotoja, jotka sosiaalityöntekijät kokivat ennemmin haitalliseksi lasta ajatellen. Jos sijoitus on tapahtunut aivan lapsen ensimmäisten vuosien aikana, ei kiintymyssuhdetta omiin biologisiin vanhempiin ole muodostunut ollenkaan. Kiintymyksen kohteena ovat tällöin esimerkiksi sijaisvanhemmat tai isovanhemmat. Kiintymys nostettiin esiin myös läheisverkostosijoituksen kohdalla lapsen kiintymyksenä sukulaisiinsa, joiden luona asuu.

Sosiaalisen verkoston teoria sen sijaan pitää vahvasti sisällään myös muut suhteet, eikä ainoastaan läheisverkostosuhteita. Kuten jo aiemmin totesin, ihmisellä on koko elämänsä ajan voimakas tarve läheisiin ihmissuhteisiin (Laine 2005, 140). Läheisten läsnäolo voi olla lapselle voimaannuttava tai sitten päinvastoin kuormittava, pelkoa herättävä kokemus kuten Eronenkin (2013, 78) toteaa. Mielestäni tärkeänä tulisi pitää juuri niitä suhteita, jotka todella tukevat lasta ja hänen hyvinvointiaan luokittelematta tarkemmin kumpaankaan kategoriaan, koska läheisten läsnäolo voi olla lasta tukevaa tai huonossa tilanteessa myös lapsen hyvinvointia uhkaavaa. Tämä pitää yhtäläillä sisällään sekä vanhat läheissuhteet, että sijoituksen myötä syntyneet uudet suhteet. Mielestäni lapsen kehitystä tukevien läheissuhteiden ylläpitäminen on tärkein argumentti, koska silloin tuetaan lasta kasvamaan mahdollisimman tasapainoiseksi ja ehyeksi aikuiseksi. Sijaisvanhempien tuoma välittäminen voi luoda lapselle korjaavia kokemuksia. Näin sijaishuolto pystyy mahdollisesti puuttumaan jopa ylisukupolvisten ongelmien siirtymiseen lapselle. Mikäli läheisverkon ongelmat eivät mahdollista lapsen tasapainoista kehitystä, ei läheisverkostosijoituksia voida käyttää.

Yhteistyössä ja työskentelyssä verkostojen kanssa tulee aina huomio kiinnittää siihen, kenen etu on kyseessä. Etusijalla on aina lapsi, ei vanhemmat tai sosiaalityöntekijät. Tavoitteena läheisverkoston kanssa on mahdollisimman paljon lasta tukeva yhteistyö. Sosiaalityössä kumppanuussuhde nähdään ideaalisena pyrkimyksenä ja vaihtoehtona kontrollisuhteelle (Laakso 2009, 204). Peruslähtökohtana olisi, että myös läheisverkostot kykenisivät toimimaan lapsen edun mukaisella tavalla. Lapsen etu nouseekin tutkimuksessani ensisijaisena säätelyn perusteena esille, eikä juurikaan muita argumentteja muutamaa mainintaa lukuun ottamatta esiintynyt. Lapsi on näin ollen kaikessa sosiaalityöntekijöiden toiminnassa keskiössä. Sosiaalityöntekijät vastaavat lasten asemasta ja asioista, minkä vuoksi he keskittyvät lapsen hyvinvointiin. Yhteistyö vanhempien sekä läheisverkostojen kanssa koskee lapsen asioita. Huostaanotettujen lasten kanssa työskentely vaatii erityishuomiointia, koska lapsen tausta ja kokemukset on ymmärrettävä ja otettava

huomioon. Heidän kanssaan olemme hyvin haavoittuvaisuuden ja herkkyyden äärellä, koska nämä lapset ovat usein kokeneet kovia.

Vanhemmilla on oikeus omiin tunteisiinsa, vaikka ne olisivat negatiivisia. Aineistoni perusteella vanhemmilla ei ole aina kykyä ja halua ymmärtää huostaanottoon johtaneita syitä, minkä vuoksi huostaanotto herättää lähinnä katkeruuden tunteita. Lisäksi ulkopuolisuuden tunne oman lapsen asioissa johtaa usein negatiivisiin tunteisiin. Silti vaikeissakin tunteita herättävissä tilanteissa pitäisi kyetä ajattelemaan lapsen parasta. Näihin asioihin sosiaalityöntekijän täytyy puuttua lapsen edun nimissä sääteleyllä, koska lasta ei voi kuormittaa vanhemman omilla tunteilla. Aineistossani sosiaalityöntekijät totesivat, että olisi hyvä, jos vanhemmilla olisi lisäksi omia tukitahoja tai muita verkostoja näiden asioiden käsittelyyn.

Biologisen vanhemman ei tarvitse kilpailla sijaisvanhemman kanssa lapsesta, vaan molemmat ovat lapselle tärkeitä (Kujala 2003, 44). Vanhemman mukaanotto ja tiedottaminen lapsen asioista on äärimmäisen oleellista. Yhtenä tärkeänä ylläpidon muotona sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa esille nousi vahvasti tiedon välittäminen lasten ja läheisten välillä. Sosiaalityöntekijä myös ylläpitää mahdollisuuksien mukaan tiedotusta läheisistä. Läheisverkoston vaatimukset ja odotukset kohdistuivat hyvin vahvasti yhteydenpitoon lapsen kanssa.

Käytännössä yhteistyö läheisverkoston kanssa on hyvin vaihtelevaa. Jo yhden läheisverkoston sisällä on jatkuvia muutoksia. Ajoittain yhteistyö onnistui hyvin, mutta joinakin hetkinä se saattoi olla hyvin ongelmallista, jolloin toimintaa säädeltiin. Väillä saavutettiin yhteistyössä tasapaino, jota aineistossa kuvattiin muun muassa ”neutraaliksi tilaksi”. Yhtäkkiä läheiset saattoivat kadota lapsen tavoittamattomiin. Yhteydenpito lapsen ja läheisverkoston välillä nousi aineistossani esille suurimpana työnsarkana sosiaalityöntekijöiden ja läheisverkoston välille. Hyvä yhteistyö nähtiin lapsen etua edistäväksi ja sosiaalityöntekijöiden toiveena olikin jokaisessa tapauksessa yhteisen suunnan löytäminen. Yhteistyön ongelmat vievät paljon sosiaalityöntekijän aikaa ja energiaa pois muusta työskentelyajasta lapsen kanssa.

Lähiverkostosijoitukset nousivat tutkimuksessani esiin yhtenä jatkuvaa ohjausta sekä tilanteisiin puuttumista vaativana asiana. Usein ongelmalliset ihmissuhteet vaikuttavat vahvasti koko läheisverkostosijoituksiin ja niiden onnistumiseen. Ulkopuolisen sijaisvanhemman on helpompi pysyä kauempana ja neutraalimpana ristiriitatilanteissa. Ongelmien taustalla on usein loukkavaa ja kärjekästä kielenkäyttöä sekä mustasukkaisuutta. Lisäksi taustalla saattaa olla vanhoja

asioita hiertämässä, joista sosiaalityöntekijöillä ei ole ennalta tietoa. Esiin nousevat myös sijoitukseen johtavat motiivit. Esimerkiksi syyllisyys, halu auttaa ja tunne siitä, että lapsen täytyy pysyä omiensa luona, saa läheisverkoston päättämään sukulaissijaisvanhemmuuteen, vaikka kyky ja jaksaminen eivät olisikaan riittävät. Haastatteluissani nousi esiin tärkeänä huomiona myös sukulaissijaisvanhempien vähäinen koulutus haastavaan työhön. Läheisten rajaaminen on usein hankalaa, koska kielteinen päätös sukulaiselle on usein tunneperusteisesti mahdotonta. Näin läheisverkosto mielestäni voi vaikuttaa myös yllättävän vahvalla tavalla sijoituksen kulkuun. Toisinaan laitossijoitukseen voidaan päätyä siitäkin syystä, että lapsen läheisverkosto koetaan perhesijoitukselle liian haastavaksi. Näin ollen lapsen oma tilanne ja tarpeet eivät toimi ainoana määrittäjänä sijaishuoltopaikalle, vaan myös läheisverkoston tilanne ja taustat on otettava huomioon.

Sosiaalityöntekijät näkivät läheisverkoston kanssa työskentelyssä eduksi sen, että sama sosiaalityöntekijä vastaa lapsen tilanteesta. Vaihtuvuuden koettiin muun muassa heikentävän yhteistyötä läheisverkoston kanssa ja lasten historian tunteminen nähtiin hyötynä päätöksenteossa. Läheisverkostolle oli helpompi perustella päätöksiä aikaisempien tapahtumien perusteella, kun aikaisemmat tilanteet olivat jo tuttuja. Lisäksi avoin ja toimiva yhteistyö sijaishuoltopaikan kanssa helpottaa osaltaan sosiaalityöntekijän säätelyä, koska sijaishuoltopaikat ovat sosiaalityöntekijöiden lisäksi lapsen läheisten kanssa yhteistyössä. Parhaimmillaan läheisten ja sijaishuoltopaikkojenkin yhteistyötä voi kutsua kumppanuussuhteeksi (kts. Laakso 2004). Toimivan perustan luova hyvä työskentelysuhte sijaishuoltopaikan ja sosiaalityöntekijän välillä. Näin sosiaalityöntekijä voi luottaa sijaishuoltopaikan toimintaan myös työskentelyssä läheisten kanssa. Hyvin toimivassa kokonaisuudessa sosiaalityöntekijä määrittää raamit toiminnalle päätöksillään, mutta sijaishuoltopaikka ja läheiset voivat sopia asioista tarkemmin raamien sisällä keskenään. Sosiaalityöntekijät nostivat tutkimuksessani esille ohjauksen säätelykeinona erilaiset verkostotyöskentelymenetelmät, ja niiden kautta saadun hyödyn esimerkiksi ristiriitatilanteissa. Ratkaisu tilanteeseen voi löytyä lapsen oman verkoston sisältä, kuten lapsen sijoituspaikka läheisverkostossa.

Tutkimukseni nosti esiin lisäksi pohdinnan ja jatkotutkimustarpeen sijaishuoltomuodon vaikutuksesta läheissuhteisiin. Sosiaalityöntekijöiden huoli nousi esiin lähinnä laitoshoidon sijoitettuja lapsia kohtaan, joilla hoitomuotokaan ei tarjoa välttämättä pysyviä ihmissuhteita, ja joiden läheissuhteetkin tutkimuksessani olivat vähäisiä. Omien huomioideni lisäksi Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010, 16) toteavat perhehoidon näyttävän mahdollistavan ihmissuhteiden pysyvyyden laitoshoidoa paremmin. Etenkin laitoksessa olevan lapsen yksinäisyys mietitytti so-

siaalityöntekijöitä. Toisena mahdollisena jatkotutkimusaiheena aineistoni pohjalta nousi esiin sijaishuollossa olevien lasten isovanhempien rooli. Ainoastaan yhdessä aineistoni tilanteessa isovanhempi toimi sijaisvanhempana, mutta isovanhemmat nousivat vahvoiksi toimijoiksi lasten elämässä. Tutkimusta on tehty jonkin verran isovanhemmista sijaisvanhempina, mutta muutoin isovanhempien roolia on hyvin vähän tutkittu. Tämä sopisi hyvin jatkotutkimusaiheeksi Pro gradu –tutkielmalleni.

Käytäntötutkimus osoittautui tässä työssä antoisaksi metodiksi. Yhteistutkijuus ja keskustelujen avoin dialogi sosiaalityöntekijöiden kanssa loi syvyyttä tutkimukselleni. Käytäntötutkimuksellinen ote tuotti sosiaalityöntekijöille uusia näkökulmia työhönsä sekä reflektiota omaa toimintaansa kohtaan. Tapauksien ja tilanteiden pohtiminen yhdessä työntekijöiden kanssa kehitti minun ammatillisuuttani sekä mahdollisuutta tuottaa uutta lastensuojelutyötä koskevaa tietoutta.

LÄHTEET

Arkimies, Kirsikka (2008) *Terveisiä sijaisperheestä. Yhdessä lapsen parhaaksi*. Helsinki: Gummerus.

Atwool, Nicola (2013) Birth Family Contact for Children in Care: How Much? How Often? Who With? *Child Care in Practice* 19 (2), 181–198.

Bardy, Marjatta (2013) *Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta*. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos*. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 49–83.

Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) *Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöön*. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos*. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 13–42.

Brown, Stephanie & Cohon, Don & Wheeler, Rachel (2002) African American Extended Families and Kinship Care: How relevant is the foster care model for kinship care? *Children and Youth Services Review* 24 (1), 55–79.

Collins, Mary Elizabeth & Paris, Ruth & Ward, Rolanda L (2008) The permanence of family ties: Implications for youth transitioning from foster care. *American Journal of orthopsychiatry* 78 (1), 54–62.

Dillon, Jo (2016) Participation in child protection: A small-scale qualitative study. *Qualitative Social Work* 2016 15 (1), 70–85.

Ellonen, Noora & Korkiamäki, Riikka (2006) *Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina*. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 221–249.

Eronen, Tuija (2012) *Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista*. Acta Universitatis Tamperensis 1713. Tampere: Tampereen yliopisto.

Eronen, Tuija (2013) *Viisi vuotta huostaanotosta*. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4. THL: Helsinki.

Font, Sarah A. (2014) Kinship and nonrelative foster care: The effect of placement type on child well-being. *Child Development* 85 (5), 2074–2090.

Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhemurroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) (2006) Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hall, Christopher & Slembrouck, Stef (2009) Communication with parents in child welfare: skills, language and interaction. *Child and Family Social Work* 14, 461–470.

Hakkarainen, Pirjo & Koisti-Auer, Anna-Liisa (2006) Pride-kouluttajan opas. Pesäpuu ry. http://www.pesapuu.fi/media/uploads/dokumentit/pride/pride_paivitykset_300608/etulehti_pride_koulopas_260608.pdf Viitattu 10.11.2015.

Hautamäki, Airi (2011) Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden häiriintyminen. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 13–66.

Heino, Tarja & Korhonen, Liisa & Possauner, Monika (2004) Läheisneuvonpito. Teoksessa J.P. Roos (toim.) Huostaanottokirja. Kopijyvä Oy, Jyväskylä, 54–73.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 52–75.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 198–213.

Heinonen, Hanna & Hoikkala, Susanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Hiitola, Johanna (2015) Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa. Tampere: Tampere University Press.

Holland, Sally (2009) Listening to Children in Care: A Review of Methodological and Theoretical Approaches to Understanding Looked after Children's Perspectives. *Children & Society* 23, 226–235.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitas Lapponiesis 60.

Hyypä, Markku T. (2011) Elinvoimaa yhteisöstä. Tieteessä tapahtuu 8, 15-18.

Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Helsinki: Väestöliitto.

Kataja, Kati & Ristikari, Tiina & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. Yhteiskuntapolitiikka 79 (1), 38–54.

Ketola, Jari (2008) Perhehoito ennen ja nyt. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Sijoita perheeseen: perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Juva: Ps-kustannus, 15–26.

Kiraly, Meredith & Humpreys, Cathy (2015) Parental contact with children in kinship care. Child & Family social work 20 (1), 106–115.

Kivistö, Jaana & Hoikkala, Susanna (2015) Syntymäperheiden ja läheisverkoston kanssa työskentely sijoituksen aikana – Nuorten näkökulma. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2008) Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Kujala, Virpi (2003) Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet : sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sininauhaliitto: Helsinki.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Acta Universitatis Tamperensis; 1444. Tampere: Tampere University Press.

Lahtinen, Pia (2013) Lapsi tarvitsee läheisiään. Pesäpuu lehti 3-4, 18–20.

Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus.

Landy, Sarah & Menna, Rosanne (2006) Early intervention with multi-risk families. An integrative approach. Baltimore: Brookes.

Lastensuojelun käsikirja/Huoltajan oikeudet sijaishuollon aikana (2016) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/huoltajan-oikeudet-sijaishuollon-aikana>. 15.7.2016.

Lastensuojelun käsikirja/Huostaanotto (2016) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>. Viitattu 2.3.2016.

Lastensuojelun käsikirja/Mitä lastensuojelu on? (2016) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu> Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 1.2.2016.

Lastensuojelun käsikirja/Työskentely vanhempien ja läheisten kanssa (2016) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/tyoskentely-huostaanottovaiheessa/tyoskentely-vanhempien-ja-laheisten-kanssa>. Viitattu 27.6.2016.

Munro, Eileen (2008) Effective child protection. London: Sage Publications.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. http://www.socca.fi/files/289/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf. Viitattu 28.4.2015.

Myllärniemi, Annina (2007) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Helsinki: Soccan ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja 7. http://www.socca.fi/files/90/Lastensuojelun_perhetyo_ammattikaytantona.pdf Viitattu 4.11.2015.

Nikander, Pirjo (2010) Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 432-445.

Nurminen, Kirsi-Marja (2012) Läheisverkostosijoitukset kasvussa. Perhehoito 2, 8–11.

- O'Sullivan, Terence (2011) Decision-making in social work. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino. 65–82.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järjkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Pelkonen, Tarja (2013) Kertomuksellinen tutkimus perhehoitoon sijoitettujen lasten läheisistä. Licensiaatintutkimus. Itä-Suomen yliopisto.
- Perry, Brea L. (2006) Understanding Social network disruption: The Case of Youth in foster Care. Social Problems 53 (3), 371–391.
- Pitkänen Miia (2008) Yhteiseen elämään - huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Licensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka - Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26. Yliopistopaino.
- Pride- kouluttajan opas (2006). PRIDE-valmennus sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville. Pirjo Hakkarainen & Anna-Liisa Koisti-Auer, (toim.) Jyväskylä. Pesäpuu ry.
- Pride-kirja viides tapaaminen.
http://www.pesapuu.fi/media/uploads/dokumentit/pride/pride_paivitykset_300608/5_pride_kirja_300608.pdf. Viitattu 11.10.2015.
- Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsiasiainvaltuutetun toimistonjulkaisuja 2010:3.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.
- Päkkilä, Hanna (2008) Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa Kari Huotari & Johanna Hurtig (toim.) Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Palmenia, 161–174.
- Rantanen, Teemu (2006) Käytäntötutkimuksesta kansalaislähtöiseen kehittämiseen. Janus vol. 14(4), 403–410.

- Reinikainen, Sarianna (2007) *Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta*. Helsinki: Stakes.
- Ruuskanen, Petri (2002) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ruuskanen, (2001) *Sosiaalinen pääoma –käsitteet, suuntaukset ja mekanismit*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) *Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus*. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Räty, Tapio (2012) *Lastensuojelulaki –Käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita.
- Saastamoinen, Kati (2008) *Lapsen asema sijaishuollossa –Käsikirja arjen toimintaan*. Helsinki: Edita.
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) *Lähestymistapana käytäntötutkimus*. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä. PS-kustannus, 293–314.
- Sanders, Robert & Mace, Sam (2006) *Agency Policy and the Participation of Children and Young People in the Child Protection Process*. *Child Abuse Review* 15, 89–109.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil Tom Erik (2009) *Dialoginen verkostotyö*. Tampere: Tammerpaino Oy.
- Sevón & Notko (2008) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia.
- Sinkkonen, Jari (2004) *Kiintymyssuhdeteoria –Tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin*. *Duodecim* 120 (15). 1866–1873.
- Sinkkonen, Jari (2001a) *Lapsen puolesta*. Helsinki: WSOY.
- Sinkkonen, Jari (2001b) *Kiintymyssuhteen häiriöiden yhteydet psykopatologiaan*. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjami Kalland (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Porvoo: WSOY, 146 – 173.

Socca (2016) Opiskelijoiden käytäntötutkimukset.

http://www.socca.fi/praksis/opiskelijoiden_kaytantotutkimuksia. Viitattu 14.8.2016.

Suomela, Anu (2004) Missä viipyvät huostaanottoperheiden ihmisoikeudet? Teoksessa J.P Roos (toim.) Huostaanottokirja. Kopijyvä Oy, 131–141.

Svedhem, Lennart (1991) Nätverksterapi. Teori och Praktik. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos tilastot (2014) <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/lastensuojelun-tilastoa>. Viitattu 23.8.2016.

Tolonen, Tarja (2009) Vanhemmuuden puute ja nuorten sosiaalinen pääoma. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 144–162.

Tulensalo, Hanna & Muukkonen, Tiina (2014) Lapsikeskeinen tilannearvio ja työprosessi lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Paimenia, 304–321.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törmikoski-Hampf, Maarit (2008). Sijoitetun lapsen arki ja uudet sosiaaliset suhteet. Teoksessa Kari Huotari & Johanna Hurtig (toim.) Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Palmania, 175–194.

Törrönen, Maritta (2014) Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Paimenia, 218–239.

Taskinen, Sirpa & Törrönen, Maritta (2004) Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa J. P. Roos (toim.). Huostaanottokirja. Design Nurmisaari, 12–20.

Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki. Soveltamisopas. Vaajakoski: Stakes.

Vähämaa, Pirjo (2008) Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Lisensiaatintutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.

Väliavaara, Christine (2010) Ihmeet tapahtuvat arjessa! – kiintymyssuhteissaan traumatisoituneiden lasten tukeminen varhaiskasvatuksessa. Pesäpuu ry.

http://www.pesapuu.fi/media/uploads/dokumentit/raportit/traumatisoitunut_lapsi_varhaiskasvatuksessa.pdf Viitattu 20.9.2015.

Winter, Karen (2011) The UNCRC and Social Workers' Relationships with Young Children. Child Abuse Review 20, 395–406.

SUOMEN SÄÄDÖSKOKOELMA:

Henkilötietolaki 22.4.1999/523

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Perhehoitajalaki 263/2015